MODERN

COLLEGE MAGAZINE

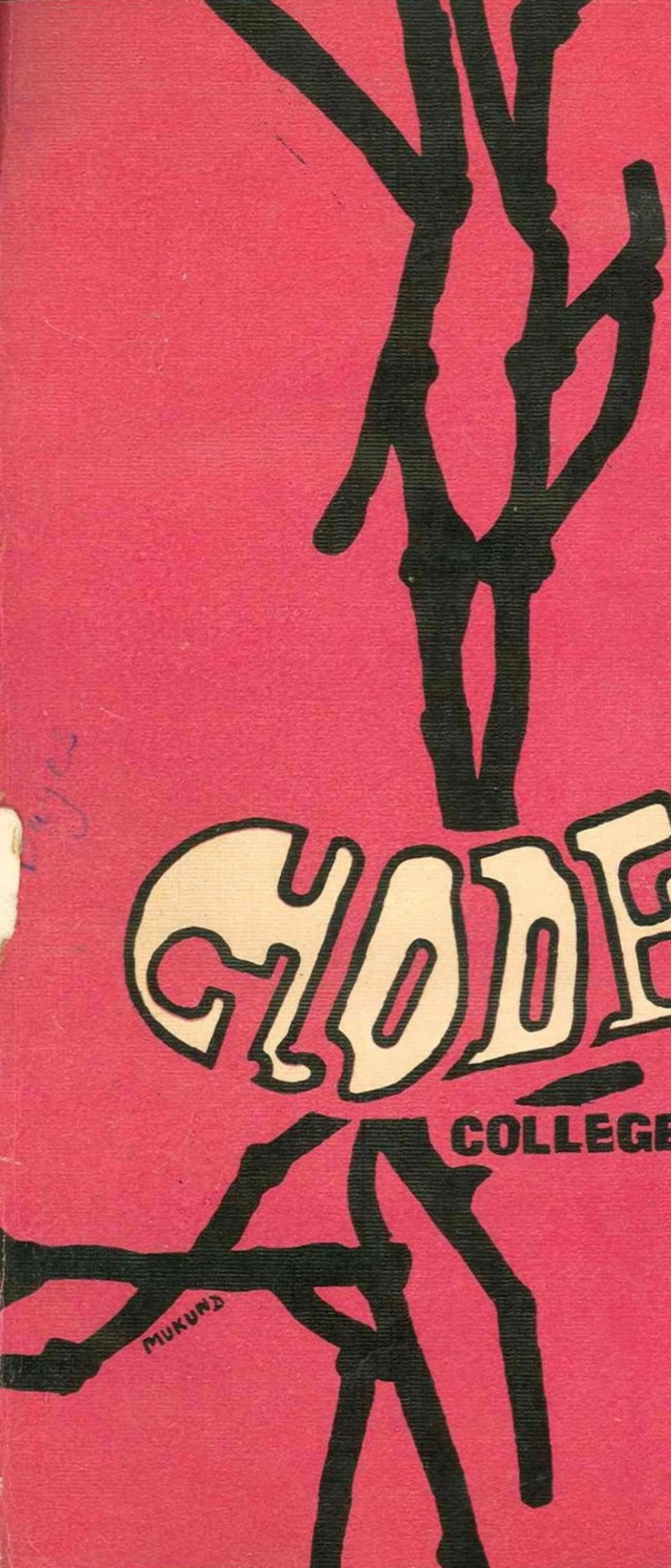

मॉडर्न कॉलेज नियतकालिक

१९७०

वर्ष पहिले : अंक पहिला

प्रोग्रेसिव्ह एज्युकेशन सोसायटीचे
मॉडर्न कला, शास्त्र व वाणिज्य
महाविद्यालय, शिवाजीनगर, पुणे ५

संपादन–समिति
प्राचार्य मो. भा. लिमये, अध्यक्ष
डॉ. स. य. परांजपे, शास्त्र विभाग
प्रा. सी. रायकर, इंग्रजी विभाग
प्रा. रा. गि. मिजार, वाणिज्य विभाग
प्रा. श्री. दा. संगोराम. हिंदी विभाग

मुखपृष्ठ व आतील चित्रे
मुकुंद कडुसकर, प्रवबा

विनोबाजी व सर रमण यांचे
ब्लॉक्स 'साधने'च्या सौजन्याने

प्रकाशक
मो. भा. लिमये, प्राचार्य,
मॉडर्न कॉलेज, पुणे ५

मुद्रक
चिं. स. लाटकर, कल्पना मुद्रणालय,
'शिव-पार्वती', टिळक रस्ता, पुणे ३०

संपादक
प्रा. भीमराव कुलकर्णी

MODERN COLLEGE OF
POONA 5.
ARTS, SCIENCE & COMMERCE

अनुक्रमणिका

नरहरी देशपांडे, पपूवा ११; विद्याधर देशपुत्रे, प्रववा १५; हेमा अभ्यंकर, पपूक १७, नरेंद्र बोरगावकर, पपूवि १८; श्याम वाघ, पपूवा १९; प्रतिभा कान्हेरे, पपूवा २१; शोभा सावंत, पपूक; २३; अनिल (अ. ग. सोमण), २७; संजय निघोजकर, पपूवि २४; प्रदीप सिद्ये, पपूवा २६; प्रा. चंद्रकांत कुलकर्णी, २८, ८५; मुकुंद कडुसकर, प्रववा ३१; श्रीकांत मुळे, प्रववा ३३; सुहास ठाकुरदास, पपूवा ३४; भगवानदास आगरवाल, पपूवा ३५; सुरेखा चोरडिया, ३७; प्रकाश पारटे, प्रववा ४०; हेमलता वैद्य, ४१, ४५, ८५, ८७; जयंत अभ्यंकर, पपूवा ४३; मंगला जाधव, पपूक ४७; पी. डी. मांगले, पपूवा ४९; एक अभ्यासक, ५३; श्री. ह. वघळे, पपूवा ६१; उदयकुमार लागू, प्रववा ६३; डॉ. स. य. परांजपे ६५; प्रा. रा. गि. मिजार, ६६; एक विद्यार्थी, ६८; प्रा. श्री. दा. संगोराम, ६९; प्रा. पद्माकर आपटे, ७३; शांताराम वैद्य, पपूवा ७७; विजयकुमार कोकीळ, पपूवा ८१; एरंडे ८१; सुरेशचंद्र पाध्ये, पपूवा ८३; ज्योत्स्ना विंझे, पपूक ८५; ज्योत्स्ना मोघे, पपूक ८७; एस्. डी. जोगळेकर, प्रववा ८९. ९१; प्रा. कल्पना वायस, ९३, ९४; सी. आर. जयवंत, प्रवशा ९४; प्रा. हरोलीकर, ९६; प्रा. धायगुडे, ९६; प्रा. पाथरे, ९९; सुनील धर्माधिकारी प्रवक, १०१; एस्. डी. नाईक, पपूवा १०३; आर. पी. देवळणकर, पपूशा १०४

पपू = पदवीपूर्व, प्रव = प्रथमवर्ष, क = कला, वा = वाणिज्य, शा = शास्त्र.

' मॉडर्न 'चे पहिले वर्ष

अमृतसिद्धि हा योग

एका टोकाला ज्ञानेश्वरमहाराजांच्या पवित्र पादुका आणि दुसऱ्या टोकाला मॉडर्न हायस्कूलची ती भव्य इमारत यांच्यामध्ये दिमाखाने उभ्या असलेल्या मॉडर्न कॉलेजकडे पाहिले तर गडकऱ्यांच्या ' महाराष्ट्र गीता' तील,

राकट देशा, कणखर देशा, दगडांच्या देशा
नाजुक देशा, कोमल देशा, फुलांच्याहि देशा
अंजनकांचनकरवंदीच्या काटेरी देशा
बकुल फुलांच्या प्राजक्तीच्या दळदारी देशा
भावभक्तिच्या देशा, आणिक बुद्धीच्या देशा
शाहीरांच्या देशा, कर्त्या मर्दांच्या देशा
ध्येय जे तुझ्या अंतरी
निशाणावरी
नाचते करी
जोडी इहपरलोकांसी
व्यवहारा परमार्थासी
वैभवासि वैराग्यासी

या भावचित्राचे हटकून स्मरण होते. एकेकाळी दगडांच्या खाणीचा हा उघडाबोडका माळ आज उद्याच्या महाराष्ट्राची फुले फुलविण्याचे व्रत घेऊन गडकऱ्यांच्या मनातील ध्येय भावनेला साकार करण्यासाठी जणू शांतपणे उभा आहे!

१६ मे १९३४ रोजी काही ध्येयवादी शिक्षकांनी एकत्र येऊन 'प्रोग्रेसिव्ह एज्युकेशन सोसायटी'ची स्थापना केली ती त्या काळी वैज्ञानिक व प्रगमनशील दृष्टिकोणाने युक्त अशी नव्या शाळेची पुण्यात गरज आहे हे लक्षात घेऊनच. निरनिराळ्या शाळांतील विद्यार्थ्यांची वाढती संख्या व त्यामुळे संचालकांच्या वाट्याला येणारी असाहाय्यता टाळायची असेल तर वर्गातील विद्यार्थ्यांची संख्या मर्यादित करून त्यांचा अभ्यास व अभ्यासेतर बाबी यांवर वैयक्तिक व जातीने लक्ष देता येईल, अभ्यासाबरोबरच त्यांच्या अंगी असलेल्या इतर गुणांना वाव मिळेल, अशा तऱ्हेच्या नव्या शाळा जिद्दीने उभ्या करून दाखविणे हे त्यांचे ध्येय होते. या उजाड माळावर पुण्याच्या मध्यवर्ती भागावर उभे राहून इथून ज्ञानाचे शिरपे पुणे शहराच्या चहूबाजूंनी वाहावत ठेवायचे, हे त्यांचे स्वप्न होते. श्री. शंकरराव कानिटकरां-सारख्या एका मराठी बाण्याच्या शिक्षकाने हे स्वप्न पाहिले. त्यावेळी श्री. वि. त्र्यं. ताटके यांच्यासारखे त्यांच्यासारखेच स्वप्ने पाहणारे शिक्षक त्यांच्या भवतीभवती जमले. त्यांनी लावलेल्या त्या वेळच्या इवल्याशा रोपट्याचे आज मॉडर्न कॉलेजच्या रूपाने डेरेदार वृक्षात

रूपांतर झाले आहे. शिशुशाळेत प्रवेश करून, ह्या वृक्षाच्या छायेत एकदा आसरा घेतला की, पदवीधर होऊन बाहेर पडेपर्यंत आता हा 'आधारवड' इथे सगळ्यांना निवारा देण्यासाठी उभा आहे. कानिटकर–ताटक्यांनी ह्या रथाला ध्येयभावनेने गती दिली आहे. आता हा गतिमान झालेला रथ अखंडपणे वाटचाल करीत राहील.

महाविद्यालयाच्या पहिल्याच दिवशी १५ जूनला वेदघोषमंत्राने सुरुवात करण्यात आली. आणि ह्या महाविद्यालयाचा विद्यार्थी अभ्यासाबरोबरच क्रीडांगणावर सतत चमकला पाहिजे अशी श्री. ताटके यांनी आकांक्षा व्यक्त केली. वेदघोषमंत्रामागचे धार्मिक व नैतिक अधिष्ठान व शरीरसंवर्धनाचे आद्य कर्तव्य ही या रथचक्राची प्रमुख अंगे आहेत अशी आमची भावना आहे.

नव्या 'मॉडर्न कॉलेज'ने संस्थापकांच्या ध्येयभावनेचे व्रत निष्ठेने स्वीकारले आहे. नावाप्रमाणेच हे महाविद्यालय अद्ययावत राहील, भक्कम अशा खडकावर उभे असल्यामुळे त्याच्या निष्ठा अविचल असतील आणि मूळच्या क्रीडांगणावर ते साकारले असल्यामुळे अभ्यासाबरोबरच खेळ, व्यायाम या अत्यावश्यक घटकांकडे ते लक्ष देईल. ज्ञान ही नव्या युगाची शक्ती आहे, हे खरेच आहे; परंतु ते केवळ पुस्तकी न राहता नव्या जगाला सामोरे जातील, त्यामध्ये आत्मविश्वासाने वावरू शकतील अशा तरुणांची मने घडविणे, हे त्याचे आद्य कर्तव्य असेल. त्यासाठी संस्थेच्या ब्रीदाप्रमाणे जातगोत, धर्मपंथ, गरीब–श्रीमंत यांसारख्या कृत्रिम भेदाभेदांना कसलाही थारा न देता स्वावलंबी, सुसंस्कृत व कार्यक्षम असे उत्तमोत्तम विद्यार्थी तयार करणे हे त्याचे चिरंतन ध्येय राहील. वर्गातील विद्यार्थ्यांची संख्या मर्यादित राहील. शिस्तीची, सुहृद्भावनेची जपणूक करण्यात येईल. गुणवत्तेकडे सदैव लक्ष ठेवण्यात येईल. 'गुणिषु न च लिंगं न च वयः' ही त्याची खरीखुरी प्रेरणा.....

मॉडर्न कॉलेज स्थापनेच्या या अमृतसिद्धियोगसमयी आम्हांला हायस्कूलचे संस्थापक कै. शंकरराव कानिटकर व इतर दिवंगत कार्यकर्त्यांचे तीव्रतेने स्मरण होते. आम्ही त्यांना कृतज्ञतेने आदरांजली वाहात आहोत.

भक्कम आधार

१९६९ च्या ऑगस्ट महिन्यात भूमिपूजन होऊन पहिली कुदळ पडली तेव्हापासून १५ जून १९७० ला कॉलेज सुरू झाले तोपर्यंत अनेकांचे अनेक प्रकारचे आम्हांस साहाय्य झाले आहे. महाराष्ट्र राज्य शासनाने सर्व्या अडचणींचा परिहार करून ह्या ठिकाणी महाविद्यालयाची इमारत बांधण्यास अनुज्ञा दिली. या कामी माजी महसूलमंत्री श्री. बाळासाहेब देसाई यांनी केलेली मदत कृतज्ञतापूर्वक निर्देशिणे आम्ही आमचे कर्तव्य समजतो. पुणे विद्यापीठाने नव्या महाविद्यालयास सर्वतोपरी साहाय्य केले व त्याच्या उभारणीस हातभार लावला. महाविद्यालयाची इमारत सर्व दृष्टींनी अद्ययावत व परिपूर्ण व्हावी म्हणून अगदी सुरुवातीपासूनच इंजिनियर मायदेव, डॉ. काळे, डॉ. मावे व श्री. ताटके यांनी सर्व्या तपशिलासह इमारतीची योजना करून तिच्या निर्मितीच्या प्रत्येक टप्प्याचे काम जातीने उभे राहून पुरे करून घेतले. आर्किटेक्ट आपटे व कॉन्ट्रॅक्टर महाडकर यांनी तत्परतेने कामे उभी केली. संस्थेचे अध्यक्ष वसंतराव वैद्य व उपाध्यक्ष संघवी यांनी सतत प्रोत्साहन दिले व धीर दिला. कॉलेज-समितीचे अध्यक्ष प्राचार्य सुरू व त्यांचे सहकारी यांनी महाविद्यालयाचा प्राध्यापकवर्ग निष्णात राहावा यासाठी मोठी दक्षता घेतली. महाविद्यालय सुरू झाल्यानंतरही अनेकपरीने ह्या सर्वांनी अनेक अडचणींचा परिहार केला.

विशेषतः एखाद्या तरुणालाही लाजवील इतक्या उत्साहाने व तडफेने संस्थेचे कार्याध्यक्ष मायदेव व चिटणीस वि. त्र्यं. ताटके व अन्य सन्माननीय सभासद यांनी वर्षभर सतत महाविद्यालयाकडे लक्ष दिले आहे.

ह्या भक्कम आधारामुळे कॉलेजचा प्राध्यापकवर्ग निश्चिंत आहे. आम्ही या सर्वांचे अतिशय ऋणी आहोत. हे ऋण असेच आयुष्यभर डोक्यावर आम्ही वागवू.

पहिले प्राचार्य मो. भा. लिमये

नव्या उमेदीच्या या महाविद्यालयाचे पहिले कर्णधार म्हणून प्रा. मो. भा. लिमये या उमेदीच्या तरुण प्राध्यापकावर विश्वासाने सारी जबाबदारी टाकण्यात संस्थेने फार मोठी योजकता दाखविली आहे. प्रा. लिमये हे नाशिकच्या वाणिज्य महाविद्यालयातील लोकप्रिय, उत्साही व वाणिज्य विषयातले निष्णात प्राध्यापक. शिस्तीचे व संस्कारप्रधानतेचे भोक्ते. राष्ट्रीय छात्रसेनेमध्ये प्राध्यापक-अधिकारी या नात्याने त्यांच्या शिस्तप्रियतेचा प्रत्यय आला होता. आपल्या वर्षभराच्या कारकीर्दीतच पुण्यासारख्या ठिकाणी प्राचार्य म्हणून त्यांनी आपल्या व्यक्तिमत्त्वाच्या चांगला ठसा उमटविला आहे. नवे महाविद्यालय, नवे विद्यार्थी, नवा प्राध्यापकवर्ग, नवा सेवकवर्ग अशा सर्व्या सुरवातीच्या नवलाईतून त्यांनी चिकाटीने, जिद्दीने पहिल्याच वर्षी महाविद्यालयाची व्यवस्थित अशी मांड बसविली आहे. विद्यार्थी व पालकांशी वैयक्तिक संपर्क, विद्यार्थ्यांच्या अभ्यासाशी निगडित असलेल्या प्रत्येक गोष्टीला सदैव अग्रक्रम देण्याची वृत्ती आणि महाविद्यालयासाठी सदैव वाहून घेण्याचा बाणा यांमुळे त्यांच्या हाती महाविद्यालयाचे हितसंबंध सुरक्षित आहेत.

निष्णात प्राध्यापकवर्ग

साधारणतः नवे महाविद्यालय काढावयाचे म्हणजे आर्थिकदृष्ट्या अगदी नवा अनुभवी प्राध्यापकवर्ग नेमावा लागतो. परंतु संस्थेने सुरवातीपासूनच अनुभवी, निष्णात असा प्राध्यापकवर्गाची नेमणूक कटाक्षाने केली आहे. त्यांतील कित्येकांचा शिक्षणक्षेत्रातला अनुभव दहा वर्षांपेक्षाही अधिक आहे. महाविद्यालयाच्या पहिल्या वर्षाच्या श्रेयनामावलीचे भागीदार खालीलप्रमाणे :

अनु. प्राध्यापकांचे नाव	शिक्षण	विषय
१. प्राचार्य मो. भा लिमये	एम्. कॉम्.	वाणिज्य
२. डॉ. ल. ह. गाडगीळ	एम्. एस्सी., पीएच्. डी.	रसायनशास्त्र
३. प्रा. स. य. गंभीर	एम्. एस्सी.	पदार्थविज्ञानशास्त्र
४. प्रा. प. स. चिरपुटकर	एम्. एस्सी. (गणित) (संख्या)	गणित
५. प्रा. भीमराव ष. कुलकर्णी	एम्. ए.	मराठी
६. डॉ. स. य. परांजपे	एम्. एस्सी, पीएच. डी. F. A. Z., D. A. S. F.	जीवशास्त्र (प्राणि)
७. प्रा. सी. रा. रायकर	एम्. ए.	इंग्लिश
८. प्रा. सु. त्र्यं. धायगुडे	एम्. ए.	संस्कृत
९. प्रा. म. रा. भावे	बी. कॉम्. F. C. A.	अकौंटन्सी

अनु.	प्राध्यापकाचे नाव	शिक्षण	विषय
१०.	प्रा. रा. गि. मिजार	एम्. कॉम्.	वाणिज्य
११.	डॉ. अ. के. पांडे	एम्. एस्सी., पीएच्. डी.	जीवशास्त्र (वनस्पति)
१२.	प्रा. म. आ. कुलकर्णी	एम्. ए.	इतिहास
१३.	प्रा. प. दा. आपटे	"	भूगोल
१४.	प्रा. अ. ज्ञ. पाथरे	"	अर्थशास्त्र
१५.	प्रा. अ. र. नातू	"	इंग्लिश
१६.	प्रा. (कु.) अलका वायस	"	"
१७.	प्रा. श्री. दा. संगोराम	" एम्. एड्.	हिंदी
१८.	प्रा. चंद्रकांत कुलकर्णी	एम्. एस्सी.	गणित
१९.	प्रा. (सौ.) प्रमिला चिकटे	एम्. ए.	"
२०.	प्रा. ल. ब. हरोलीकर	"	तर्कशास्त्र व वैज्ञानिकपद्धती

२१. श्री. अ. म. सिधये (शारीरिक शिक्षण विभाग प्रमुख)

२२. श्री. य. पां. देशपांडे (कार्यालय अधीक्षक) २३. श्री. द. गो. बापट (ग्रंथपाल)

प्रयोगशिक्षक (Demonstrators)

(१) सौ. हेमा मराठे	(रसायनशास्त्र)	(२) श्री. स. बा. गोखले	(")
(३) श्री. ना. ग. शिंदे	(पदार्थविज्ञान)	(४) श्री. ज. बा. बर्वे	(")
(५) सौ. उषा चापेकर	(जीवशास्त्र)	(६) श्री. श. मो. काटदरे	(")

विद्यार्थिसंख्या

४ जून १९७० पासून महाविद्यालयाच्या नव्या इमारतीत विद्यार्थ्यांनी प्रवेशासाठी गर्दी करण्यास सुरुवात केली. सुरुवातीस कला, शास्त्र व वाणिज्य विभागातील पदवीपूर्व व प्रथमवर्ष यांसाठी विद्यापीठाने वर्ग सुरू करण्यास परवानगी दिली होती. त्याप्रमाणे, पदवीपूर्व कला–१ वर्ग; प्रथम वर्ष कला १ वर्ग, पदवीपूर्व शास्त्र २ वर्ग, प्रथम वर्ष शास्त्र १ वर्ग; पदवीपूर्व वाणिज्य २ वर्ग व प्रथम वर्ष वाणिज्य १ वर्ग; असे वर्ग सुरू करण्यात आले. कॉमर्स विभागाकडे ३७१, आर्टस् कडे १३३ व सायन्सकडे २०४ असे सर्व मिळून ७०८ विद्यार्थी पहिल्याच वर्षी महाविद्यालयात आहेत.

या कॉलेजला राष्ट्रीय छत्रसेनेचा स्वतंत्र विभाग यंदा मिळाला नसला तरी पुण्यातील निरनिराळ्या खुल्या विभागांत आमचे १४४ विद्यार्थी व ३ विद्यार्थिनी लष्करी शिक्षण घेत आहेत. २६ जानेवारीच्या दिल्ली येथील प्रजासत्ताक दिन संचालनामध्ये संजय निग्रोजकर या आमच्या विद्यार्थ्याने भाग घेतला. पुढच्या वर्षी राष्ट्रीय छात्रसेनेचा विभाग आमच्या महाविद्यालयात सुरू होईल अशी आशा आहे.

विद्यार्थ्यांच्या इतर कार्यक्रमाची माहिती 'अहवाल' विभागात दिली आहे.

अभिमानास्पद गोष्टी

महाविद्यालयाच्या सहामाही व पूर्वपरीक्षा यांतून कु. हेमा अभ्यंकर (पदवीपूर्व कला) कु. अरुणा काळुसकर (पदवीपूर्व शास्त्र), श्री. शाम वाघ व कु. प्रतिमा कान्हेरे (पदवीपूर्व

वाणिज्य), श्री. सरोदे व श्री. घाडगे (प्रथमवर्ग शास्त्र) व श्री डाळवाले (प्रथमवर्ग वाणिज्य) इत्यादी हुशार विद्यार्थ्यांनी सातत्याने पहिला दुसरा क्रमांक मिळविला. विविध आंतरविद्यापीठीय क्रीडास्पर्धांत दीपक गोडबोले (सूर मारणे), दिलीप मिटकर (बॉस्केट बॉल), उदय लागू (पोहणे), दोशी (गोळा फेक), खर्डे (मुष्टियुद्ध) यांनी विशेष प्राविण्य दाखविले.

विद्यार्थ्यांनी एकोप्याने व गुण्यागोविंदाने गणेशोत्सव साजरा केला. प्राध्यापकांना त्यामध्ये सहभागी करून उत्साहाचे व खेळीमेळीचे वातावरण निर्माण केले व प्राध्यापकांचा श्रीफल देऊन सत्कार केला.

स्नेहसंमेलनाच्या वेळी गंमतजंमत कार्यक्रम आयोजित करून त्यातून ५३० रु. महाविद्यालयाच्या ' गरीब विद्यार्थिनिधी'स दिले.

प्राध्यापकांनीही आपल्या पगारातून प्रत्येकी १०० रुपये देण्याचे ठरवून विद्यापीठांच्या परीक्षांत महाविद्यालयातून प्रथम येणाऱ्या विद्यार्थ्यांना पारितोषिके जाहीर केली आहेत.

१९७१/७२ सालातील वाढता व्याप

१९७१ / ७२ साली खालील प्रकारे नवे वर्ग सुरू करण्यात येतील.

(अ) कला-विभाग : द्वितीय वर्ष कला : विषय : इंग्लिश, मराठी, हिंदी, संस्कृत, इतिहास, भूगोल, अर्थशास्त्र, राज्यशास्त्र मानसशास्त्र, संख्याशास्त्र, व गणित.

(ब) शास्त्र-विभाग : द्वितीय वर्ष शास्त्र : विषय : रसायनशास्त्र, पदार्थविज्ञानशास्त्र, वनस्पतिशास्त्र, प्राणिशास्त्र आणि गणित.

(क) वाणिज्य-विभाग : द्वितीय व तृतीय वर्ष वाणिज्य : विषय : वाणिज्य विभागातील सर्व सक्तीचे विषय व विशेष विषय : Advanced Accounting and Auditing.

ऋणनिर्देश

आमच्या महाविद्यालयाच्या उभारणीसाठी अनेकांनी वेळोवेळी साहाय्य केले आहे. पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. बा. पां. आपटे, एकसदस्य समितीचे सभासद प्राचार्य एन्. आर. कुलकर्णी, यांनी मौलिक स्वरूपाच्या सूचना केल्या. पुण्यातील निरनिराळ्या महाविद्यालयांच्या प्राचार्यांनी एक ' मातृसंस्था ' या जिव्हाळ्याच्या नात्याने आमच्याशी सहकार्य केले. पुणे विद्यापीठातील शास्त्रविभागाच्या विषयप्रमुखांनी व महाविद्यालयांतील प्राध्यापकांनी प्रयोगशाळांच्या उभारणीमध्ये लक्ष घालून त्यांना परिपूर्णता आणली. विद्यार्थिसंघटनेच्या झालेल्या कार्यक्रमास डॉ. वाळिंबे, डॉ. दीक्षित, प्रा. बापट, प्रा. वेले. श्री. यदुनाथ थत्ते यांनी व्याख्याने देऊन उपकृत केले. तसेच पुण्याचे महापौर श्री. नामदेवराव मते यांनी पारितोषिक वितरण-समारंभाचे अध्यक्ष या नात्याने महाविद्यालयात येऊन जी आत्मीयता प्रगट केली, व श्री. वी. आर. भागवत यांनी ग्रंथालयास आपल्या जवळचे मौलिक ग्रंथ भेट म्हणून दिले यावद्दल आम्ही ऋणभाव व्यक्त करीत आहोत.

प्राचार्यांचे आवाहन

विद्यार्थ्यांबद्दलच्या आमच्या अपेक्षा स्नेहसंमेलनप्रसंगीच्या आपल्या भाषणात प्राचार्य लिमये यांनी फार चांगल्या रीतीने व्यक्त केल्या आहेत. त्या आम्ही येथे उद्धृत करीत आहोत:

" उपयुक्त अशी स्वाध्याय पद्धती, हुषार व कमी हुषार विद्यार्थ्यांवर जास्त मेहनत, नापास विद्यार्थ्यांस अधिक मार्गदर्शनाची सोय व ग्रंथालयामध्ये अभ्यासविषयक ग्रंथांच्या पुरेपूर सोयी पहिल्याच वर्षी उपलब्ध करून देण्यात आल्या आहेत.

महाविद्यालयाचे पहिले वर्ष असले तरी संस्थेच्या लौकिकामुळे पहिल्याच वर्षी सर्वच वर्गांतून चांगल्या हुषार विद्यार्थ्यांनी प्रवेश घेतला आहे. एस्. एस्. सी. ला उत्तम गुण मिळवून ह्या महाविद्यालयात प्रवेश घेणाऱ्यांची संख्या मोठीच आहे. कॉलेजने घेतलेल्या परीक्षांमधे आणि गृहपाठामधे वेळोवेळी काही असामान्य गुणवत्तेच्या विद्यार्थ्यांची बुद्धिमत्ता निदर्शनास आली आहे. अशा विद्यार्थ्यांच्या पालकांस त्यांच्या पाल्यांसंबंधी वेळीच कळवून महाविद्यालयाने त्यांचा गौरव केलाच आहे. आमच्या महाविद्यालयाची गौरवस्थाने म्हणून ह्याच विद्यार्थ्यांवर आमचे लक्ष आहे. उद्याच्या विद्यापीठ परीक्षांतून हे विद्यार्थी कौशल्य दाखवून आमच्या महाविद्यालयाचे नाव विद्यार्थी जगात उज्ज्वल ठेवतील यात मला तिळमात्र शंका नाही. या विद्यार्थ्यांवर ही फारच मोठी जबाबदारी आहे. हे विद्यार्थी आमची उद्याची आशास्थाने आहेत. •

काही विद्यार्थ्यांनी विद्यापीठात प्रथम क्रमांकाचे यश मिळवावे या प्रयत्नाबरोबर या महाविद्यालयातील जास्तीत जास्त विद्यार्थी एकूण विद्यापीठ-परीक्षांत कसे उत्तीर्ण होतील याकडेही आमचे सदैव लक्ष आहे. "

आभार व सदिच्छा

ह्या पहिल्याच अंकासाठी सर्व सहकारी प्राध्यापकांनी, विशेषतः प्रा. रायकर व प्रा. संगोराम यांनी, व आमच्या कार्यालयातील सेवकांनी सतत सहकार्य दिले; जाहिरातदारांनी संस्थेवरच्या प्रेमाने जाहिराती दिल्या; कलाभुवनने तत्परतेने ठसे करून दिले व चिंतामणराव लाटकर यांनी नेहमीच्या तडफेने अल्पावधीत सुबक छपाई करून दिली याबद्दल या सर्वांचे आभार मानीत आहे.

शेवटी, उद्याच्या परीक्षांत आमच्या सर्व विद्यार्थ्यांना सुयश प्राप्त होवो, अशी, सदिच्छा व्यक्त करून महाविद्यालयाच्या नियतकालिकेचा हा पहिला अंक सादर करीत आहे.

भीमराव कुलकर्णी

तुझे पवाडे गातील पुढती...

सर चंद्रशेखर व्यंकट रमण

संस्थेचे पदाधिकारी, महाविद्यालयाचा प्राध्यापकवर्ग व विद्यार्थि-प्रतिनिधी

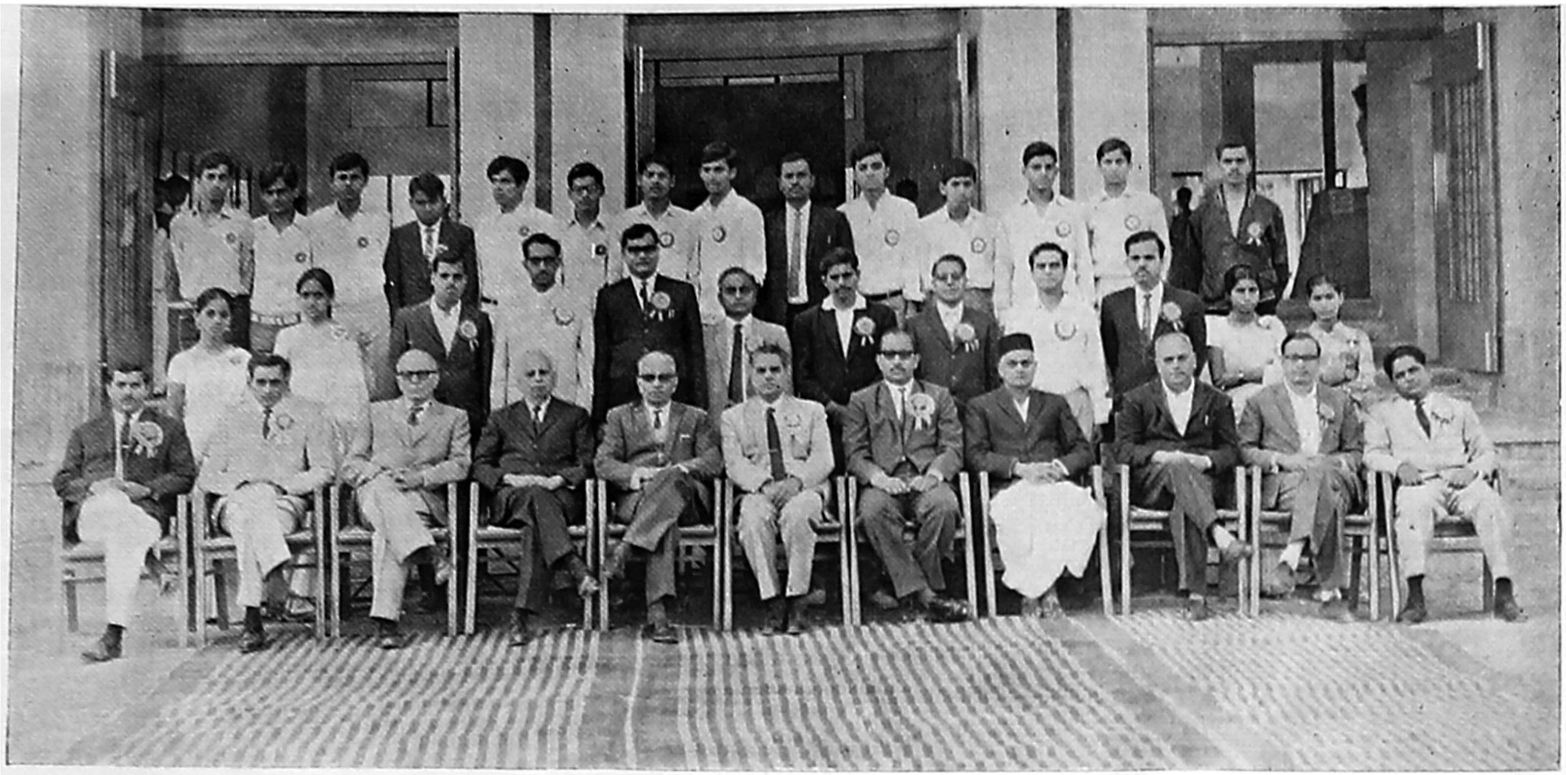

डावीकडून (बसलेले) : प्रा. आपटे, प्रा. गंभीर, ए. जी. मायदेव, डॉ. भावे, प्रा. न. गो. सुरू, वसंतराव वैद्य, प्राचार्य लिमये, श्री. ताटके, डॉ. गाडगीळ, प्रा. कुलकर्णी.
मागे उभे : कु. बेंद्रे, कु. पारखी, प्रा. घायगुडे, प्रा. भिजार, प्रा. नातू, प्रा. संगोराम, श्री. सिधये, डॉ. परांजपे, प्रा. रायकर, प्रा. चिरपुटकर, कु. ममदापूरकर, कु. मेहता.
अगदी मागे उभे : घाटगे, नायडू, तांबे, महापुरे, शानभाग, जैन, पाठक, गाजरे, गायकवाड, लागू, पटवर्धन, राऊळ, जोशी, चिटणीस.

पदवीपूर्व विद्यार्थ्यांची

एक पाहणी

पदवीपूर्व वर्गातील विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण पाहणीचा चार वर्षांचा कार्यक्रम महाविद्यालयाने हाती घेतला आहे. त्यातील पहिल्या वर्षाची ही झलक.

उद्देश : चालू १९७०-७१ हे वर्ष शैक्षणिक वर्ष म्हणून मानण्यात आले आहे. त्या अनुषंगाने तीन शैक्षणिक कार्यक्रम हाती घ्यावयाचे होते, त्यांपैकी एक कार्यक्रम विद्यार्थ्यांची सर्वांगीण पाहणी हा होता. तसेच हे महाविद्यालयाचे आरंभीचे वर्ष असल्यामुळे विद्यार्थ्यांची जास्तीत जास्त वैयक्तिक माहिती मिळविणे आवश्यक होते. याशिवाय आणखी एक महत्त्वाची गोष्ट अशी की, या माहितीच्या आधारे पदवी-पूर्व वर्गातील विद्यार्थ्यांची पदवी परीक्षेपर्यंत होणारी वाटचाल व प्रगती यांचीही क्रमवार पाहणी या योजनेनुसार करता येईल. विद्यार्थ्यांचे हे पहिलेच महाविद्यालयीन वर्ष असल्यामुळे त्यांना नवीन वातावरण व नवीन अभ्यासपद्धती यांच्याशी एकदम जमवून घेता येत नाही. परंतु हळूहळू त्यांच्या सुप्त शक्ती व गुण यांचा विकास होऊ लागतो. तो कसा, किती व कोणत्या दिशेने होत आहे याचे जवळून निरीक्षण करता येणे या योजनेमुळे शक्य होईल.

ही सर्वांगीण पाहणी करण्याकरिता एक विशेष समिती नेमण्यात आली होती. त्यातील सदस्य : प्राचार्य मो. भा. लिमये (अध्यक्ष), प्रा. प. स. चिरपुटकर (कार्याध्यक्ष), प्रा. रा. गि. मिजार, प्रा. म. ह. पाथरे व प्रा. श्री. दा. संगोराम.

पाहणीतून जे अनेकविध निष्कर्ष मिळाले त्या सर्वांची सविस्तर माहिती, स्थलाभावी, देता येणार नाही. काही ठळक व बोलके निष्कर्ष देणे उचित ठरेल.

(१) विद्यार्थि-विद्यार्थिनींच्या बाबतीत असे आढळून आले की कलाशाखेकडे येणाऱ्या विद्यार्थिनींचे प्रमाण समसमान आहे. पण शास्त्रशाखेकडे ते ४:१ व वाणिज्य शाखेकडे ९:१ आहे.

(२) वयोमर्यादेच्या बाबतीत असे दिसते की, कला-शाखेतील विद्यार्थ्यांची सरासरी वयोमर्यादा अधिक आहे. तसेच शालान्त परीक्षेतील श्रेणीचा विचार केल्यास अधिक टक्केवारी असणारी मुले शास्त्रशाखेकडे वळलेली दिसतात. तथापी, अधिक टक्केवारी असलेल्या मुली कला व वाणिज्य शाखेकडेही वळलेल्या आहेत.

(३) तीनही शाखांकडे ग्रामीण भागातील विद्यार्थिनी जवळ जवळ नाहीत. (कला शाखेकडे १०% शास्त्र-शाखेकडे २०% व वाणिज्य शाखेकडे ०%.) विद्यार्थ्यांच्या बाबतीत मात्र ३१% विद्यार्थी तीनही शाखांत, ग्रामीण भागातूनच आहेत.

(४) विद्यार्थ्यांच्या घरच्या आर्थिक स्थितीबद्दल पाहता शास्त्रशाखेकडे येणारी मुले-मुली चांगल्या आर्थिक स्थितीच्या घरातून आली आहेत, असे सामान्यपणे दिसले.

(५) बहिःशाल कार्यक्रम व छंद याबाबतीत असे दिसून आले की, कला, वाणिज्य व शास्त्र शाखेतील अधिकांश विद्यार्थि-विद्यार्थिनींनी शालेय जीवनात बहिःशाल कार्यक्रमात भाग घेतलेला आहे. भाग तुलनेने पाहता यात शास्त्रशाखेला अग्रक्रम द्यावा लागेल. प्रत्येकाला काही ना काही छंद आहे. प्रस्तुत पाहणीपुरते बोलायचे तर कलाशाखेत संगीताकडे अधिक विद्यार्थ्यांचा तर विणकाम, भरतकाम आणि पेंटिंगकडे मुलींचा विशेष कल दिसून आला. शास्त्रशाखेतील मुलांना फोटोग्राफी, तिकिटे जमविणे, संगीत व पेंटिंग यांची आवड दिसून आली तर वाणिज्य शाखेकडील मुलांना या विषयांत विशेष अभिरुची नाही असे दिसून आले. मुलींची आवड मात्र तीनही शाखांत समसमान आहे.

(६) अवांतर वाचनाबद्दलच्या पाहणीत जवळ जवळ सर्व विद्यार्थी नियमितपणे वर्तमानपत्रे वाचणारे आहेत असे दिसून आले. मासिके वाचणारे कलाशाखेकडे ५० टक्के व शास्त्र आणि वाणिज्य शाखेकडे ६० टक्के आहेत. कला व वाणिज्य शाखेत कादंबरी व खेळविषयक पुस्तकांच्या वाचनाचे प्रमाण जास्त आहे (७० टक्के). शास्त्रशाखेकडे खेळाच्या वाङ्मयाबद्दल विशेष गोडी दिसते. कथाविषयक वाङ्मयाकडे एकूण ओढा कमीच दिसतो. एक आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे चित्रसाहित्य वाचणाऱ्या मुलामुलींचे प्रमाण तीनही शाखांत फक्त ८ ते १० टक्केच दिसून आले.

(७) शिक्षणाचे माध्यम मराठी असावे किंवा इंग्रजी या प्रश्नाबाबत कलाशाखेतील २० टक्के, वाणिज्य शाखेतील ४० टक्के व शास्त्रशाखेतील ८० टक्के विद्यार्थि-विद्यार्थिनींनी इंग्रजीला अनुकूलता दाखविली आहे. यावरून शास्त्रशाखेतील विद्यार्थ्यांना इंग्रजी माध्यमच अधिक उपयुक्त वाटते असे दिसून येते.

(८) व्यायामाच्या बाबतीत तीनही शाखांतील विद्यार्थ्यांनी खेळणे व फिरणे हे व्यायाम करीत असल्याचे नोंदविले आहे. मुलींना मात्र फक्त फिरणेच आवडते. काही थोडी मुले नियमितपणे व्यायामशाळेत जाणारी आहेत.

(९) आवडता राजकीय पक्ष :— या बाबतीत एक उल्लेखनीय माहिती मिळते ती अशी की, शास्त्र शाखेकडील ७०% मुलामुलींनी कुठल्याही राजकीय पक्षाबद्दल आपले मत बनविलेले नाही. कला व वाणिज्य शाखांकडे हे प्रमाण १५ टक्क्यांनी कमी आहे. यावरून पुरेशी प्रगल्भता आल्याशिवाय राजकीय पक्षाबद्दल आपले (प्राथमिक) मत बनवू नये याची जाणीव विद्यार्थ्यांमध्ये असावी असे दिसते.

(१०) व्यावसायिक उद्देशाबद्दल जी माहिती हाती आली आहे त्याबद्दलचे निष्कर्षही बोलके आहेत. (अ) कलाशाखेकडील बहुतेक मुलामुलींनी याबाबत काहीच विचार केलेला दिसत नाही. (आ) शास्त्रशाखेकडे मात्र ७५ टक्के विद्यार्थ्यांनी याबद्दल काही विचार केलेला दिसतो, त्यात २५ पैकी १७ मुलींनी डॉक्टर होण्याची आकांक्षा बाळगिली आहे. वाणिज्य शाखेतील ८० टक्के मुलांनी भावी व्यावसायिक जीवनाबद्दल विचार केलेला दिसतो. त्यात प्रमुखतः व्यवसाय व नोकरी याकडे व विशेषतः चार्टर्ड अकौंटंट होण्याकडे त्यांचा कल दिसतो. काही विद्यार्थ्यांना मिलिटरी सर्व्हिसमध्ये शिरायचे आहे तर काहींना प्राध्यापक व्हायचे वाटते. पण वकिली व्यवसायात शिरण्यास कोणीही उत्सुक नाही.

अशा रीतीने झालेल्या या पाहणीमध्ये विद्यार्थ्यांना जाणण्याचा शक्य तितका प्रयत्न करण्यात आला आहे. या पाहणीतून एकूण शिक्षणक्षेत्रात कोणत्या शाखेकडे कोणत्या प्रकारची मुले-मुली जात आहेत, यासंबंधी बरीच अर्थपूर्ण व बोलकी माहिती मिळाली आहे. त्यावरून थोडक्यात चांगल्या व सुशिक्षित घराण्यातील बुद्धिमान मुले-मुली प्रमुखतः शास्त्रशाखेकडेच वळत आहेत असे दिसून येते. तसेच कलाशाखेकडे वळणारी मुले-मुली त्याबाबतीत दुसऱ्या टोकाची व वाणिज्य शाखेमधील मध्यम स्थितीतील आहेत असे म्हणता येईल.

उपसंहार — अशा तऱ्हेने पदवीपूर्व वर्गातील विद्यार्थि-विद्यार्थिनींच्या सर्वांगीण पाहणीतून जी माहिती उपलब्ध झाली आहे तिचा उपयोग सुरुवातीस म्हटल्याप्रमाणे हे सर्व विद्यार्थी पदवीवर्गात पदार्पण करीपर्यंत दरवर्षी करण्यात येईल. हा पाहणीचा कार्यक्रम ४ वर्षांचा असेल व प्रत्येक वर्षाच्या शेवटी विद्यार्थ्यांच्या विकासाची पाहणी करून सर्वांगीण असे निष्कर्ष काढता येतील आणि या निष्कर्षांच्या आधारे विद्यार्थ्यांच्या मार्गदर्शनाच्या दृष्टीने काही निश्चित दिशा मिळू शकेल.

वाणिज्य : एक राष्ट्रविकासी मार्ग

नरहरी देशपांडे

या देशात कॉमर्सला स्कोप नव्हता कधी ? पण आम्ही पारलौकिक जगाकडे डोळे लावून बसलो आहोत ना ?

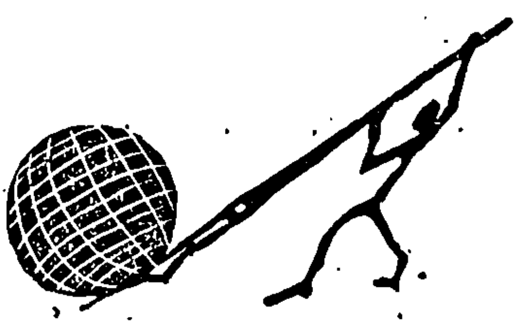

"हल्ली कॉमर्सला फार स्कोप आहे हो!", "कॉमर्स हल्ली फार फायद्याचे आहे हो!" अशी आणि या आशयाची इतर बोलणी आपणांस चोहीकडे ऐकावयास मिळतात. मुलाला कॉलेजात पाठविण्याच्या वेळी पालक कोणत्या साईडला त्याला घालावे याविषयी अनेकांचा सल्ला घेतात. तेव्हा बहुसंख्य लोक कॉमर्स साईडचीच पसंती दर्शवितात. "हे बघा, इतर कोणत्याही क्लार्कपेक्षा बँकेत क्लार्कला चांगला पगार आहे. घालून टाका कॉमर्सला." तेव्हा पालक 'कॉमर्स म्हणजे बँकेतली नोकरी' हे समीकरण डोळ्यासमोर ठेवून मुलाला कॉमर्स कॉलेजात पाठवितात. काही पालक आपला कुमार पाल्य डॉक्टर, इंजिनियर झाला तर अधिक चांगले असे मानतात. काही लोक कॉमर्स म्हणजे पैसा, स्वार्थ याशिवाय इतर काही नाही असे समजून दुर्लक्ष करतात. ते हल्लीच्या व्यापाऱ्यांचे उदाहरण देतात.

तेव्हा पहिल्या प्रकारच्या पालकांतील तसेच विद्यार्थ्यांतील कॉमर्सबद्दलचे संकुचित दृष्टिकोण घालविण्यासाठी दुसऱ्या प्रकारातील पालकांना कॉमर्स-विभाग इतर क्षेत्राइतकाच श्रेष्ठ आहे व तिसऱ्या प्रकारातील लोकांचा कॉमर्सविषयी झालेला भलताच गैरसमज दूर करण्यासाठी हा लेख लिहीत आहे.

कॉमर्स, ज्याला आपण वाणिज्य असे संबोधितो त्याची एका वाक्यात माहिती द्यायची झाल्यास वाणिज्य म्हणजे व्यापार व व्यापारास आवश्यक असणारा मदत विभाग होय. व्यापार म्हटला की पैशाचा त्यात फार मोठ्या प्रमाणात उपयोग आलाच. येथेच व्यापाराचे, पर्यायाने, वाणिज्याचे व आम्हा भारतीयांतील बहुसंख्याकांचे बिनसते.

हिंदुस्थानात फार पूर्वीपासून असणारी म्हणजे जवळ-जवळ ५००० वर्षांपासून नांदत असणारी हिंदुसंस्कृती 'आपणांला पाहिजे तेवढाच पैसा मिळवावा त्यापेक्षा जास्त द्रव्याची हाव धरू नये' या प्रकारचे शिक्षण देणारी आहे. वर्णव्यवस्थेनुसार व्यापार एकाच वर्गाकडे सोपविला गेला. त्यामुळे राहिलेले तीन गट व्यापारापासून वंचित राहिले. खरे पाहिले असता ५००० वर्षांत व्यापारात किती प्रगती घडली असती ! समुद्रप्रवास धर्मात वर्ज्य. त्यामुळे इतर देशांत जाऊन त्यांच्याशी व्यापार करण्याची इच्छाच आपणांत उत्पन्न झाली नाही. त्यामुळे कृती आणि त्याचे फळ दूरच.

आपल्याजवळ जे काही आहे त्यातच आपले समाधान मानावे, दुसऱ्याची उठाठेव करू नये, ही सर्वसाधारण प्रवृत्ती. महंमद घोरीच्या सतरा स्वाऱ्या, इंग्रज दीडशे वर्षे राज्य करून येथील कच्चा माल मायदेशी नेतात ही आपल्या घुसमटलेल्या अशा अतिरेकी आणि कर्मठ विचारसरणीची फळे आहेत. समुद्रगुप्तानंतर सुवर्णयुग भारताला दिसले नाही. कौटिल्यानंतर भारताची अर्थशास्त्रात प्रगती झाली नाही. गंगास्नान करून, सोवळे नेसून माझ्यापुढे बसशील तरच संस्कृत शिकवीन ही देशी प्रवृत्ती पाहा व तैनाती फौजेद्वारे प्रांतामागून प्रांत घशात पाडून घेणाऱ्या इंग्रजांची मनोवृत्ती पाहा. पाहा त्या गोऱ्या माणसाची व्यापारी वृत्ती. त्याग, दान, धर्म ही तीन दैवते पूजीत असताना व्यापार व व्यापारी वृत्तीपासून आपण परावृत्त झाले. न जाणो जास्त पैसा मिळविला तर आपणांवर देव कोपेल व आपण मोक्षापासून वंचित राहू ही भीती सदैव आपल्या मनात ठसली आहे.

ही झाली भारतीयांची पूर्ववृत्ती. हल्ली काळ बदलला आहे. व्यापारक्षेत्र रुंदावले आहे. आर्थिक प्रगती न केल्यास राष्ट्र ठिकाणावर राहात नाही. त्यामुळे स्वातंत्र्यानंतर सरकारने योजना आखल्या; परंतु त्यांस जनतेचे–प्रामुख्याने व्यापारी व उद्योगपती यांचे–साहाय्य व सहानुभूती न मिळाल्याने सर्व परिस्थिती 'जैसे थे' आहे. ब्रिटिशांनी ज्या ज्या गोष्टी केल्या त्या जगाच्या दृष्टीने अन्यायाच्या का असेनात, परंतु त्यांनी त्या स्वराष्ट्रासाठी केल्या. फ्रान्सिसने समुद्रावर चाचेगिरी केली. परंतु ते सर्व स्वदेशासाठी. तसेही आम्हांला जमत नाही. व्यापारी फक्त पैसा मिळवितात तो आपल्यासाठी, आपली खाकी झुंबवण्यासाठी. अशांनी हे लक्षात ठेवावे की, स्वराष्ट्रासाठी फायदा घडवून आणाल, मग तो कोणत्याही मार्गाने, तर अपराध क्षम्य होतील. परंतु हीच वृत्ती चालू ठेवाल तर मग 'रक्तदान' दूर नाही.

तेव्हा दृढनिष्ठेने प्रेरित होऊन हे लौकिक जीवन सुखी व समृद्ध करण्यासाठी मागील गोष्टी विसरून नव्या जोमाने, सदसद्विवेक बुद्धी जागृत ठेवून व्यापारी वृत्तीने स्वतः बलवान होऊन वाणिज्याची इज्जत राखणेआवश्यक आहे.

वरील सर्व गोष्टींचा विचार करून 'हल्ली कॉमर्सला फार स्कोप आहे' असे बजावणाऱ्यांना मला विचारावेसे वाटते की कॉमर्सला स्कोप नव्हता कधी? अनादिकालापासून आतापर्यंत व यापुढेही त्याचा स्कोप वाढता राहणार आहे. त्याशिवाय मनुष्यजात जिवंतच राहू शकणार नाही.

कधी तरी........

मेघाच्या गंभीरतेने
कवीतरी भरून यावा लागतो
क्षितिजाचा शून्य आकार,
तेव्हाच येते उमटून
मुकल्या फांदीवर
ओल्या रेषांचे हिरवे गाणे ....

कधीतरी लागते उठावी हृदयात
वेदनेची हुरहुरती कळ
तेव्हाच उघडतात पापण्यांची हळवी दारे
थरथरत्या गालाच्या कोमलतेवर
अन् ओघळते अश्रूंचे ओले गाणे ....

कधीतरी सुखाशेचा तरी पक्षी
भरारावा लागतो जीवनाच्या पोकळीत –
अन् उमटते तेव्हाच
धरित्रीच्या धूळपाटीवर
छाया-प्रकाशाचे एकरूप गाणे ....

अन् कधीतरी यावी लागते उसळून
उत्कट जीवनासक्ती
देहाच्या गात्रागात्रांतून
तेव्हाच उमटतो
आत्म्याचा बंधमुक्त हुंकार
अन् हसते ओठातून
तृप्तीचे आनंद-गाणे ....

विद्याधर दशपुत्रे

HOLD IT! STOP!

YOU'RE BOTH RIGHT!

Too late–they're beyond reason. How did it start? "Agriculture," boomed one. "That's Kirloskars" field. They make pumps, valves..." "Wrong," roared the other. "Machine tools, hermetic compressors...Industry is Kirloskars' territory." Then they became heated, illogical... (Actually, they were spoiling for a fight.)

Truth is, Kirloskar Brothers—first of the famous group of Kirloskar enterprises—put advanced technology to work in farm and factory. For more productive agriculture. For speedier industrial progress. Result? Far greater prosperity. Now that's worth fighting for!

KIRLOSKAR BROTHERS LTD.
Udyog Bhavan, Tilak Road, Poona 2.

Bensons-4227

ड. नं. ५८२७९.

पुण्यातील सायकलींचे अग्रगण्य विक्रेते

कानगो सायकल मार्ट

प्रभात टॉकीज शेजारी

पुणे-२

गरीब-श्रीमंतांचा मिलाफ करणारे

संजीवनी सोने

र. नं. २११२४४ फोन नं. ५५७००

१० ग्रॅम रु. ५. परतीचा भाव १० ग्रॅम्स रु. २॥

'गरिबांची हौस भागते व श्रीमंतांना धोका नाही'

सांगलीकर सराफ (कुलकर्णी), तुळशीबागेत दत्तमंदिरा समोर, पुणे २.

मोतीवाले श्री. शं. नगरकर

उंची कल्चर्ड मोत्यांचे व्यापारी, तुळशीबाग पिछाडी

पुणे २

चष्मे गॉगल्स्

परांजपे ऑप्टिशिअन्स्

चष्म्याचे व्यापारी

आप्पा बळवंत चौक,

पुणे ३०

फोन. नं. ५४७१५

तुमच्या सर्व फोटोग्राफिक रिक्वायरमेंट्करिता

गोहाड फोटोग्राफर.

डेक्कन फोटोग्राफिक हाऊस,

४६२ बुधवार, पुणे. २

' पुष्पशय्या '

गादी कामातील एक विश्वासाई नाव

टिळक रोड, पुणे ३०.

नवीन कॉलेजला शुभेच्छा

काका हलवाई

* पेढे
* बर्फी
* मिठाई
* पक्वान्ने
* खारा माल
* सुकामेवा

पुणे शहर : फोन ५७८६८

डेक्कन जिमखाना फोन : ५७८६७

REMEMBER :

HARDIKAR'S

NEW SHORTHAND & TYPEWRITING INSTITUTE

(FOR EFFICIENT TRAINING IN SHORTHAND & TYPEWRITING)

RECOGNISED BY GOVERNMENT.

FERGUSSON COLLEGE ROAD, POONA 4

PHONE NO : 56786.

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

ELITE FURNISHERS

Furniture Contractors

625 Sadashiv
Date Wadi
Poona 30

ग टां ग ळ्या

हे मा अ भ्यं क र

" या लेखकाचा आदर्शवाद आपल्याला येथेही प्रतिबिंबित झालेला आढळतो. लेखकाचं कसब पाहण्यासारखं आहे.."

" असं का ! कसब पाहण्यासारखं आहेऽऽऽ ! "— एक खोडसाळ, नकली आवाज मुलांच्या बेंचेसकडून येतो. सर्व वर्ग फिस्कन हसतो. पुन्हा विचित्र आवाज येतो. पुन्हा हास्याच्या लकेरी उठतात.

सरांचा पारा एकदम चढतो–" Who is that boy? Please, stand up ! "... सगळा वर्ग चिडिचिप. सर एका मुलाला विचारतात. पण तो नाव सांगायला घाबरतो. एक दबकं हसू उमटतं आणि ' उभं राहून उपकार केले ' असा चेहरा करून कुमार उभा राहतो. भडक चेक्सचा शर्ट, तंग पँट, चेहऱ्यावर भुरीभुरी झुलपं आणि मिश्किल हास्यात मिसळून गेल्यासारखी वाटणारी बेदरकार नजर !

सगळ्यांची नजर म्हणत असते, " वाटलंच ! यांच्याशिवाय असले धंदे कोण करणार ! "

" Leave the class ! " सर थंडपणे उद्गारतात. झुलपं उडवीत काहीही न झाल्याच्या आविर्भावात, धिटाईनं शीळ घालीत, कुमार वर्गाच्या बाहेर पडतो. जिना उतरून खाली येतो.

" आता कुठं जायचं ! "... नेहमी असं झालं की तो कुठं जातो ! कँटीनमधे ! पण आज कँटीनमधे जावसंच वाटत नाही. काही तरी चुकल्यासारखं वाटतं. आपण केलं ते बरोबर नाही असं वाटतं.

प्रिन्सिपॉल राऊंडवर असतात. ते कुमारला पाहतात. त्याला वाटतं ते विचारतील काहीतरी. ते तडक पुढे जातात त्याची दखल न घेता !

एक स्कॉलर जिना उतरत असतो. सर विचारतात, " पिरीअड नाही का तुम्हांला ! "...

" सर मला उशीर झालाय, सर ! "...सर मान हालवतात व पुढे जातात.

कुमारला कसंसंच होतं. सरांनी त्याची आस्थेनं चौकशी केली आणि माझ्याकडे पाहिलंही नाही... ओळख असतानाही !

तो झाडाखाली जाऊन बसतो. खाली मान घालून, सुन्न होऊन !

इतक्यात मुलींचा एक घोळका जातो. त्यात त्याच्या शेजारीच राहणारी बैजूही असते. सगळ्या त्याच्याकडे पाहून आपापसांत कुजबुजतात आणि तुच्छतेनं हसत पुढे जातात.

कुमार मनाशीच विचार करतो. ही बैजू आपल्याच एवढी. आपल्यापेक्षा ढ. पण ती आहे माझ्यापुढे ! आणि आपण... !

कुमारला स्वतःचीच शिसारी येते. त्याला वाटतं सगळं जग आपल्याकडे तुच्छतेनं बघतंय. मिश्किल हसतंय. म्हणतंय, " काय बच्चमजी ! करा आणखी उडाणटप्पूपणा ! "

आपल्यावर जिवापाड प्रेम करणारे आईवडील ! पण तेही दुरावल्यासारखे वाटतात. आपल्याकडे आता निराळ्याच दृष्टीनं पाहतात. आपण भडक कपडे वापरतो. केस वाढवतो. स्मोकिंग करतो. घरी हे काही पसंत नाही. आपण नापास झालो तेव्हा वाटलं की घरी खूप बोलणी बसणार. पण कुणी काहीच बोललं नाही ! जणू सगळ्यांच्या दृष्टीनं हेच अपेक्षित होतं.

आणि आपल्याला तरी त्याचं कुठं काय वाटलं! आपण तरंगत होतो वेगळ्याच विश्वात... भरकटत होतो कुठेतरीच... खरंच! आधीचा कुमार आणि आताचा कुमार. किती अंतर पडलंय दोघांत!

पपा परवाच मित्राला सांगत होते, "कुमार माझी जागा घेईल असं वाटलं होतं... पण कसचं काय! आमचं नशीब तेवढंही नाही. फार बिघडलाय रे! पार हाताबाहेर गेलाय. अगदी निर्लज्ज बनलाय. करू तरी काय!"

आई प्रथम कळवळून सांगायची. डोळ्यात पाणी आणून सांगायची, "कुमार, बेटा, असं करू नये! नीट वागावं." पण आता आईसुद्धा बोलत नाही. बहीण तर रुसही देत नाही. सगळे मला गोठल्यासारखे वागतात. माझ्यावर कुणी प्रेमच करीत नाही. पण मी चांगला आहे का! आधीचा कुमार डॉक्टर होणार होता. वडिलांचा दवाखाना ऐटीत चालवणार होता. तोच कुमार... मीच तो... छे!... चांगला कुमार माझ्यातून वजा झालाय. उरला आहे मवाली, ढ, बेछूट, दुर्गुणी कुमार! नापास झालेला एक नगण्य कॉलेजकुमार!

या घाणेरड्या प्रवाहात मी सापडलो, वाहवलो, आधी गुदमरलो पण आता भोवऱ्यात सापडलोय मी. असाच या भोवऱ्यात मी फिरत राहणार आणि शेवटी...! मला कोणीच वाचवायला येणार नाही. सहानुभूती दाखवणार नाही. चांगलं म्हणणार नाही. सगळे संशयित दृष्टीनं बघणार; कारण मी वाईट बनलोय!

त्याला अगदी उदास वाटलं...वाटलं, तावडतोब घरी जावं. आईच्या कुशीत शिरून खूप रडावं. आईनं मायेनं जवळ घेऊन पाठीवरून हात फिरवावा आणि मी सांगावं, "आई, मी चांगलं वागेन. अभ्यास करीन!" पण आई जर...आणि तेवढ्यात- "टण्‌..." बेल वाजली नि कुमारच्या भावनांच्या भरतीला आणखी एका आवाजानं ओहोटी लागली.

"अरे ऽऽ! हा बघ इथं बसलाय! अरे, तुला किती शोधला!" तो त्याला सिगरेट्‌ देतो. कुमार शहारतो. "छे. सिगरेट नाही ओढायची!" तो मनाशीच म्हणतो.

"मला नको! मी नाही ओढणार आता!"...

"अ हॅं! बावळट! म्हणे सिगरेट्‌ नाही ओढणार! कसलं खूळ घेतलंयस मरणा!...बावळट! हॅट्‌."

कुमार ईर्षेने सिगरेट घेतो आणि पेटवतो. मित्र हसतो. दोन वर्तुळं मनातल्या सर्व भावनांसकट हवेत विरतात.

"चल, येणार का कॅंटीनमध्ये!" "नाही, पीरिअड आहे ना!"

"××× मास्तरचाच ना! काय शिकवतो ते त्याचं त्याला तरी कळतं का!" सगळे हसतात. कुमारही हसतो. मित्राच्या बोलण्याचा अंमल त्याच्यावर चढायला लागतो. तो पुन्हा त्या प्रवाहात ओढला जातो...नकळत. सगळे कॅंटीनकडे निघतात. प्रत्येक पावलागणिक चांगला कुमार मनातून मागे पडत जातो. उरतो पुन्हा तोच...तोच कुमार! मघाशी भोवऱ्यात गुदमरलेला कुमार पुन्हा खुशीनं गटांगळ्या खाऊ लागतो. अगदी खुशीनं...

नव्हे दैवलीला

नरेंद्र सु. बोरगावकर

कोण खाइ पक्वान्न कनकताटी,
उभा दारी कोण उपासपोटी! ॥ १ ॥
कोण राही नटल्या भव्य महाली,
वसती कोण चंद्रमौळी खाली! ॥ २ ॥
घालति जरतारी वसनास कोण,
पडे कुणा वस्त्रांचीही वाण! ॥ ३ ॥
कष्टहिन कुणि पदर ओढी लक्ष्मिचा,
श्रमजीवा भरवसा न घासाचा! ॥ ४ ॥
फिरे ऐटीत माळ्कापरि कोण,
उभा दारी ऐकण्या हुकुम कोण ॥ ५ ॥
म्हणावे कसे हिला दैवलीला!
खास निर्मी मानवासूर हिला! ॥ ६ ॥

■

भारताची निर्यात

शाम वाघ

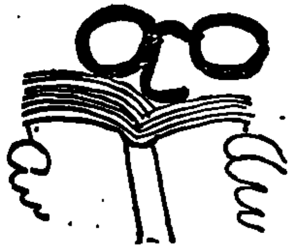

भारतीय निर्यातीला उज्ज्वल भविष्यकाळ आहे अशी काही अर्थशास्त्रज्ञांची भविष्यवाणी आहे, पण....

भारताच्या आतापर्यंत तीन पंचवार्षिक योजना पूर्ण झालेल्या आहेत. चौथी पंचवार्षिक योजना लौकरच अमलात येत आहे. या योजनेमुळे भारताचे निर्यातीचे लक्ष्य ७ टक्क्यांनी वाढत आहे. हल्लीच्या यंत्रयुगीन आणि जाहिरातबाज जगात निर्यात वाढविणे हे एक शास्त्रीय काम होऊन बसले आहे. भारताचे निर्यातीचे लक्ष्य पूर्ण करण्यासाठी परदेशीय व्यापारातील कार्यक्षमता वाढविण्याची अतिशय गरज आहे.

आंतरराष्ट्रीय व्यापारात भारत घसरत चाललेला आहे. आठ वर्षांपूर्वी भारत १५ वा होता, तो आज २२ वा आहे. याउलट गेल्या आठ वर्षांत जपानचा व्यापार तीन पटीने वाढला आहे.

संपूर्ण जगाचा निर्यात व्यापार १९५० ते १९७० या काळात अतिशय झपाट्याने वाढलेला आहे; परंतु भारताच्या निर्यात व्यापारात त्या मानाने अगदीच कमी वाढ झालेली आहे, हे खालील आकड्यांवरून दिसून येईल.

(आकडे दशलक्ष डॉलर्समध्ये)

वर्ष	जगाचा निर्यात व्यापार	भारताचा निर्यात व्यापार	जगाच्या निर्यात व्यापारातील भारताचे प्रमाण
१९५०	५६१००	११४५	२·०
१९५५	८३९००	१२७६	१·५
१९६०	११३२००	१३३१	१·२
१९६५	१६५४००	१६८७	१·०
१९६९	२४३०००	१८३१	०·८

१९६८–६९ हे निर्यातीचे 'चांगले वर्ष' मानले गेले, त्या वर्षीसुद्धा भारताची निर्यात परिस्थिती फारशी चांगली नव्हती. या वर्षाआधीच्या वर्षांच्या २१ निर्यात वस्तूंपैकी १० वस्तू फक्त चांगल्या रीतीने निर्यात झाल्या, तर ५ वस्तूंची निर्यात यथातथ्याच झाली. उरलेल्या ६ वस्तूंची निर्यात नगण्यच होय.

जगाचा एकूण निर्यात व्यापार वाढत असला, तरी भारताचा त्यातील हिस्सा कमी कमी होत चालला आहे. याचे कारण असे सांगता येईल की, भारत ज्या वस्तू निर्यात करतो, त्या वस्तूंची मागणी जागतिक बाजारपेठेत वाढती नाही (उदा० ज्यूट, चहा, कच्चे रबर, कापूस). भारत हा कृषिप्रधान देश असल्यामुळे भारताच्या निर्यातीत कृषिविषयक साधनांचीच भर जास्त आहे. याउलट शास्त्रीय उपकरणे, विजेची उपकरणे, निरनिराळी यंत्रे यांना हल्ली जागतिक बाजारपेठेत जास्त मागणी आहे. अशा गोष्टी भारत निर्यात तर करू शकतच नाही, पण आयात करतो. अशा वस्तूंची निर्यात भारतीय निर्यातीत केवळ ७ टक्के आहे.

भारत हा अविकसित देश आहे, म्हणून तो निर्यातीत मागे पडत आहे, असे स्पष्टीकरण काही ठिकाणी केले जाते; परन्तु साधे कापड, साखर व चहा या गोष्टींच्या अमेरिकेस केलेल्या निर्यातीत 'अविकसित' शीर्षकाखाली मोडणाऱ्या इतर देशांनी आपल्याला मागे टाकले आहे, हे जागतिक बँकेच्या अहवालावरून सिद्ध झाले आहे.

(आकडे हजार अमेरिकन डॉलर्समध्ये) वर्ष १९६४
[ब्यूरो ऑफ सेन्सस यू. एस. इंपोर्टस]

साखर		कापड		चहा	
मेक्सिको	६७८९३	जेमेका	२७००	सिलोन	११४०
पेरू	२६६४४	पाकिस्तान	११९४	इक्वेडोर	९४५
भारत	१५४६२	भारत	९४१	भारत	७६६

भारताची १९६९ साली निर्यात ४५४४ कोटी रु. होती (एप्रिल ते जुलै या काळातील) त्याच काळातील या वर्षाची निर्यात ४३१'८ कोटी रु. इतकी झाली. 'ज्यूट' ची निर्यात १९६५–६६ साली (रुपयाचे अवमूल्यन होण्यापूर्वी) २८८ कोटी रु. होती, ती ६७–६८, ६८–६९ साली अनुक्रमे २३४ कोटी रु. व २१८ कोटी रु. होती.

वरील सर्व माहिती हेच दर्शविते की, भारताची निर्यातीच्या बाबतीत जोरदार पीछेहाट होत आहे. या पीछेहाटी-मागे तशीच महत्त्वाची कारणेही असली पाहिजेत. भारतातील अस्थिर राजकीय परिस्थिती, त्याचप्रमाणे खालावलेली आर्थिक परिस्थिती आणि प्रचंड लोकसंख्येमुळे निर्माण होणारे असंख्य बिकट प्रश्न ही कारणे भारताच्या कुठल्याही बाबतीतील पीछेहाटीस कारणीभूत ठरतात. याशिवाय भारताच्या निर्यात व्यापारातील पीछेहाटीस काही मुख्य कारणे आहेत.

मुख्य निर्यातीची साधने म्हणजे औद्योगिक साधने होत. ही साधने निर्माण करण्यासाठी प्रचंड औद्योगिक व्यवसाय पाठीशी असावे लागतात. अशा व्यवसायांना भारताने पाठीशी घातलेले नाही, हे एक मुख्य कारण होय. "Fortune" मासिकाने प्रसिद्ध केलेल्या २०० विशाल औद्योगिक धंद्यांमध्ये भारताचा एकच धंदा समाविष्ट आहे. तो म्हणजे 'हिंदुस्थान स्टील', आणि त्याचा क्रमांक शेवटून दुसरा, म्हणजे १९९ वा आहे. भारताच्या औद्योगिक प्रगतीचे हे ज्वलंत उदाहरण आहे! 'हिंदुस्थान स्टील' चा आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेतील 'गाळा' आता जपानमधील 'यावाता' नावाचे स्टील बळकावू बघत आहे.

भारतात महागाईचा भयंकर 'दुष्काळ' माजलेला आहे. या महागाईमुळे निर्यात केलेल्या वस्तूंच्या किमतीही जास्त असतात, त्या मानाने जगातील इतर देश शक्य तितकी कमी किंमत ठेवण्याचा प्रयत्न करतो. देशांतर्गत किमतीच जर का जास्त असतील, तर देशबाह्य किमती कमी ठेवणे, किंबहुना इतर देशांच्या बरोबरीने किमती ठेवणे, हेसुद्धा भारतीय मालाला शक्य नसते व त्यामुळे भारतीय माल स्पर्धेतून काढता पाय घेतो. भारताच्या निर्यातीच्या पीछेहाटीचे हे दुसरे कारण होय.

तिसरे आणि अतिशय महत्त्वाचे कारण हे की, भारतीय व्यापाऱ्यांचा नवी बाजारपेठ काबीज करण्यातील कमकुवतपणा. भारतीय मालासाठी नवनवीन बाजारपेठा शोधल्या, तर भारताची निर्यात नक्कीच मोठ्या प्रमाणात वाढेल, आणि तशा बाजारपेठा आहेतही. लॅटिन अमेरिका, मध्य आफ्रिका या भागात आणि इतर अशा अनेक बाजारपेठांत भारतीय मालाला प्रचंड मागणी आहे. प्रत्यक्ष पाहता आफ्रिकेच्या आयातीपैकी भारताचा सध्याचा वाटा फक्त एक टक्का आहे.

हल्लीच्या युगात कुठल्याही गोष्टीची जाहिरात झाल्याशिवाय, त्याला आकर्षक स्वरूप प्राप्त झाल्याशिवाय त्या गोष्टीचा खप वाढतच नाही. पण एकदा जर का त्या वस्तूने लोकांची मने जिंकली, तर मग ती कायमची विकली जाते. यासाठी एक नवीन शास्त्रच निघालेले आहे. या गोष्टींचा जर का भारतीय मालाच्या बाबतीत संपूर्णपणे उपयोग केला गेला, तर भारताची निर्यात नक्कीच वाढेल.

भारत हा एक विकसनशील देश आहे. त्याच्या इतर गोष्टींचा ज्याप्रमाणे विकास होत आहे, त्याप्रमाणेच त्याच्या निर्यातीतही विकास आहे. भारताच्या निर्यातीला उज्ज्वल भविष्य प्राप्त होणार आहे, अशी कांही अर्थशास्त्रज्ञांची भविष्यवाणी आहे. परंतु ती भविष्यवाणी सत्य करण्यासाठी निर्यातपद्धतीतील दोष घालविणे जरूर आहे. ते दोष जर नाहीसे झाले, तर भारतीय निर्यातीला जगातील एकूण निर्यातीत नक्कीच मोठे स्थान प्राप्त होईल.

व्यापार आणि बँका

प्रतिभा कान्हेरे

पैसा (Money) या शब्दाची व्युत्पत्ती लॅटिन भाषे-Moneta या शब्दापासून झाली. Moneta या देवीच्या मंदिरात प्रथम रोमन लोकांनी टांकसाळ काढली आणि त्यामुळे पैशाला Money हे नाव मिळाले आणि धातुरूप चलन निर्माण झाले. हळूहळू पैशाच्या स्वरूपात उत्क्रांती होत गेली आणि जगात बहुतेक, सर्व देशांमध्ये नियंत्रित कागदी चलनाचा वापर करण्यात येऊ लागला.

व्यापाराचे क्षेत्र व स्वरूप जसे वाढू लागले तसतशी व्यापाराला अधिकाधिक भांडवलाचीही गरज भासू लागली आणि त्यातूनच बँकांची निर्मिती झाली. बँका या व्यापाराचे एक अत्यावश्यक अंग बनल्या. बँकांचे कार्यक्षेत्रही विस्तृत झाले. परंतु बँकांचे कार्य बघण्यापूर्वी प्रथम बँक म्हणजे काय याचा विचार केला पाहिजे.

प्रो. सेयर्स म्हणतात, "ज्या संस्थेच्या ऋणांना इतर व्यक्तींच्या कर्जांच्या परतफेडीच्या व्यवहारात मोठ्या प्रमाणावर मान्यता मिळत असते अशी संस्था म्हणजे बँक." डॉ. वॉल्टर लीफ यांच्या मते "बँक म्हणजे आदेशपत्र-काच्या साहाय्याने आणि मागणी केली असता परत देण्याच्या अटीवर ठेवी स्वीकारणारी व्यक्ती अगर संस्था होय."

वरील दोन व्याख्यांवरून बँकेच्या कार्यक्षेत्राची आपणास कल्पना येते. देशाची आर्थिक परिस्थिती, समाजाची सेवा, व्यापार अशा अनेक बाबतींत बँकेचे कार्य अनमोल असते. परंतु सध्या व्यापारापुरते मर्यादित असेच बँकेचे कार्य विचारात घ्यावयाचे आहे.

आज व्यापाराला आवश्यक असणारी महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे भांडवल. मोठ्या प्रमाणावर उत्पादन झाल्यामुळे व्यापाराचे क्षेत्रही विस्तृत झाले आणि व्यापाराला भांडवलाची गरज भासू लागली. यासाठीच एकल व्यापारी संघटनेपासून ते संयुक्त भांडवल मंडळी या प्रकारापर्यंत व्यापाराच्या स्वरूपात बदल घडून आला. या व्यापाराला कर्जांच्या रूपामध्ये भांडवल पुरविण्याची महत्त्वाची जबाबदारी बँकांनी उचलली. लोकांच्या ठेवी स्वीकारून त्या कर्जांच्या स्वरूपात व्यापाऱ्यांना देण्याचे काम बँका करतात. हे कर्ज बँका अनेक प्रकारांनी देतात. प्रत्यक्ष कर्ज देणे, अधिकर्ष सवलती देणे, अशा अनेक मार्गांनी बँका हे कर्ज देतात, त्यामुळे व्यापारी व्यापारात अधिक भांडवल गुंतवू शकतो व नफ्याचे प्रमाण वाढू शकते.

आजचा व्यापार केवळ नियंत्रित कागदी चलनावरच न चालता हुंड्या, प्रॉमिसरी नोट, उधारी यावरच अधिक चालतो. हातात रोख रक्कम फारच कमी असते. व्यापारी आपली सर्व देणी धनादेशाच्या (Cheque) उपयोग करूनच देतो. व्यापारात जमा होणारी सर्व रक्कमही व्यापारी बँकेतच ठेवतात. याशिवाय हुंड्या वटविणे, ठराविक दिवशी हप्ते भरणे इ. अनेक महत्त्वाची कामेही बँका करतात. अशा प्रकारच्या कामामुळे व्यापाऱ्यांचा वेळ वाचतो, कार्यक्षमता वाढते आणि सोयही होते. बँकांचा आणखी चांगला उपयोग मुख्यतः आंतरराष्ट्रीय व्यापारामध्ये होतो.

जगातील एकही देश असा नाही की, तो संपूर्णतया स्वयंपूर्ण आहे. बहुतेक सर्व देशांत आयात-निर्यात चालू असते. अशा प्रकारची आयात-निर्यात करताना प्रमुख प्रश्न चलनाचा होतो. निर्यात करणाऱ्या व्यापाऱ्याला व आयात करणाऱ्या व्यापाऱ्याला चलनाच्या बाबतीत पत्करावी लागणारी गैरसोय बँका पत्करतात व चलन मिळवून देण्याचे काम करतात. तसेच आंतरराष्ट्रीय व्यापारात 'पत' यालाही फार महत्त्व असते. त्यामुळे बँकेकडून पैसे भरणे जास्त सोयिस्कर असते. आंतरराष्ट्रीय व्यापाराची कागदपत्रेही बँकेतूनच पोहोचविली जातात.

त्याचप्रमाणे बँका हुंड्या खरेदीही करतात. बँका अशा हुंड्या विकत घेऊन येत रकम व्यापाऱ्यांना देतात. त्यामुळे व्यापाऱ्याचे भांडवल गुंतून राहात नाही व जितका अधिक पैसा त्याला व्यापारात वापरता येतो तितके त्याचे नफ्याचे प्रमाण वाढते.

अशा प्रकारे बँका अनेक दृष्टींनी व्यापारात साहाय्य करतात. त्यामुळे व्यापार हा बँकांशिवाय होणे अशक्यच असेल. बँकांकडून मिळणारी सुरक्षितता हीही एक महत्त्वाची गोष्ट आहे. बँकेत व्यापारी आपला पैसा सुरक्षित ठेवू शकतो. केवळ पैसाच नव्हे तर व्यापाराची महत्त्वाची कागदपत्रेही तो ठेवू शकतो. याकरिता बँकांनी Safe deposit vault ची सोय केलेली आहे. त्यामुळे दैनंदिन व्यवहारात व्यापाऱ्यांना सुरक्षितता वाटते.

अशा प्रकारच्या अनेक सुलतेयी बँकांमुळे उपलब्ध झालेल्या आहेत. व्यापार बँकांशिवाय चालूच शकत नाही. परंतु बँकांचे व्यापारात महत्त्व वाढत असतानाच बँकांचे राष्ट्रीयीकरण करावे अशी विचारसरणी भारतात सर्वत्र वाढू लागली. राष्ट्रीयीकरणामुळे काही फायदे होतील असे काही विचारवंतांचे मत होते. ते म्हणतात, बँकांच्या राष्ट्रीयीकरणामुळे समाजवादी समाजरचना व कल्याणकारी राज्य निर्माण होणे सुलकर होईल. कारण अशी समाजरचना होण्यासाठी बँका, व्यापार, परदेशी आयात निर्यात इ. क्षेत्रात सरकारची मालकी असणे आवश्यक असते.

त्याचप्रमाणे व्यापारी बँका नफ्याच्या उद्देशाने गरजेपेक्षा जास्त प्रत्यय निर्माण करतात, त्यामुळे भाववाढ होऊन त्याचा परिणाम जनतेला भोगावा लागतो म्हणून प्रत्ययावर नियंत्रण करण्यासाठी बँकांचे राष्ट्रीयीकरण होणे आवश्यक आहे. भारत हे प्रगतिशील राज्य आहे. भारताचा अद्याप विकास व्हावयाचा आहे, त्यामुळे भारतात भांडवलसंचयाचा वेग फारच कमी आहे. भारताचा जर योजनाबद्ध विकास करावयाचा असेल तर भांडवलाची गरज भासणारच. त्यामुळे बँकांचे राष्ट्रीयीकरण केल्यास ही गरज बऱ्याच अंशी भागविली जाईल. त्याचप्रमाणे व्यापारी बँका ग्रामीण उद्योगधंद्यांना व शेतकऱ्यांना आवश्यक त्या प्रमाणात कर्जपुरवठा करीत नाहीत. इ. स. १९५१ ते १९६२ पर्यंत व्यापारी बँकांनी जो प्रत्यय दिला त्यापैकी फक्त ५ % प्रत्यय शेतकऱ्यांना मिळाला. अलीकडे रिझर्व्ह बँक शेतीला कर्जपुरवठा करण्यासाठी प्रयत्नशील असून त्यासाठी स्वतंत्र संस्थांची स्थापना करण्यात आली आहे. व्यापारी बँकांच्या राष्ट्रीयीकरणामुळे ग्रामीण जनतेला भांडवल पुरवठा करता येईल. त्यासाठी बँकांचे राष्ट्रीयीकरण आवश्यक आहे. त्याचप्रमाणे खाजगी मालकीच्या व्यवसायावर जनतेचा विश्वास बसत नाही व त्यामुळे ठेवी कमी येतात. ही अडचणही राष्ट्रीयीकरणामुळे दूर होऊ शकेल.

परंतु अशा प्रकारे उद्योगधंद्यांच्या विकासासाठी राष्ट्रीयीकरण हा चांगला उपाय आहे असे मानले तर ते योग्य ठरणार नाही, कारण राष्ट्रीयीकरणामुळे अनेक दोषही निर्माण होतात.

सरकारी कारभारात दुर्दैवाने दप्तरदिरंगाई व ' लाल फीत ' नेहमीच कार्यक्षमतेच्या आड येते. बँक-व्यवसायात बऱ्याच वेळा बदलत्या परिस्थितीनुसार निर्णय घ्यावे लागतात. बँकव्यवसाय सार्वजनिक मालकीचा झाल्यास ते शक्य होणार नाही. त्याचप्रमाणे राष्ट्रीयीकरण केल्यास कारभार चालविण्यासाठी अत्यंत कार्यक्षम यंत्रणा निर्माण करावी लागेल, परंतु भारतात कार्यक्षम अनुभवी प्रशासकांचा तुटवडा भासतो. त्याचप्रमाणे भारतासारख्या खंडप्राय देशात सर्वत्र परिस्थिती सारखी नाही. त्यामुळे सर्व देशातील बँकांसाठी एकाच नियमाची काटेकोरपणे अंमलबजावणी करणे हितावह ठरणार नाही. खाजगी व्यापाऱ्यांना व ठेवीदारांना आपल्या आर्थिक व सांपत्तिक स्थितीबाबत गुप्तता राखता यावी अशी इच्छा असते. व्यापारी बँका सार्वजनिक मालकीच्या झाल्यास सरकारला गुप्तता राखणे कठीण जाईल. या भीतीने व्यापारी वर्ग आपल्या ठेवी दुसरीकडे ठेवण्याचा प्रयत्न करतील. याचा परिणाम बँकव्यवसाय अस्थिर होण्याकडे होईल.

अशा प्रकारे राष्ट्रीयीकरणाबाबत अनेक भिन्न मतप्रवाह आढळून येतात. भारताने १९ जुलै १९६९ रोजी भारतातील १४ मोठ्या व्यापारी बँकांची मालकी आणि कारभार आपल्या हाती घेतल्याचे जाहीर केले. ज्या बँकांच्या एकूण ठेवी जून १९६९ च्या शेवटच्या शुक्रवारी ५० कोटी रुपयांपेक्षा कमी नव्हत्या, अशा या बँका होत्या. ९ ऑगस्ट रोजी अध्यक्षांनी त्याला मान्यता दिली व त्याचे कायद्यात रूपांतर झाले. परंतु या कायद्याची अंमलबजावणी सुरू झाल्यानंतर या कायद्यातील काही तरतुदी भारताच्या राज्यघटनेशी विसंगत आहेत म्हणून तो घटनाबाह्य

ठरवावा अशा संदेचा अर्ज भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयात करण्यात आला. भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयाने संसदेचा राष्ट्रीयीकरणाचा हक्क मान्य केला, परंतु ह्या कायद्यातील काही तरतुदी घटनेला धरून नसल्याचे आणि नुकसानभरपाईची पद्धती सदोष असल्याचे मान्य करून कायद्यातील विशिष्ट तरतुदी घटनाबाह्य ठरविल्या. त्यामुळे भारत सरकारने नवा वटहुकूम काढला. त्यात सर्वोच्च न्यायालयाने जे दोष आणि उणिवा दाखविल्या होत्या त्या दूर करून योग्य ते बदल केले. हा वटहुकूम १४ फेब्रुवारी १९७० रोजी काढला व त्याला कायदा म्हणून संसदेत मान्यताही मिळाली.

बँकांचे राष्ट्रीयीकरण केल्यामुळे त्याचे व्यापारावर अनेक बरेवाईट परिणाम झाले असले तरी व्यापारात बँकांचे असणारे स्थान आजही अढळ आहे. व्यापारी जगतातील त्यांची गरज राष्ट्रीकृत बँका नजरेआड होऊ देणार नाहीत अशी आशा आहे.

■

वा ट

आज अचानक येत असे स्मृतिला बहर
होत असे निखारा आनंदाचा.
हळूच येते हाक कानी अचानक
पण सभोवार दृष्टी टाकता मग येते ध्यानी
आपल्या पाठीवर फिरत होता हात मायेचा.
आज कोण देईल ती जिव्हाळा प्रेमाचा
कंठ येतो दाटून वाटते जावे भेटाया.
त्या दिव्य मूर्तीला पण होत नाही भेट
म्हणून मन होते अस्वस्थ
पहात त्याची वाट.

शोभा सावंत

आ ठ व ण

आज सकाळी उठता, आई तुझी आठवण
तुझ्या वियोगाने आई ओलावले ग लोचन।
गात पक्षी धुंद आई, थंड वायूच्या लहरी
फुलांचाही गंध होता, मंद दिशांतून चारी।
बहरला आसमंत, वातावरण प्रसन्न
परी आई मन माझे, तुझ्यावीण सुने खिन्न।
तुझ्या हातची ना माया, कौतुक ना कोणी गाया
ऐकू ना ये गोड शब्द, कान आतुर ऐकाया।
सणावारी आई कधी, हातचे ना गोडधोड
खात जरी नित्य आई, तुझ्या हाताची ना तोड।
वाटते ग तुझे घ्यावे दर्शन ते शुभ शांत
स्मित हास्य विलसते, कष्टुनिही अविश्रांत।
लवकरी आई आता, तुज येईन भेटाया
घेशील ना जवळी ग, ओसंडूनी वेडी माया?
फिरवशील का आई, हात पाठी तो प्रेमाचा
आनंद ग आई मज, स्वर्गाहून त्या सुखाचा।
आठवण कधी होता, नेत्र आपुले मिटतो
साठती ग अश्रु तेथे, त्यांत तुला मी पहातो।
राती झोपताना आई, आठवण तुझी मज
हात जोडतो मी तेव्हा, पाहूनी ग मूर्ती निज।
करतेस आई तूही, रोज माझी आठवण
कधी उचकी लागते, तुझ्या प्रेमाची ती खूण।
त्याच आठवणीने ग, मन आले भारावून
दाटल्या ग ज्या भावना, ठेविल्या त्या साठवून।
तरी सारे व्यर्थ आई, शब्द अपुरे पडती।
समाधान परी मज, योजिले मी यथाशक्ती।

अनिल

बँडचा ताल-आठवतोय !

संजय निघोजकर

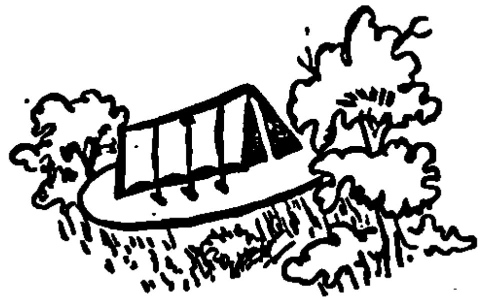

प्रजासत्ताक दिनानिमित्त दिल्लीला झालेल्या संचलनात भाग घेण्यासाठी संजय निघोजकरची निवड झाली....

आणि मॉडर्नचा विद्यार्थी पहिल्याच वर्षी दिल्लीपर्यंत (दिल्लीवर नव्हे) चालून गेला....

शाळेचं स्नेहसंमेलन चालू होतं. बक्षिससमारंभात आमच्या एका माजी विद्यार्थ्याला दिल्ली परेड निवडीबद्दल प्रशस्तिपत्र दिलं गेलं. त्याच्याबरोबर महत्प्रयासानं थोड्या गप्पा मारण्याची संधी मला मिळाली. तेव्हापासून एक स्वप्न होतं डोळ्यासमोर की, ' आपल्यालाही असंच शाळेत प्रशस्तिपत्र घ्यायला मिळावं. '

मग आठवीत नौदल एन्. सी. सी. मध्ये प्रवेश मिळवला. परेडस, परीक्षा सगळं नीट करूनसुद्धा निवड झाली नाही. काम सोपं नाही हे कळलं होतं.

कॉलेजात आल्यावर परत प्रयत्न सुरू केले, आणि ' कॅडेट पेटी ऑफिसर ' ही रँक मिळाली. उमेद वाढली. पुण्यातल्या निवडीसाठी चार जणांची नावं पाठवली होती. त्यांपैकी दोघांची निवड कामटी [नागपूर] च्या कॅम्पसाठी झाली. पुण्याच्या निवडीपेक्षा नंतरची ही चाळणी कठीण होती. बरेच गळाले. या कॅम्पच्या शेवटच्या दिवशी जेव्हा दिल्ली परेडसाठी ब्लेझरची मापं शिंपी घ्यायला लागला, तेव्हा अक्षरशः आनंदानं आकाश ठेंगणं भासत होतं.

असो. स्वप्न बरंच साकार होत आलं होतं. आता जोरदार परेड्स, लेक्चर्स सुरू झाली होती. अखेर नऊ जानेवारीला दिल्लीकडे निघालो. आम्ही पुण्यातले एकूण अकराजण होतो.

नंतर प्रि-रिपब्लिक-डे कॅम्प परत कामटीलाच झाला. गेल्या वर्षी तो पुरन्दरला झाला होता. यामध्ये दिल्ली परेडचा सराव आणि सांस्कृतिक कार्यक्रमांची निवड हा प्रमुख भाग होता.

अखेर नागपूरहून नऊ जानेवारीला आम्ही दिल्लीकडे निघालो. प्रवास मोठा; तरी कंटाळवाणा नाही झाला. कारण प्रत्येकाला एक प्रकारची उत्सुकता वाटत होती.

दिल्लीला या वेळी अतोनात थंडी होती. विशेषतः माझ्यासारख्या सच्च्या पुणेकराला तर ती बोचत होती. पण हळूहळू सवय झाली. आम्ही दिल्ली शहरापासून दूर कॅन्टोन्मेंट भागात उतरलो होतो. हा परिसर खरोखरच एखाद्या इंग्रजी युद्धचित्रात दाखवितात त्याप्रमाणे होता. जवळजवळ दीड-दोन मैल परिघाच्या या परेड ग्राउंडच्या निम्म्या भागात आमचे कॅडेटस्‌चे तंबू आणि उरलेला भाग परेडसाठी होता. त्या दिवशी रात्री आम्ही तंबू

वसंतराव वैद्य – गंमतजंमतमध्ये मेणबत्त्या विझवताना व प्रदर्शनाचे उद्घाटन करताना

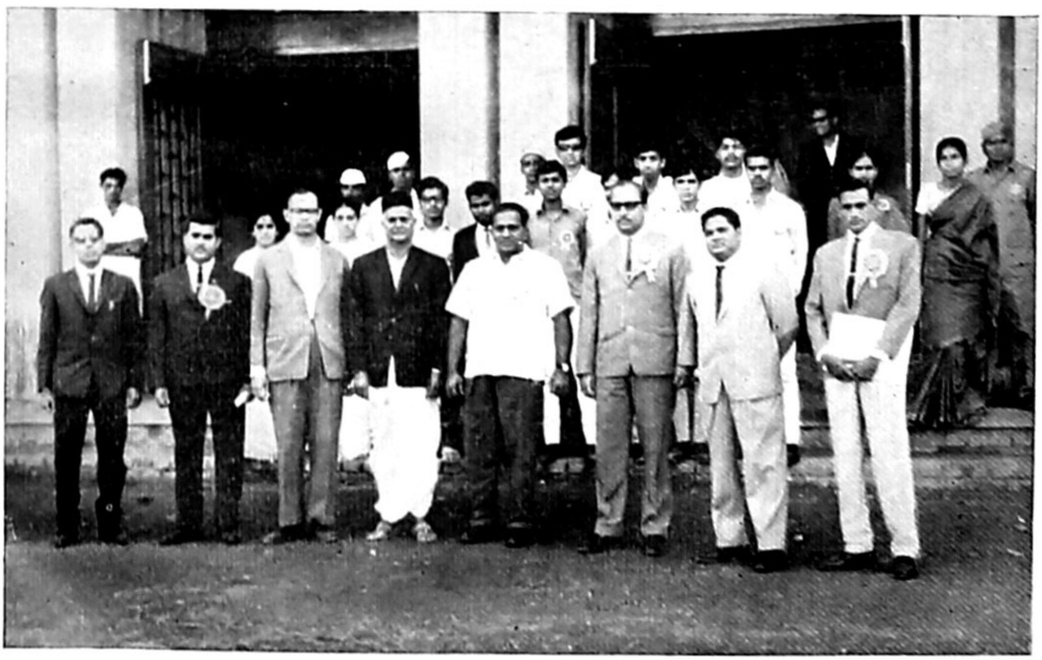

पारितोषिक–वितरण समारंभाचे अध्यक्ष महापौर नामदेवराव मते, संस्थेचे कार्यवाह श्री. ताटके व स्नेहसंमेलनाचे पदाधिकारी

क्रीडा–संघटना (Gymkhana)

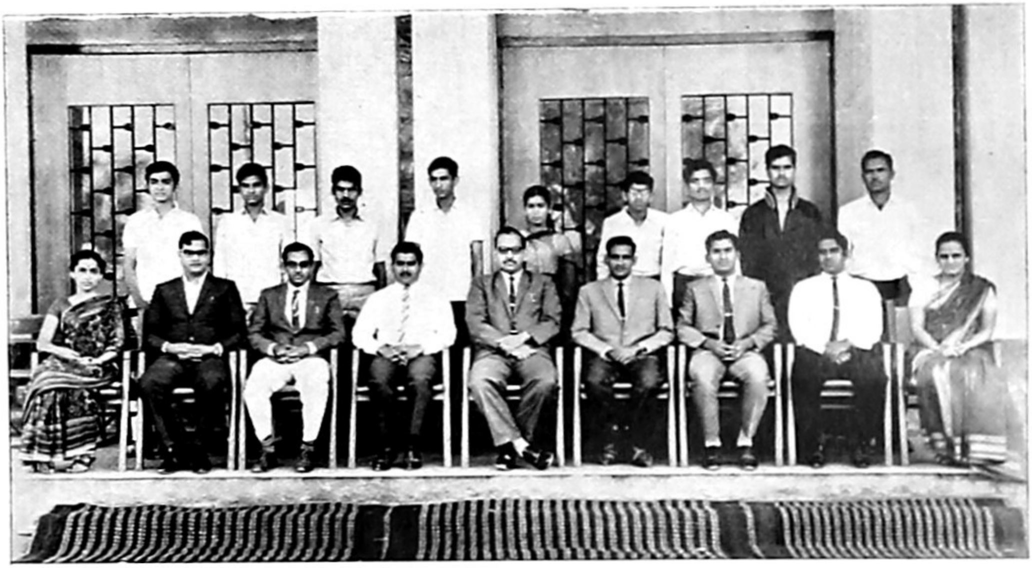

डावीकडून बसलेले : प्रा. कु. वायस, प्रा. नातू, प्रा. डॉ. पांडे, प्रा. आपटे, प्राचार्य लिमये, प्रा. गंभीर, प्रा. पाथरे, श्री. ना. ग. शिंदे, प्रा. सौ. चिकटे.

उभे : उदय लागू, रोहिदास राऊळ, जयंत पाटक, दिलीप गाजरे, कु. मीना मेहता, जयंत पटवर्धन, फत्तेसिंह जगताप, मिलिंद चिटणीस, बापू गायकवाड.

विद्यार्थि–संघटना (Students' Association)

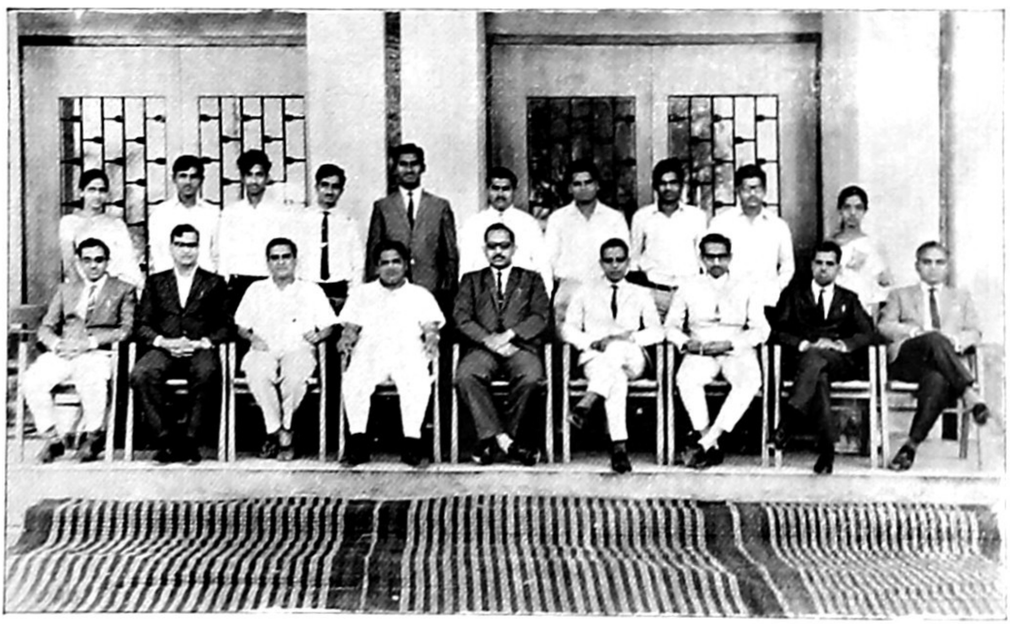

डावीकडून बसलेले : प्रा. डॉ. पांडे, प्रा. नातू, प्रा. रायकर, प्रा. मो. व. कुलकर्णी, प्राचार्य लिमये, प्रा. डॉ. परांजपे, प्रा. मिजार, प्रा. धायगुडे, प्रा. संगोराम.

उभे : कु. सविता पारखी, अशोक तांबे, श्री. उदय घाटगे, प्रा. चं. गु. कुलकर्णी, प्रा. पाथरे, प्रा. आपटे, प्रा. म. आ. कुलकर्णी, श्री. नायडू, श्री. जैन, कु. रोहिणी वैद्य.

वगैरे ठोकून झाल्यावर, दिल्लीच्या त्या दाट धुक्यात फिरून आलो. संपूर्ण कॅम्प एरियाला एक फेरी मारल्यानंतर मंडळी निरनिराळी कारणं सांगून झोपायला पळाली.

दुसऱ्या दिवसापासून आमचं खरंखुरं कॅम्प–लाईफ सुरू झालं. सकाळी ६ ला उठल्यानंतर एका तासानंतर ब्रेकफास्ट असायचा. नंतर साडेआठला परेड सुरू व्हायची. हे मार्चिंग कठीण होतं. परंतु काही दिवसांनंतर नीट जमायला लागलं. मग बाराच्या सुमारास जेवण. अडीचपर्यंत हे ताणून द्यायची. नंतर परत परेड. परेड नसली तर आम्ही टेन्ट-वर्क करत असायचो. हे काम मलतंच घाम काढणारं होतं. मग चहापानानंतर परत हेच काम; कारण कितीही केलं तरी ते अपुरंच पडायचं.

याच वेळात कधी-कधी आम्ही एकत्र जमायचो. गप्पा-गोष्टींमुळे ओळखी वाढत होत्या. पुष्कळ जणांची ओळखी-परिचय व मैत्री झाली. त्यामुळे एकतेची भावना वाढली. एकत्र परेड व काम करताना उत्साह वाढायचा. टेन्ट-वर्कच्या वेळी कडेच्या भिंती बांधताना लागणारे साचे आम्हांला तामीळनाडूने पुरविले होते.

इतर छात्रसैनिकांशी गप्पा मारताना प्रत्येकजण आपली सरशी करून घेण्याचा प्रयत्न करी. आमचं गाव, आमचं युनिट, आमची माणसं अशा प्रकारे गप्पांत औपचारिकपणा वाढायचा खरा ! परंतु त्यामुळेच वाद-विवादही घडायचा, माहितीत भर पडायची, विचारांची देवाण-घेवाण व्हायची; शांत भासलं की तेवढंच समाधान वाटायचं.

ह्या एकतेचा ओलावा इतर कामातही जाणवायचा. वातावरण खेळीमेळीचं झाल्यानं मन प्रसन्न व्हायचं. आपण काहीतरी सामाजिक कार्य पार पाडतोय असा भास व्हायचा. जणू काही छोटंसं गावच तिथं वसलं होतं.

अशा प्रकारे मुख्य परेडचा दिवस आला. चक्र वेग घालला. २४ जानेवारीला आमची रंगीत तालीम घेतली. खूप गर्दी झाली होती.

... आणि आज २६ जानेवारी. आम्ही पहाटे ४ वाजताच उठलोय. कुणी तरी रेकॉर्डस लावल्या आहेत. थंडी फारशी नाही. पण थोडासा पाऊस अन् धुक्याचा दाट थर पसरला आहे. वातावरण मस्त आहे. आम्ही ट्रक्समधून राष्ट्रपति–भवनाकडे निघालोय. सगळीकडे नुसता दिव्यांचा झगमगाट आहे. परेड पाहण्यासाठी लोक आदल्या रात्रीपासूनच रस्त्यावर बसलेले आहेत.

परेड आठला सुरू झालीय. सर्वांत पुढे लष्करी गाड्या, मग सैन्यदलातील निवडक जवान आणि शेवटी आम्ही. बँडचे अनेक ताफे आहेत. त्या तालावर चालताना एक सळसळ, एक प्रकारचा जोम, उत्साह अनुभवतोय. इथ-पर्यंत परेड संथपणे चालली आहे पण विजय चौकानंतर मात्र unending march [न संपणारं चालणं] सुरू झालंय. बँडचा ताल वाढतोय... आपसी जोमानं पावलं पडताहेत. थकल्यासारखं वाटतंय. आतापर्यंत चार मैल चाललोय. अजून पाच मैल. पण आजचं थकणंसुद्धा आनंदानं सहन केलं जातंय ... सलामी दिलीय ...

... दुपारचा दीड वाजला आहे. परेड संपली. पण अजून फडफडणाऱ्या तिरंगी झेंड्याकडे बघत राहतो की, " बँडचा ताल " आठवतो.

■

दर्द

टाकिले मी मागुती प्रीतीचे भण्डार माझे
वठलेल्या वृक्षावरी का फुलाचे नाजूक ओझे
वेदनेची चंद्रिका गगनात हासे मोकळी
अश्रुचे उधळून मोती लोचने पाणावली
दर्द माझ्या जीविची ओठातुनी अस्फुटली
शब्दतेज जन्म देत तिमिरगर्भी लोपली
आर्ततेची स्पंदने अन्तरी झंकारुनी
तीव्र निश्वासावरी व्याकुळली माझी विराणी
अन् स्मृतींच्या मन्मथाला हुंदक्याची साथ ओली
दर्दभरल्या दहिवराने रात वेडी चिंबली.

विद्याधर दशपुत्रे

पुरुष

प्रदीप सिंढये

पुणेरी बोळातून गचके खात आमची टॅक्सी एका जुनाट वाड्यापाशी थांबली. शामराव धावतच बाहेर आले व त्यांनी चटकन दार उघडले. मी बाहेर पडलो. फर्स्ट क्लासच्या प्रवासामुळे पँटवर सुरकुतीसुद्धा पडली नव्हती. उगीच एकदा रुमाल कपाळावरून फिरवून शामरावांच्या पाठोपाठ त्या वाड्यात प्रवेशलो. प्रथम दृष्टिक्षेपातच मला तो वाडा मोंगळ वाटला. इतक्यात वरच्या माडीवरील एका खिडकीतून दोन डोळे लकाकले. मी चटकन वर बघितले व उत्सुकतेने पाहू लागलो. इतक्यात शामराव आदराने म्हणाले, " छोटे मालक ! आत येता ना ! "

" अं ! हो, हो ! " म्हणतच त्यांच्या त्या मोठ्या हॉलमध्ये शिरलो. शिरलो ह्याचा अर्थ– त्या वाड्याचा दरवाजा फार तर माझ्या छातीपर्यंत येत असावा !

शामरावांनी लगेच आपल्या अर्धांगिनीला हाक मारली. ' अग ए ! हे बघ छोटे मालक आले आहेत ! हे ऽ ! आणि ती हेमी कुठे आहे ? " अप्रत्यक्ष रीत्या त्यांनी आपल्या बायकोला चहाची आज्ञा दिली हे माझ्यासारख्या कबीरकरांच्या दृष्टीतून सुटले नाही. इतक्यात माझ्या डावीकडील दारातून एक बायकी हसण्याची लकेर कानावर पडली. मी आता पुरता बावचळलो ! इतक्यात दारातून एक पाचवारीच सदाशिवपेठी कन्यका बाहेर आली. साधेच पण आटोपशीर रीत्या तिने पातळ नेसले होते. पाठीवर केस मोकळे सोडले होते. खरोखरच सुंदर दिसत होती ती ! मी स्तिमित नजरेने तिच्याकडे पाहू लागलो.

" अं ! ही आमची हेमा ! ही आता कॉलेजात दुसऱ्या वर्षाला आहे." शामरावांनी मला हेमाची ओळख करून दिली.

" असं का ! " मी उगीच म्हणालो.

" – आणि हे बघ हेमा, हे कोल्हापूरचे ते रावसाहेब देले आहेत ना, त्यांचे एकुलते एक चिरंजीव ! आता हे ऽ ऽ..."

मी चटकन उद्‌गारलो, " वाणिज्य महाविद्यालयाच्या शेवटच्या वर्षाला आहेत ! "

त्याबरोबर आम्ही खळाळून हसलो.

" बरं ! हेमाबेटी... तुझ्या आईचा चहा काय दार्जिलिंगहून येतो आहे का ? जा विचारून ये बाळ ! " शामरावांनी आपल्या कन्यकेला आज्ञा दिली. हे पुणेरी सदाशिवपेठी भट सरळ कधी जन्मात बोलणार नाहीत.

सौ. आईने दिलेला ' साऊचा डबा ' काकूंच्या स्वाधीन करून मुक्ताच आलेला सकाळ उगीचच चाळू लागलो. शामरावही आत गेले. बहुतेक आज जेवायचा बेत काय करायचा याच्या विचारविनिमयासाठी गेले असतील ! रात्रीच्या प्रवासामुळे माझी झोप नीट झाली नव्हतीच, त्यामुळेमाझ्या हातून ' सकाळ ' केव्हा पडला व मी निद्रादेवीच्या आधीन झालो हे कळलेच नाही !

" अहोऽऽ ! घूरूऽऽ घूऽऽरू ! ऊठा ! " या गजराने मी जागा झालो. डोळे किलकिले करून पाहिले. हेमा माझ्यापुढे उभी होती. खरोखरच काय सुंदर दिसत होती ती. आता तिने चॉकलेटी साडी परिधान केली होती. मगाशी मोकळ्या सोडलेल्या केसांची डेलशी ' आराधना ' वेणी तिने घातली होती. एक मंगलोर भट तरीसुद्धा तिच्या

मोन्यासारख्या व नाजूक भालप्रदेशावरून रुळत डोकावत होती. मी निमिषभर तिच्याकडे बघत राहिलो. इतक्यात शामराव उपटले, "अहो मधुकरराव! आता लवकर आंघोळ करा! आमच्याकडे १० लाच पाणी जाते!" काय करणार, बॅगेतून कपडे काढले. इतक्यात शामरावांनी सांगितले, "आमच्याकडे सार्वजनिक बाथरूम्स् आहेत!" माझ्या छातीत धस्स झाले. कसाबसा मी त्या सार्वजनिक मोरीत गेलो. अर्थात कडी मोडलेलीच होती! पुण्याला, पुण्यातील बाकड्यांना व त्या मोऱ्यांना लाखो शिव्या मोजल्या! पण काय उपयोग! सगळ्यात शेवटी देवाचे नाव घेतले व तांब्या डोक्यावर पालथा केला. दोन मिनिटे होत आहेत तोच जोरात दार उघडले गेले. बाहेर बघतो तो हेमा हातात टॉवेल घेऊन उभी. माझे अक्षरशः ओले केलेले अंग ती पुसणार ह्या रोमँटिक कल्पनेने थोडा वेळ हरखलो, पण वास्तव परिस्थिती लक्षात येताच तिच्या हातून टॉवेल घेऊन धाडकन दरवाजा बंद केला. कसाबसा त्या मोरी प्रकरणातून मी बाहेर पडलो.

कपडे वगैरे करून बसणार तोच हेमा चहा घेऊन बाहेर आली, "अहो, कशाला आता, मगाशीच तर घेतला होता!" असे औपचारिक बोललो. पण खरं तर मला चहाची फार हुक्की आली होती. रिकामा चहाचा कप घेत हेमा म्हणाली, "मला बाबांनी तुम्हाला 'पुणे' दाखवायला सांगितले आहे.!" "असं! वा! वा!" तिची सोबत मिळणार ह्या विचाराने मी हसलो, पण लगेच आव आणून म्हणालो, "काय पाहचंय या पुण्यात! अहो आमच्या कोल्हापूरचा रंकाळा पाहिला ना की सगळं बोगस वघा!" त्या स्वाभिमानी पुणेरी कन्यकेला अर्थातच राग आला. पण काही झाले तरी मी तिच्या घरचा पाहुणा होतो. राग दाबूनच ती म्हणाली, "हे बघा! बघायचे असेल तर बघा! नाहीतर एक चक्कर मारून येऊ."

गणपतीच्या दर्शनानंतर हेमाने हिरवळीवर बसण्याची सूचना केली. ते प्रशस्त स्वच्छ रस्ते, नयनरम्य बाग हे बघून मला खरोखरीच कोल्हापूरची कीव आली. पण मी ती व्यक्त केली नाही ही गोष्ट वेगळी! "ती बघा! ती तिकडे दिसते ना! ती पर्वती हंऽऽ!" हेमाने आपले नाजूक लांबसडक बोट पर्वतीच्या दिशेने दाखविले. अच्छा! म्हणजे शिवाजी राहात होता ना तिथे!" मी गडबडीत त्या इतिहासाचा पार खून करून टाकला. 'मूर्खच आहे!' अशा दृष्टीने पाहत हेमा म्हणाली, "बरं! चला आता! फार उशीर झाला!"

आमचा मोर्चा घराकडे वळला. वाटेत एक समवयस्क मुलगी हेमाला भेटली. "हे कोण ग?" तिने अगांतुकपणे प्रश्न विचारला, "अग! हा माझा भाऊ आहे, लांबचा नातेवाईक!" "नमस्कार" असे वरवर हसलो पण मनात मात्र चरफडलो. "ए! आज संध्याकाळी शालनकडे येणार का?" मैत्रिणीने विचारले. "बघीन बाई! अग ह्यांचा पाहुणचार करायचा आहे ना!" हेमाने उत्तर दिले. त्यांचे 'अच्छा बाय,' वगैरेपर्यंत मी एक विजेचा खांब (१००फूट) ओलांडला होता (हे ज्ञान मला हेमानेच दिले!). धावत पळत धापा टाकीतच हेमा माझ्यापर्यंत पोचली आणि म्हणाली, " अय्या! थांबायचं नाही का? मला वाटले की तुम्ही कुठे चुकलातच!" असा काही मी कुक्कुलं बाळ होतो चुकायला? पण मी गप्पच बसलो. दुपारची जेवणे झाली. थोडी वामकुक्षी घेऊन तीर्थरूपांचे एक काम होते ते करून आलो. अर्थात गाईड हेमा बरोबर होतीच. शामरावांना आल्या आल्या सांगितले की, आज रात्रीच्या गाडीने परत जाणार आहे. शामरावांनी दोन दिवस राहण्याचा आग्रह केला, पण मी काही दाद दिली नाही. सामान आवरून जेवायला बसलो. काकूंच्या हातचे खुमासदार जेवण करून, मी बॅग उचलली. हेमा स्टेशनपर्यंत माझी बोळवण करण्यासाठी येणार होतीच. रिक्षा गाठून आम्ही स्टेशनकडे मार्गक्रमणा करू लागलो.

रात्रीची वेळ असल्याने रहदारी थोडी कमी झाली होती. रिक्षावाला जोरात रिक्षा चालवत होता. एका वळणावर मी बराचसा हेमाच्या अंगावर कललो! "सॉरी हं!" मी मनातून शरमलो. "नाही! तसे काही नाही" असे म्हणत हेमा खळाळून हसली. मी मनातल्या मनात रिक्षेवाल्याला धन्यवाद दिले.

गाडी सुटायची वेळ झाली होती. मी घाईतच डब्यात सामान टाकले. हेमाचा चेहरा धावपळीमुळे त्या थंडीच्या रात्रीतही थोडा लाल झाला होता. मी तिला थँक्यू म्हणताच ती बोलली, "थँक्यू कसले! माझ्या आवडणाऱ्या माणसाचे काम मी नेहमीच करते." आता मात्र माझी पूर्ण विकेट उडाली. मी घोगऱ्या आवाजात म्हणालो, "हेमे! आता तू केव्हा आमच्याकडे येणार?"

"अरे येईन की! एवढं काय त्याचं?"

गार्डने शिटी दिली व हिरवा झेंडा फडकविला. इंजिनने मार्ग क्रमण्यास सुरुवात केली. हेमाचा चेहरा रडवेला दिसत होता. तिला नाच बाय करताना चुकून (!) तिचा हात माझ्या हाताला लागला. माझ्या हाताचा स्पर्श होताच तिने हात काढून घेतला, तिच्या त्या स्पर्शाची सुखद आठवण घोळवत मी पुन्हा निद्रेच्या स्वाधीन झालो.

सकाळी उजाडताच कोल्हापूर आले. घरी पोचून आईला सविस्तर अहवाल दिला. रोजचे जीवन सुरू झाले हेमा मात्र माझ्या हृदयाच्या कोपऱ्यात एक नवीन स्थान कोरून गेली.

"पोस्टमन!" म्हणून एक पत्र आत पडले; मी ते घाईने उघडले. पत्र पुण्याहून आले होते. वरचे पत्त्याचे अक्षर तरी बायकी वाटत होते. वर माझेच नाव होते! मला अजूनतरी कोठल्याही बाईकडून पत्र आले नव्हते. पत्र हेमाचे होते. ती दोन दिवसांच्या सुट्टीवर येणार होती.

शेवटी तो दिवस उजाडला. मे महिन्याला नुकतीच सुरुवात झाली होती. हेमाला आणण्यासाठी मस्त पहाटेच स्टेशनावर गेलो. चहाचा स्टॉल दिसला, पण हेमा आली की बरोबरच घेऊ म्हणून त्या ओसाड प्लॅटफॉर्मवर येर-झारा घालू लागलो. इतक्यात लांबवर अंधारात इंजिनचा प्रखर दिवा चकाकला व थोड्याच वेळात गाडीचे स्टेश-नात आगमन झाले. मी डबे शोधीत फर्स्ट क्लासच्या डब्याशी आलो. तोच माझ्यापुढे हेमा आपली हँडबॅग घेऊन उभी. तिच्या दर्शनाने खरोखरच समाधान झाले. तिच्या प्रकृतीत तसा काहीच फरक पडला नव्हता. तिच्याबरोबर आणखी एक रुबाबदार तरुण होता. "हे कोण ग" मी अर्थातच विचारले, "अरे! हे आमच्या कॉलेजात फायनलला आहेत! त्यांची सोबत मिळाली म्हणूनच आले." तिने शंकासमाधान केले व जवळ येऊन ती लाजतच पुटपुटली, "आणिऽऽ! तुझे माऽझी मेव्हणे!" आता मात्र त्या माणसाचा व हेमाचा मनापासून राग आला. कमाल झाली होती! माझ्या मनोरथांचा उंच कड्यावरून पडून चक्काचूर झाला होता. एक क्षणभर मी त्या तरुणाकडे पाहिले व दुसऱ्या क्षणी मी कोरडेपणाने तिला विचारले, "मग आता घरी येणार ना! का यांच्या बरोबरच." माझ्या बोलण्यात अपेक्षेपेक्षा अधिक खवचटपणा आला याची तिला कल्पना आली, पण ती काही न बोलता माझ्यापाठोपाठ चालू लागली. तो बरोबर आलेला माझा 'मेव्हणा' आता विरुद्ध दिशेने चालला होता. त्याचा निरोप घेण्याचा शिष्टाचारदेखील माझ्या मनात आला नाही. मी हेमाच्या पुढे चालू लागलो. मागोमाग हेमा येत होती. तिच्या हातात एकच हँडबॅग होती, पण बहुधा ती जड असावी. स्टेशनबाहेर पडल्यावर एका टांगेवाल्याने यायची विनंती केली. त्याकडे लक्ष न देता मी सरळ चालू लागलो. हेमा जवळ जवळ धावतच चालली होती.

शेवटी एकदाचा घरी पोचलो. दारात आई उभी होती. तिने विचारले, "काय रे मधू! चालत आणलंस काय?" मी उपरोधाने पुटपुटलो, "मग काय विमानातून आणू!" हेमाने माझ्या मागून येत दारातच प्रश्न विचारला, "काय हो मधूची आई! हा असा एकदम रागावला का! असे विचित्रपणे का वागतो!" आई माझ्या जखमेवर मीठ चोळत म्हणाली

"अगं हेमा! त्याचं काही मनावर घेऊ नकोस. तो मधूनच असे विचित्र वागतो!"

बिचारी आई! तिला तरी माझ्या अस्वस्थपणाचं कारण काय कळणार! ती काही अंतर्ज्ञानी नव्हती व शेवटी ती स्त्रीच होती! पुरुषाच्या भावना तिला कळणार आहेत थोड्याच!

गाती नक्षत्रे तुजसाठी

गाती नक्षत्रे तुजसाठी
गहन नीलिमा, हसे चंद्रमा, आभाळाच्या भाळी ॥ ध्रु० ॥

हरीत रंगी तरुवर सजले
धुंद सुगंधी चंपक फुलले
मंद गंधी, रातराणी
वारे, सुगंध पिऊनी येती ॥ १ ॥

सरोवरी त्या हंस डोलती
शुभ्र चांदणी स्वैर पोहती
सळसळ पानी, मंदमंदती
त्यांना स्वरे साथ देती ॥ २ ॥

नीलाकाशी चंद्रबिंब हे
सरोवरी ह्या प्रतिमा धरते
शुभ्र वलये, सभोवतीची
शोभा, रंगावली देती ॥ ३ ॥

चंद्रकान्त कुलकर्णी

MOST UP-TO-DATE

FASHIONABLE & RELIABLE

TAILORING MEANS

BENGAL TAILORS

[LADIES & GENTS]

117/4 Jangli Maharaj Road,
Near Modern High School
POONA-5.

LEARN THE BANKING HABIT

with

BANK OF MAHARASHTRA

Head Office:
1177, BUDHWAR PETH, POONA-2.

YOUR BANK

with the personal touch.

At your service for years to come

Contact for :—

WORLD-WIDE TRANSACTIONS

C. V. JOAG,
Custodian.

JOIN

Deshpande's College Classes

Near Kanyashala, Shaniwar Peth,
POONA 30.

For Able Instruction in

MATHEMATICS

(Pre-Degree & F. Y. B. Sc.)

PHYSICS
(Pre-Degree)

STATISTICS
(B. A. & B. Com.)

With
Best
Compliments
From :

A WELL WISHER

With Best Compliments from :

TEL. No. 54176

Renown Biscuits

Sole Distributors :

Sethi General Stores

389, J. M. Road,
POONA 5.

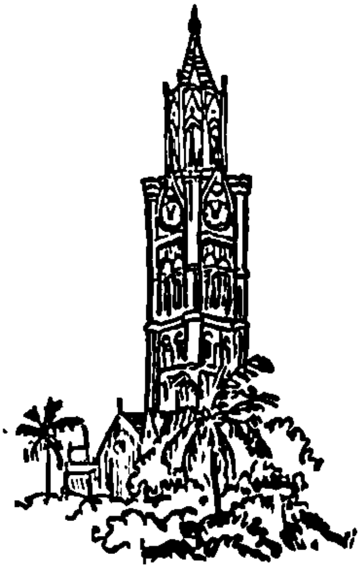

पुरानी बम्बई

मुकुंद कडुसकर

आज बम्बई शहर भारतकी नाक है— नाक भी और स्वर्ग भी। लेकिन सौ साल पहले ! .... 'होनहार बिरवान के होत चीकने पात !'

आज बम्बई भारतवर्षमें क्या सारे संसार में एक प्रमुख शहर माना जाता है। आपने भी बम्बई का वर्णन सुना होगा शायद कई बार बम्बई नगरी देखी भी होगी।

कई दिन पहले मेरे हाथ में करीब सौ बरस पुरानी किताब पड गई, जिससे आज मैं आपके सामने यह वर्णन पेश कर रहा हूँ। इसके लेखक हैं देवीप्रसाद और इसका प्रकाशन काल है सन १८९२।

पोर्च्युगीजों के हाथों से अंग्रेजों के हाथों में बम्बई कैसे आ चुकी, वह इतिहास शायद आपको मालूम होगा। उसके पुनरुच्चारणकी कोई जरूरत नहीं है। १६६८ में बम्बई की आबादी करीब दस हजार थी। सौ साल पहले वह नौलाख हो चुकी थी। उस समय भारत में बम्बई शहर हर बातमें प्रथम श्रेणी का गिना जाता था। लेकिन मेरे पास १८९२ की एक अंग्रेजी जिऑग्राफी की किताब है उसमें कलकत्ता को पहला क्रमांक और बम्बई को दूसरा क्रमांक दिया गया है। वर्णन है कि बम्बई में पारसियों की बहुत बस्ती है जो अग्निकी पूजा करते हैं। उस समय सलसेरी, करेंजा, टाना वडेरा (ठाणा किला). कनेरी (कान्हेरी) और बम्बई इन सबको मिलाकर के बम्बई कहा जाता था। उसके पूरब में प्रिन्सेस डॉक, बोरी बंदर स्टेशन, मिन्ट (टाकसाल), कस्टम हाऊस, सेलर्स होम, और पोली बंदर (अपोलो बंदर!) था। उत्तरमें कंबाला हिल, बाईकला क्लब और विक्टोरिया गार्डन था, दक्षिण में फौजकी छावनी, और एल्फिन्स्टन लाईट हाऊस और पश्चिम में गव्हर्नमेन्ट हाऊस, वालकेश्वर और मलबार हिल था।

दूसरे शहरों की तुलना में बम्बई बहुत साफ शहर था। लिखा गया है कि छोटीसे छोटी गलियों में भी बदबूका नामों निशान नहीं है।

शहर के आदमी बहुत साफ (अन्य शहरों के तुलना में) रहते थे। सब बढिया कीमत के कपडे पहनते थे। उस समय परदेका रिवाज बहुत कम हो चुका था और औरतें भी गाडीपर चढके हवा खाने जाती थीं। वे प्रायः रेशमी कपडे काम में लाती थीं। ज्यादा तौरपर आदमी पगडी का इस्तेमाल करते थे।

लिखा गया है कि 'यहाँ दूकानों का सिलसिला बहुत अच्छा है। एक बाजार की कुल दुकानें प्रायः एक ही रंग की मालूम होती हैं।' दूकानों की सफाई की व्यवस्था बहुत अच्छी है। यदि दूकान में किसी तरहकी खराबी नजर

जाती थी तो मालिक को नोटिस दिया जाता था अगर वह ध्यान न देता तो म्युनिसिपालिटी की तरफसे उस की मरम्मत करायी जाती थी और खर्चा मालिकसे वसूल किया जाता था। दूकानों में शीशेकी आलमारियाँ बहुत खूबसूरती से सजायी जाती थीं। हलवाई मिठाई कागज में बांध कर देते थे। अंग्रेज, पारसी तथा भाटियों की बड़ी बड़ी दूकानें बहुत होती थीं। शहर में बाग और फौआरे हर मुहल्ले में दिखाई देते थे। मकान पाँच मंजिलतक ऊंचे बनाये जाते थे। उसमें लकड़ी के कामपर बहुत खर्च किया जाता था, चाहे वह एक मंजिल का भी मकान हो। मकान रंग रंग कर खूब अच्छा सजाया जाता था। शहर देखने के लिये रेल की सुविधा यह एक आश्चर्यकारक बात मानी जाती थी। मुसाफिरों के रहनेके लिये मार्केट के पास माधवदासजी की धर्मशाला थी। भोलेश्वर मंदिरके पास भी एक मकान था जिसमें मुसाफिर उतरा करते थे।

बम्बई शहर के उस समय के प्रेक्षणीय स्थानोंका वर्णन आपको लेखक के शब्दोंमें ही अच्छा और मनोरंजक लगेगा।

"टाऊनहॉल : यह इमारत पांच लाख रुपये के खर्च में तैयार हुई। इसका रुपया कुछ लॉटरी और कुछ ईस्ट इंडिया कम्पनी फण्डसे आया था। इसके अंदर निहायत खूबसूरत गॅलरी बनी है।...इस हॉलमें प्रसिद्ध गव्हर्नर और सरकारके हितैषी लोगोंकी संगी तस्वीरें (पाषाण प्रतिमाएँ) बनी हुई हैं। रायल एशियाटिक सोसायटीकी लाइब्रेरी भी इस मकानमें है।

सेलर्स होम : यह इमारत आलीशान, कीमती और खूबसूरत होनेके सिवाय जन-उपकारी भी है। .... जहाज समुद्रमें डूब जाने पर ईश्वरेच्छासे जो बच जाते हैं उनको इस मकानमें खान-पान कपडेलत्ते तथा निवाससे आराम दिया जाता है। जहाजी लोग भी आरामके लिये इसमें टिका करते हैं।

क्रॅफोर्ड मार्केट : यह बाजार एक लंबे चौड़े मकान के अन्दर सजा है। कमरे के अन्दर टेबल इत्यादि पर चीजें सजायी जाती हैं। आटा दाल इत्यादि अन्न जितना चाहिये अच्छे से अच्छा ले लीजिये, पूरी कचौरी, हलुआ, मिठाई निमकीन, बिसकुट, डबल रोटी, अंडे, कच्ची तरकारी, मसाला, हींग, मिर्च, धनिया कुछ भी ले लीजिये। हर तरह का गोश्त, अंडा, फल, शुद्ध मिठाई सबसे अच्छी यहाँ मिलती है। यहां एक लड़का भी सौदा खरीदने जाय तो ठगा न जाय। मोलमुलाई करने की जरूरत नहीं। सब चीजों का भाव मोटे कागजपर छपा हुआ लटकता दिखाई देगा।

मार्केट की तमाम जमीन मार्बलसे सजी है और पत्थर की दीवारोंपर अच्छे दो खूबसूरत फूलों के लत्ते चढे रहने से इसकी शोभा विचित्र ही हो रही है।

पारसी टावर आफ साईलेनस : यहाँ मलबार हिलपर एकही साथ जुदा जुदा पांच टॉवर (मीनार) बने हैं। हर एकमें एक एक कुंआँ है। इसमें जाने के लिए कमीनके नीचेसे रास्ता है। चारों तरफ दीवार है। इस में पारसियोंके मुर्दे रखे जाते हैं। इसे मुसाफिर लोग बगैर सेक्रेटरी की इजाजत के देख नहीं सकते

नया म्युनिसिपिल आफिस : यह इमारत स्टेशनके सामने बन रही है। इसकी शकल अंगरेजी हर्फ 'बी' से मिलती है। दूसरी मंजिलपर दफ्तरकी जगह बनाई गई है। इसके ऊपर पानी रखने का बडासा हौज बना है, क्योंकि आगसे इमारत को बचा सकेगा। यह इमारत बहुत ही अच्छी बनाई जा रही है।

किला : यह पुराने ढंगका बना है। इस के चारों तरफ दीवार और खाई है, इसके अंदर बिना हुकूम कोई जाने नहीं पाता।

केथेड्रल : सन १६६९ में ईस्ट इंडिया कंपनीने इस के लिये कुछ रुपया इकट्ठा किया। आखिर १८३६ में यह तैयार हो गया। यहाँ अंग्रेजों के नमाज पढने की (प्रार्थनाकी) और मुर्दे गाडने की भी जगह बनी है।

कुलाबा : अंगरेजोंका बैरेक है और ट्रामवे कंपनीका अस्तबल, जहाँ ६५० घोड़े रह सकते हैं।

स्कूल आफ आर्ट : इसमें लडकोंको लकडीपर काम बनाना और तस्वीर खींचना सिखाया जाता है।"

ऐसी थी पुरानी बम्बई और उसके लोग।

विमान अब नयी बात नहीं। जेट विमान भी अब परिचित बन गये हैं। लेकिन जम्बो जेट किसीने भी नहीं देखा। क्यों? क्योंकि पिछले साल ही संसार में उसका पदार्पण हुआ। फिर भारत तो और भी दूर है!

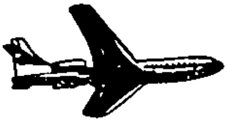

श्रीकांत मुळे

जम्बो जेट

जंबो जेट! अनोखे नामवाला सब से विशाल हवाई जहाज! विज्ञान की दुनिया के नवीनतम करिश्मों में से एक! लंबाई सत्तर मीटर से ज़्यादा! इसके भीतर जगह इतनी ज्यादा कि ३५० से ५०० यात्रियों को थोडे से समय में विश्व के एक कोने से दूसरे कोने में पहुँचा दे। बम्बई से इसमें बैठिए और एक हजार किलोमीटर प्रति घंटे की रफ्तार से लंदन और न्यूयार्क का सफर बड़े आराम से और कम समय में तय कीजिए। टिकट अगर पहलेसे कम न भी लगे, तो भी समय और आराम की दृष्टि से आप घाटे में नहीं रहेंगे। दुनिया के कई देश बड़ी बेताबी से उस दिन की प्रतीक्षा कर रहे हैं। सभी देशों में जंबो जेट के आगमन की तैयारियाँ बहुत जोर से शुरू हैं क्यों कि जब जेट आएँ, तो उनके साथ-साथ यात्रियों का स्वागत करने में किसी किस्म की दिक्कत महसूस न हो। उम्मीद भी यही की जाती है कि ये हवाई जहाज यात्रियों के बीच बहुत लोकप्रिय साबित होंगे।

ये हैं जंबो जेट के बारेमें कुछ रोचक तथ्य :

इस विशाल पक्षीरूपी हवाई जहाज के कुल कलपुर्जों की संख्या ४५ लाख हैं। सामान रखने की विशेष पद्धति के द्वारा ३४०० पेटियाँ, सूटकेस अथवा बिस्तरबंद सात मिनट से भी कम समय में हवाई जहाज में लादे या उतारे जा सकते हैं। इसके पंखे ५५०० वर्ग फीट का क्षेत्र घेरते हैं, जो कई कमरोंवाले मकान से भी ज़्यादा बड़ा क्षेत्र है। इसके एक पंख का वजन २८००० पौंड है!

इस हवाई जहाज के लिए पिछले पाँच वर्षों से लगातार प्रयोग किये जा रहे थे और हजारों मनुष्यों की मेहनत का परिणाम आज लोगों के सामने आया है। इसकी तकनीकी जटिलता का अंदाजा इसी बात से लगाया जा सकता है कि इसके भीतरी तारों का एक के बाद एक करके जोडा जाये तो उनकी लंबाई १०० मील से ज्यादा होगी। इसका पिछला हिस्सा छह मंजिली इमारत के बराबर ऊँचा है। इसकी विशालता का अंदाजा तभी लगाया जा सकता है जब कोई इसके पास जाकर खडा हो और इसे निहारे अथवा चलाये।

“ जंबो जेट को उडाते समय ऐसा लगा, जैसे मैं बिजली से चलनेवाली कार चला रहा हूँ। ” यह बात कही कैप्टेन के. एम. माथेन ने जब कि वे जंबो जेट चलाकर नीचे उतरे। कैप्टेन माथेन ने आगे बताया था कि इसके हर कलपुर्जों से विज्ञान के विकास के संकेत मिलते हैं, खतरे के समय सुरक्षा की दृष्टि से इसमें कई नये तरीके अपनाये गये हैं। सबसे रोचक बात इसमें यह है कि पाइलट जब भी जंबो जेट से बाहर देखता है, चाहे वह उडते समय देखे या धरतीपर खडे हुए, वह स्वयं को ४० फीट ऊपर बैठा पाता है। इससे उसे एक अनोखा दृश्य दिखाई देता है। जब भी वह बाहर देखता है उसे इंजन और पंखे अपनेसे नीचे दीखते हैं। आप इसे सुनकर वायुयात्रा का कार्यक्रम जरूर बना रहे होंगे। देर भी नहीं है, पहला जंबो जेट मार्च १९७१ और दूसरा अप्रैल १९७१ में आ जाएगा। जून १९७१ में इसकी पहली उडान होगी।

जब हवाई जहाज उड रहा होगा, तो एक विशेष यंत्र उसकी यात्रा को उसी प्रकार निर्देशित करेगा, जैसे अपोलो यानने चंद्रयात्रा के दौरान किया था। एक अन्य यंत्र पाइलट को बिलकुल सही सही यह बतलाएगा कि जंबो जेट उस समय कहाँ पर उड रहा है, और दुनिया के किसी भी अन्य स्थान से वह कितनी दूरी पर है तथा वहाँ तक पहुँचने में उसे कितना समय लगेगा। उत्तरी अतलांतिक पर से उडते

समय पाइलट प्रत्येक समय किसी न किसी विमान अड्डे के संपर्क में बना रहेगा। वह ४९००० फीट की ऊँचाई तक उड सकता है। अभी उडनेवाले जेट इससे एक मील नीचे तकही जा सकते हैं। इस विशेषताके कारण किसी मार्ग पर आगे उड रहे वायुयान को पार करने के लिए जंबो जेट सुरक्षित रूप से ऊपर जाकर आगे बढ सकता है। इसकी सीटें वर्तमान जेट विमानों से कहीं ज्यादा बडी और सुविधाजनक होंगी। उडान के दौरान सिनेमा दिखाने की भी व्यवस्था है और अलग अलग कुछ कमरों का निर्माण भी जरूरत के मुताबिक किया जा सकता है। देखने में बहुत विशाल होने के बाद भी छोटे विमानों से कहीं ज्यादा सुरक्षित उडान उसमें की जा सकेगी।

विमानतलपर जंबो जेट के खडे होने का दृश्य भी बहुत अनोखा होगा। अभी लगभग डेढ सौ यात्री एक जेट में जा सकते हैं, पर जंबो जेट में लगभग ५०० यात्री एक साथ उड सकेंगे। दूरसे वह अन्य हवाई जहाजों जैसा ही दीखेगा, पर इसकी विशालता की झलक अलग से ही नजरों के सामने आ जाएँगी। सच बात तो यह है कि हवाई उडानों की दिशा में यह एक आश्चर्यजनक उपलब्धि है।

हवाई जहाज में सामान लादने और उतारने की व्यवस्था पहले से कहीं ज्यादा सुविधाजनक होगी। एक विशाल पेटी में सारे सूटकेस और पेटियाँ भर दी जाएँगी और उसे ज्यों का त्यों जेटपर चढा दिया जाएगा। जब विमान हवाई अड्डे पर उतरेगा, तो यात्रियों के हाल में पहुँचने के साथ साथ उनका सामान भी वहाँ पहुँच जायेगा।

यात्रियों को थकान का भी बहुत कम अनुभव होगा। इसका कारण यह है कि उड़ान के शुरू में अथवा यात्रा के दौरान हवाई जहाज ज्यादा तेज आवाज नहीं करेगा और उसमें हलचल भी तुलनात्मक रूप से कम होगी।

जंबो जेटों का निर्माण अमरीका की एक कंपनी कर रही है और उसका नाम बोईंग–७४७ रखा गया है। इसकी प्रयोगात्मक लंबी उडान जून १९६९ में हुई थी। पैरिस की आंतरराष्ट्रीय परिवहन प्रदर्शनी में भाग लेने के लिए वाशिंग्टन के हवाई अड्डे से सफलतापूर्वक उड़ कर पश्चिमी और उत्तरी कनाडा और आयरलैंड को पार करते हुए जंबो जेट १०,००० किलोमीटर उड़के पेरिस के 'ले बोर्जेट फिल्ड' हवाई अड्डे पर सकुशल उतरा था।

बस थोडा इन्तजार और! अब भारत में जल्दही जंबो जेट का आगमन होगा। तो तैयार हैं न आप!

एका दृष्टिक्षेपात यूनो

न्यूयॉर्क येथील	: १८ एकर परिसरात मुख्य कचेरी	अंदाजपत्रक	: १९४६ : २४ दशलक्ष डॉलर्स, १९६९ : ४९२ दशलक्ष डॉलर्स
सचिवालय इमारत	: ५४४ फूट उंच, २८९ फूट लांब, फक्त ७२ फूट रुंद, ५४०० ॲल्युमिनियम खिडक्या, २००० टन संगमरवरी दगडांच्या कडेच्या भिंती.	नकाराधिकाराचा वापर	: रशियाने ९९ वापरले होते तोपर्यंत : फ्रान्सने ४, ब्रिटनने ९, चीनने व अमेरिकेने मुळीच नाही
महासभा दिवाणखाना	: ३८० फूट लांब, १६० ते २२० फूट रुंद.	सनद तयार करण्यासाठी	: ४०४ बैठकी, सुमारे १२०० उपसूचनांचा विचार
सभासद-संख्या	: १९४९ : ५१; १९५५ : ६०, १९६६ : ११९		

संग्राहक : सुहास ठाकुरदास

बादशहाचा कैदखाना व प्रेममंदिर

भगवानदास अगरवाल

शहाजहानचे मग्न स्वप्न सजीव करणारा आणि मुमताजची यादगार म्हणून जगाला ललामभूत झालेला जगातील एक आश्चर्य असलेला 'ताज' आग्र्याच्या लाल किल्ल्यातील एका दुमजली इमारतीच्या गॅलरीत उभा राहून पाहात मी होतो.

समोर यमुना नदीचे विस्तीर्ण पात्र पसरलेले होते. आणि त्याच्या पलीकडे संगमरवरी पत्थरांचा जगातील एक आश्चर्य 'ताज' शांत नम्रपणे आपले वैभव प्रगट करीत सूर्यप्रकाशात लखलखत होता. यमुनेच्या पात्रातील पांढरी वाळू चमचम व तेज फेकणारी होती, आणि ही चमचम करणारी शुभ्र वाळू ताजमहल ते लालकिल्ला या दरम्यान पसरलेली दिसत होती. हा मधला रस्तासुद्धा शहाजहानने संगमरवरी पत्थरांचा बांधला असावा असे वाटत होते.

आग्र्याचा लालकिल्ला आणि ताज या दरम्यान तीन चार मैल लांब अंतर आहे. तरीही ताज स्पष्ट दिसत होता. आग्र्याचा ऐतिहासिक किल्ला म्हणजे किती प्रचंड वास्तू पण मी एकटाच वेड्याप्रमाणे प्रत्येक विभागाचे निरीक्षण करीत फिरत होतो. प्रत्येक सरदारासाठी असणाऱ्या कमानीदार संगमरवरी पत्थरांच्या इमारती, लहानमोठ्या सरदारांच्या भरणाऱ्या दरबाराच्या प्रशस्त संगमरवरी इमारती, संगमरवरी स्तंभांमुळे आणि कमानीमुळे लखलखत तेज फेकीत उभ्या होत्या.

किल्ल्यात सैनिकांसाठी असलेल्या वाड्यातील खोल्यांत मी डोकावून पाहात होतो. भीतीमुळे अंगावर शहारे येत होते. नाना कल्पना डोक्यात डोकावून जात होत्या.

किल्ल्याच्या अर्ध्या भागातच सहासात संगमरवरी पत्थरांच्या लहानमोठ्या मशिदी होत्या. त्यासुद्धा प्रशस्त नक्षीदार व कमानीदार! तसेच घुमट मनोरेदार! संगमरवरी पत्थरांची तर बात करायलाच करण्यात आलेली आहे.

त्या संगमरवरी मशिदीत बादशहा शहाँजहाँ आपल्या आयुष्यातील शेवटच्या घटका मोजीत नमाज पढीत असे त्या मशिदीत आधुनिक जगाला थक्क करणारा असा एका संगमरवरी फरशीत एका लहानसा हिऱ्याचा तुकडा बसविलेला आहे. त्या हिऱ्याच्या तुकड्यात पाहिले असता संपूर्ण ताजमहलची–शाहजहाँच्या सजीव स्वप्नाची प्रतिमा चमकताना स्पष्ट दिसत होती. चार मैल दूर असणारा ताज एका लहानशा हिऱ्याच्या तुकड्यात समाविष्ट झाला होता, ते पाहून मन थक्क झाले होते.

नजरकैदेतील बादशहा शाहजहाँ डोळ्यांनी ताज पाहून थकल्यावर त्या हिऱ्याच्या तुकड्यातील ताजच्या प्रतिमेकडे पाहात आणि आपल्या प्रियतम मुमताजमहलशी आपल्या मनावरील झालेल्या जहरी जखमेतील एकएक जखम उघडून दाखवीत असे. अश्रुपूर्ण नेत्रांनी त्या प्रतिमेवर हात फिरवीत असे.

फक्त किल्ल्याचा अर्धा भागच पाहण्यास मोकळा होता, तर अर्धा भाग मिलिटरीच्या ताब्यात असल्यामुळे संपूर्ण किल्ला पाहणे अशक्य होते. अर्ध्या भागावरच ऐतिहासिक वास्तू पाहण्याची तहान भागवावी लागली.

मी पाहिलेल्या अर्ध्या भागात तीन ते चार मजली उंचीच्या लाल व संगमरवरी पत्थरांच्या इमारती होत्या. त्या इमारतींची छते पितळेच्या पत्र्यांनी मढविलेली होती. सूर्यप्रकाशात तर ती सोन्याप्रमाणे चमकत असत. त्या इमारतीसमोर मोठमोठे बगीचे पसरलेले होते. त्यात

निरनिराळ्या प्रकारच्या फुलांची रोपटी व फुले वाऱ्याबरोबर हलताना दिसत होती.

आणि अर्थात—मी न पाहिलेल्या म्हणानात—' मोगले आजम ' सिनेमात दाखविलेला प्रसिद्ध ' शीशमहल ' आहे.

आणि मुख्य दरबाराची इमारत जी मिलिटरीच्या ताब्यात आहे ती म्हणतात अती प्रशस्त आणि रंगी-बेरंगी चमकणाऱ्या पत्थरांची आहे व ४।५ मजले वरती आणि चारपाचच मजली जमिनीत खोलवर आहे. या जमिनीतील मजले विशिष्ट प्रकारच्या रात्री अंधारात चमकणाऱ्या पत्थरांपासून बनवलेले आहेत. मुख्य दरवाजा दरबाराच्या बाजूला आहे.

किल्ल्याची तटबंदी मजबूत आहे.. मोठमोठ्या लाल पत्थरांपासून बनवलेली आहे. आपल्या शनिवारवाड्याच्या दुप्पट उंचीचे बुरुज आहेत. तटबंदीच्या प्रथम बाहेरून चारही बाजूने यमुनेचे पाणी खेळविण्यासाठी खोल काल्वा काढला आहे, आणि नंतर मुख्य बुरुज आहे. मुख्य बुरुजानंतर सैनिकांसाठी देखरेख करण्यासाठी दुसरा तटबंदीदार बुरुज आहे.

किल्ला पाहून झाल्यावर ताज पाहण्यास निघालो. ताज व किल्ला या दरम्यान यमुनेचे पात्र पसरलेले होते व तीरावर विस्तीर्ण बगीचे पसरलेले होते. त्यांत निरनिराळ्या तऱ्हेची फुले आणि फळांची झाडे होती. आम्ही आता ताजमहालच्या जवळ येऊन ठेपलो. ताजच्या बाहेरच्या लाल पत्थरांच्या विस्तीर्ण तटबंदीबाहेरील सिमेंटचा रस्ता पाहून मन प्रसन्न व उत्साहित झाले. तटबंदीतून प्रसन्न मनाने आत प्रवेश केला. नंतर प्रत्यक्ष ताज पाहण्यासाठी प्रचंड व प्रशस्त असा प्रवेशदरवाजा आहे त्याकडे वळलो. तो प्रवेशदरवाजा आपल्या शनिवारवाड्याच्या दिल्ली दरवाजापेक्षाही प्रशस्त आहे. शनिवारवाड्यावरील नगारखान्यापेक्षाही उंच व प्रशस्त कमानी रंगीबेरंगी दगडाच्या नक्षीदार व संगमरवरी पत्थरांच्या आहेत. या कमानीवर उर्दू लिपीत कुराणा-मधील धर्मवचने कोरलेली आहेत.

त्या प्रवेशद्वारातून समोरच ताजमहलची ती संगमरवरी इमारत नजरेसमोर चमकू लागली. अगदी चारी बाजू समान आकाराच्या. समान चार भव्य मिनारांची ती मुम-ताजची यादगार लाल किल्ल्यातील बादशहा शहाजहांकडे टक लावून पाहात असताना दिसू लागली. प्रवेशदर-वाजा व प्रत्यक्ष ताज यांमधील अंतर मॉडर्न हायस्कूल ते संभाजी उद्यान इतके आहे.

ताजच्या दोन्ही बाजूला विस्तीर्ण गुलाबांचे बगीचे व हिरवळ पसरलेली आहे. प्रवेशदरवाजा ते ताज या सरळ रेषेत संगमरवरी पत्थरांची कारंजी असलेला तलाव पसर-लेला आहे. त्यात यमुनेचे निर्मळ जल वहात आहे. तला-वाच्या कडेला दोन्ही बाजूंस चिनारचे वृक्ष सरळरेषेत ' सावधान ' पवित्र्यात उभे आहेत.

जो जो ताजकडे मी सरकू लागलो तो तो ताज पौर्णि-मेच्या चंद्राप्रमाणे मोठमोठा होत जाऊ लागला व तेज फेकू लागला.

सर्व संगमरवरी पत्थरांच्या चौकोनी उंचवट्यावर ताज उभा होता. संगमरवरी जिन्यावरून चढून ताजच्या मुख्य दालनात प्रवेश केला. या मुख्य दालनात शाहजहान-मुमताजच्या खऱ्या कबरींची प्रतिकृती करून मांडल्या आहेत.

कबरीवर निरनिराळ्या चमकदार रंगीबेरंगी पत्थरांची नक्षी काढलेली आहे. दोन्ही कबरी एकमेकींच्या शेजारी उभ्या होत्या. या कबरीवर एक संगमरवरी पत्थरांचा सुरेख नक्षीदार दिवा मंदमंद प्रकाश फेकत होता. असे म्हणतात की, हा दिवा लॉर्ड कर्झनने मोठ्या परिश्रमाने तयार करवून घेतला होता. नंतर कबरींच्या सभोवती अर्धवर्तुळाकार संगमरवरी पत्थरांची आरपार दिसणारी नक्षीदार कमान बसविलेली आहे. तिची उंची ४–५ फूट आहे. आणि दालनाच्या भिंतीवर असणाऱ्या संगमरवरी पत्थरांच्या फरश्यांवर फ्लॉवरपॉटमध्ये ठेवता येणाऱ्या फुलांच्या गुच्छा-प्रमाणे नक्षी काढलेल्या आहेत.

नंतर याच दालनाच्या खालच्या भागात शहाजहान व मुमताज यांच्या खऱ्या कबरी आहेत. मोठी कबर शहाजहानची व लहान मुमताजची. या कबरीवर म्हणतात पावसाळ्यात पहिल्यान छतीतील पाण्याचे थेंब पडतात.

या दालनातील वातावरण शांत व प्रसन्न होते. या दालनातून बाहेर पडल्यावर ताजमहलच्या चारी बाजूला असणारी लाल पत्थरांची तटबंदी नजरेसमोर येते व त्या तटबंदीत चारी बाजूला चार मोठमोठ्या मशिदीप्रमाणे इमारती दिसतात. त्यांना निरनिराळी नावे दिलेली आहेत.

ताज चौकोनी उंचवट्यावर बांधल्यामुळे चारी बाजूंनी त्याच्याकडे पाहिले असता एकच आकार, सारखेच भव्य

संगमरवरी मनोरे, गोल प्रशस्त घुमट सर्व एकाच प्रमाणात वाटतात.

ताजच्या पुढील भागातील कारंजेदार तलावात तसेच त्याच्या मागील बाजूस यमुनेच्या पात्रातील पाण्यात ताजची स्फटिकाप्रमाणे शुभ्र प्रतिमा दिसते. जणू शहाँजहानने यमुनेच्या पात्राखाली दुसराच भव्य ताज बांधला आहे असे वाटते, आणि या पात्राच्या पलीकडे दूरवर आग्र्याचा लाल किल्ला ताजकडे टक लावून पाहात असलेला दिसतो. तेव्हा वाटतं की, ताज मुमताजमहल तर हा किल्ला शहाँ जहान.

नि वा रा

प्रभो मज इतुके दान करा ॥ ध्रु० ॥
खूप वाटते काहि करावे
तसेच जगती अमर ठरावे
परी कळेना काय धरावे
दावा योग्य निवारा ॥ १ ॥
पाहिन ते मज सुंदर दिसते
अतर्क्य तरि ते मोह लाविते
सुचत नाही मग बुद्धी भ्रमते
जाण भल्याची करा ॥ २ ॥
घडोत हातुन सुंदर कृत्ये
तशी मुखी या स्वैर सुवृत्ते
जीव तसा मग हो कृतकृत्ये
तुम्ही साउली धरा ॥ ३ ॥
नाम होउ दे जगी अभंग
गातिल गीतही जन ते धुंद
दाटुन येवो नयनी मोद
धार कृपेची धरा ॥ ४ ॥
परी तुझ्याविण व्यर्थही सारे
म्हणून तुजला आळवणी रे
कृपावंत तू करुणाकर रे
तूही मज निवारा ॥ ५ ॥
प्रभो मज इतुके दान करा ॥

अनिल

तरुण वय असंच असतं

तरुण वय असंच असतं
जग जेव्हा सुंदर दिसतं
आभाळ कसं ठेंगण वाटतं
दूरचं क्षितिज जवळ भासतं
तरुण वय असंच असतं !

अंगचं रक्त गरम असतं
उदास खिन्न काहीच नसतं
अन्याय पाहून मन भडकतं
तरुण वय असंच असतं !

'चेहऱ्याकडे' लक्ष जातं
नजर पिते गोल आकार
स्वप्नांना येतो सृष्टीत आकार
तरुण वय असंच असतं !

डोळ्यांची भाषा मन उमजतं
क्षणिक मोहाला बळी पडतं
पडतं तरी धावावंसं वाटतं
तरुण वय असंच असतं !

कर्तव्याचे पाश एकीकडे खेचतात
प्रेमाच्या रज्जू बळकट होतात
विचारं मन कात्रीत सापडतं
तरुण वय असंच असतं !

सुरेखा चोरडिया

With Best Compliments from

■ ■ ■

HOTEL VISHVA

Boarding & Restaurant

Saras Baug, Vijayangar Colony
POONA 30.

Tel. No. 58454.

**For Delicious dishes, and
Full Rice Plate at moderate rate,**

Visit:

YOGIRAJ HOTEL

**Jangli Maharaj Road, Shivajinagar.
POONA-5.**

ELORA
TAILOR

SUIT SPECIALIST

613-14 Sevasadan Building
Laxmi Road
Poona 30.

Visit

S. B. Scientific Co.

Prop. S. B. Behere
M. Sc.

All kinds of Laboratory glass apparatus and other Scientific equipment.

61/35 Erandavana,
Karve Road, Poona 4.

Phone 58344

GLOBE

Trading Co.

Dealers in :

Laboratory Chemicals and
Scientific Apparatus
& Equipments

R. V. Naik
B. Sc.
Proprietor

55/18 Erandvana.
Near Prabhat Studio
Chiplunkar Road, Poona 4.

BE A CHAMP WITH.

CHAMPION SPORTS

SPORTS SPECIALISTS

Deccan Gymkhana
POONA 4

वहिनी संशोधन

प्रकाश पारटे

तसा आमचा प्रश्न खाजगी आहे म्हणा. एखाद्या खाजगी क्लासने नोटस् सायक्लोस्टायलिंग करून त्यावर 'फक्त क्लासच्या विद्यार्थ्यांकरिता' असे लिहिले असले तरी इतर मुले त्या नोट्स जास्त काळजीपूर्वक वाचतात. त्याच-प्रमाणे हा प्रश्न खाजगी असला तरी सर्वांना खुला आहे.

म्हणजे असे की, आमचे थोरले बंधू उपवर झाले, तसे त्यांना वधू शोधण्याचा कार्यक्रम आमच्या पिताजींनी हाती घेतला. जाहिरातीची जरूरी नव्हती. आमचे बंधू इंजिनिअरची पदवी पास झाले तरच वधूपिते अभिनंद-नाच्या निमित्ताने येऊ लागले. कोणी हळूच खडा टाकीत असे, "काहो, ह्या वर्षी चिरंजिवांचे काही ऽऽ झाले." पिताजींनी बरेच दिवसांत मनात ठेवलेली गोष्ट नकळत बाहेर आली. "हो, विचार तसाच काहीसा आहे" पिता-जींचे संदिग्ध उत्तर.

"पाच वर्षे तरी माझ्या कमाच्या मानगडीत पडू नका!" बंधूंची फक्त आईकडेच तक्रार. कारण पिताजी म्हणजे साक्षात आधुनिक दुर्वास! त्यांच्याशी वाद म्हणजे नक्कीच शापवाणी उच्चारली जाणार.

"उद्या तू कॉलेजला जाऊ नकोस. आपल्याला मुलगी पाहायला जायचं आहे." इति पिताजी.

पिताजींची आज्ञा शिरसावंद्य मानून मी तयारीला लागलो.

"गोरी गोरीपान........दादा मला एक वहिनी आण," ह्या गीताने लहानपणापासून माझ्या मनात कुतूहल निर्माण केले होते. शेजारचा विजय आईला वहिनी म्हणायचा, कारण त्यांची संयुक्त कुटुंबपद्धती. त्यामुळे माझ्या मनात मात्र गोंधळ झाला होता. त्यानंतर मी वहिनीबद्दल जे जे वाङ्मय प्रसिद्ध होत असे ते ते वाचू लागलो. त्यामुळे अस्मादिकांच्या ज्ञानात बरीच सुधारणा झाली. नंतर बऱ्याच दिवसांनी कळलं की थोरल्या भावाची बायको म्हणजे वहिनी!

आपली वहिनी कशी असावी ह्यासाठी मी माहिती गोळा करू लागलो. 'उषा वहिनींचा सल्ला' हा तर माझा आवडता विषय असे! त्यात येणारी वहिनीसंबंधी पत्रांची कात्रणे करून ठेवू लागलो. एखाद्या वहिनीने दादा छळतो, मारतो असा सवाल केला की उषा वहिनी त्याला धीर सोडू नका, तुमचा प्रयत्न चालूच ठेवा, संशय येईल असे वागू नका, त्यांचे मन खचितच वळेल' असे भविष्यदर्शक उत्तर देत असे. ह्या वेळी मला त्या वहिनीची फार कीव येत असे. माझ्या वहिनीला दादाने अशी वागणूक देऊ नये अशी मी प्रार्थना देवाजवळ अनेक वेळा केली होती. उलट दादाने वहिनीबद्दल तक्रार केली की, माझ्या वहिनीबद्दलच्या समजुतींना तडा जायचा, तेव्हा असे वाटायचे की आपल्याला वहिनीच नसावी!

मग दादाचे काय!

हळूहळू आमचं वहिनीसंशोधन मंडळ प्रगती करू लागलं. 'वहिनींच्या बांगड्या', 'भाभी' ह्या सारखे चित्रपट-सुद्धा त्यातून सुटले नाहीत. सिनेमा पाहताना मुख्य मुद्दे लिहून घेण्याचे ठरविले होते, पण ते तंत्र यशस्वी होणारे नव्हते. एक मुद्दा लिहून घेईपर्यंत दुसरे दृश्य येऊन जात असे म्हणून मी घरी गेल्यावर शब्दचित्र रेखाटत असे. बहुतेक चित्रपटांतील वहिनी ही शेवटी अमर होत असे.

चित्रपटापेक्षा मी प्रत्यक्ष वहिनीसंशोधन करू लागलो. एखाद्या मित्राच्या भावाचे लग्न झाले की, मी त्यांच्या घरी न बोलवता जात असे. त्याची वहिनी पाहिली की मला विमा एजन्टाला गिऱ्हाईक मिळाल्यासारखा आनंद होत

छात्रसंघटनेतील (N. C. C.) छात्राधिकारी

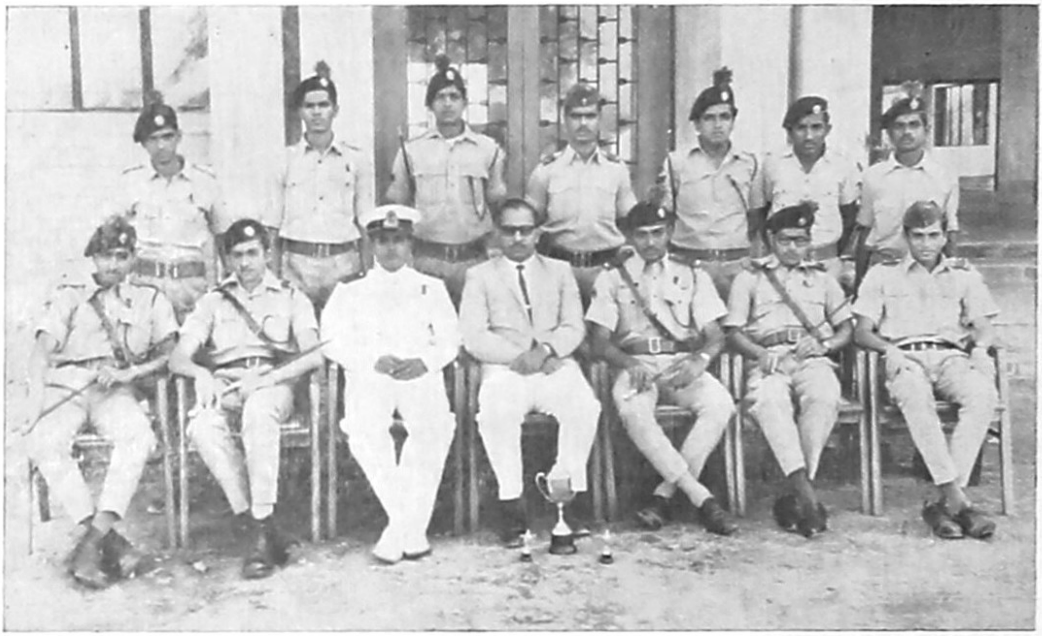

डावीकडून बसलेले : किरण सावरकर, शाम महाजन, संजय निघोजकर. प्राचार्य लिमये, सतीश दोशी, सोहनलाल जैन, चंद्रशेखर जयवंत.

मागे उभे : जाधव, मोने, शेख, मिलिंद चिटणीस, राजीव पाटणकर, भोंगळे, जामदार.

आंतरमहाविद्यालयीन बॉल-बॅडमिंटन स्पर्धा, उपविजेता संघ

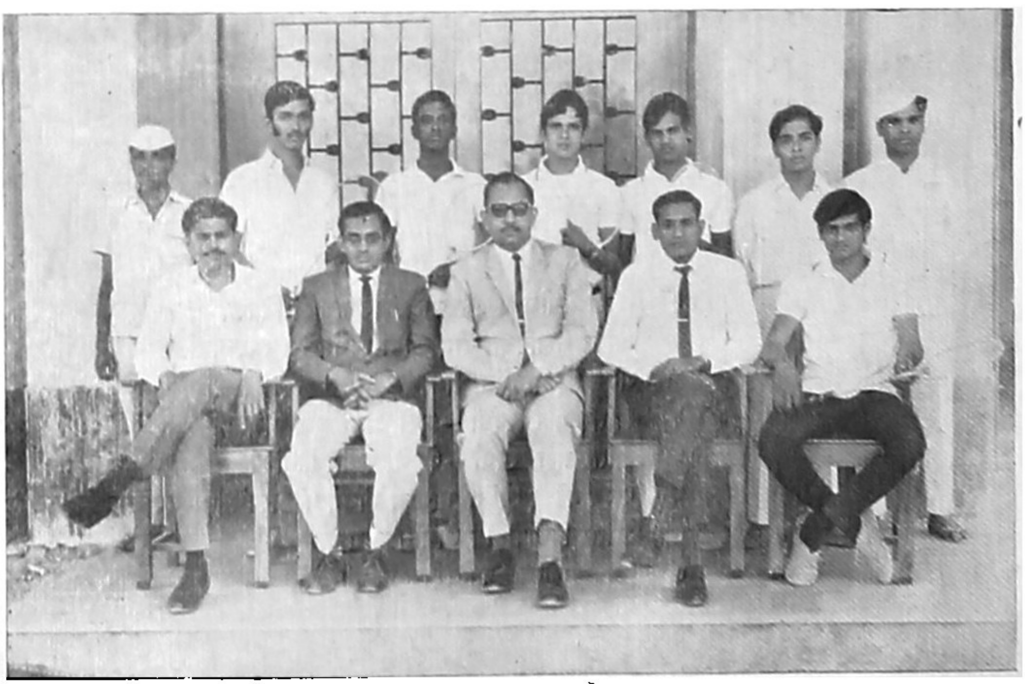

डावीकडून बसलेले : श्री. सिधये, डॉ. पांडे, प्रा. लिमये, प्रा. गंभीर, श्री. देसाई (कप्तान)

मागे उभे : श्री. पाडेकर. (शिपाई), श्री. मिटकर, श्री. बुकशेटे, शानभाग, श्री. नायडू, श्री. पिंगळे

काही मानकरी

१ संजय निवोजकर

२ दीपक गोडबोले

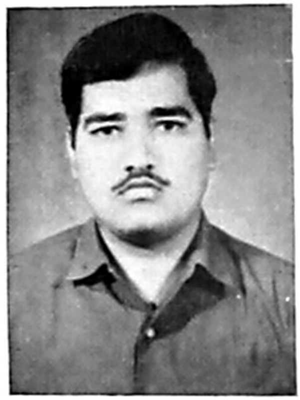

३ विश्वास खर्डे

४ उदय लागू

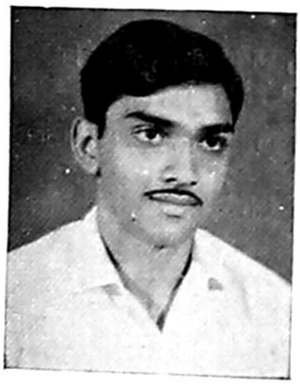

५ सतीश दोशी

६ दिलीप मिटकर

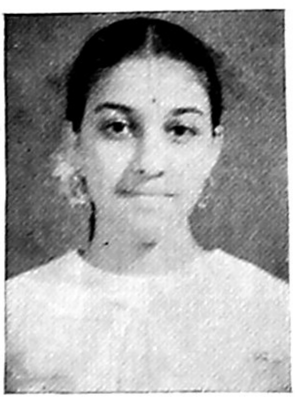

७. हेमा अभ्यंकर

१ दिल्ली येथील प्रजासत्ताक संचलनासाठी निवड.
२ आंतर महाविद्यालयीन क्रीडा-स्पर्धेत सूर मारण्यात प्रथम क्रमांक व राज्य क्रीडास्पर्धेत भाग.
३ आंतर महा. स्पर्धा – जुडो व मुष्टियुद्ध विजेता.
४ आंतर महा. स्पर्धा – पोहणे, तृतीय क्रमांक.
५ राज्य क्रीडा स्पर्धेत भाग व मॉडर्न क्रीडास्पर्धेतील वैयक्तिक विजेता.
६ आंतर विद्यापीठीय स्पर्धेत भाग.
७ युवक महोत्सव पारितोषिक विजेती.

असे. घर घर गप्पा मारल्या की, भावाचे लग्न कसे झाले, वहिनी कशी आहे, अशा खोलातील प्रश्नांचा आम्ही ऊहापोह करीत असू.

एखाद्या मित्राने सांगितले की, भावाचे लग्न लहानपणी ठरले होते. वडिलांनी मित्रांना शब्द दिला होता. या लग्नात दादाला आणि वहिनीला 'चॉइस' नसतो. असेच माझे मत पडले. कोणा एका मित्राने त्यांचे लव्ह मॅरेज झाले असे सांगितले. लव्ह मॅरेज म्हटले की मला फार राग येतो. लव्ह करण्यासाठी दादाने वहिनीच्या मागे जाणे ही कल्पनाच मुळात मला सहन होत नाही. वहिनीवर इंप्रेशन मारण्यासाठी दादाने प्रसिद्ध हीरोसारखे कपडे घातले असतील, डोक्यावर मलेमोठे केसांचे जंजाळ वाढवून ठेवले असेल, दादाने वहिनीचे घर पाहण्यासाठी नक्कीच कॉलेज सुटल्यावर पाठलाग केला असेल. नंतर वहिनीच्या घराजवळील मित्र गोळा केले असतील. कॉलेजमध्ये जिकडे वहिनी तिकडे दादा अशी समीकरणे झाली असतील. मग एके दिवशी भावनांनी ओथंबलेले, शुद्ध प्रेमाने भरलेले असे पत्र वहिनीकडे रवाना झाले असेल. त्या पत्राला वहिनीकडून स्मिताने संमती दिली असेल. (काही ठिकाणी कडू अनुभव येतात!) त्या दिवशी दादाला नक्कीच रात्रभर झोप लागली नसेल. त्याचा प्रेमवृक्ष बहरला असेल. त्या प्रेमाचे रूपान्तर नंतर लग्नात झाले असेल, वगैरे वगैरे. आपला वरपक्ष असताना दादाने वहिनीपुढे गोंडा का बरे घोळावा! त्याची अशी ऽऽ गिरी मला पसंत नाही. असो. लग्न ठरल्यापासून ते लग्न होईपर्यंत हवे तितके प्रेम करा, पण हे दादाला कळायला पाहिजे ना! अशा लग्नात दादा व वहिनी दोघेही स्वतंत्र असतात. त्यामुळे वहिनी दादाला एकेरी नावाने हाक मारीत असते. येथे समान हक्काचा प्रश्नच उद्भवत नाही. मूल नसेपर्यंत ठीक, मुलांसमोर आईने वडिलांना मारलेली एकेरी हाक, मुलांच्या कानाला खचितच चांगली वाटणार नाही. नाटकाप्रमाणे प्रेम, लग्न, घटस्फोट, दोघांच्या दोन दिशा, म्हणूनच छोट्या बातम्यातील अमेरिका, इंग्लंड, पॅरिसची जागा आता पुणे, मुंबई, नागपूर ही शहरे घेऊ लागली आहेत!

सकाळीच वहिनीच्या दारात अनुभवाची शिदोरी घेऊन दादा, पिताजी, मी व इतर मंडळी हजर झाले. एका प्रौढ बाईने आमचे स्वागत केले. घराची व्यवस्था पॉलिश केलेल्या भांड्याप्रमाणे ठेवली होती. समोर दोन कोच होते. त्यावर सर्व मंडळी स्थानापन्न झाली. कोचासमोरच्या टीपॉयवर फ्लॉवरपॉटमध्ये ताजी फुले ठेवली होती. हळूहळू एकेक पात्र बोलू लागले. समोर काही मंडळी बसली होती. ती प्रौढ बाई वहिनीची आई होती. टिपॉयवर ट्रेमध्ये बिस्किटे, व गरम गरम कॉफी आली होती. मला त्यात काहीच रस नव्हता. माझे लक्ष समोरच्या खोलीतून डोकावणाऱ्या वहिनीवर केंद्रित झाले होते. प्राथमिक बोलणी संपल्यावर वहिनीला बोलावण्यात आले. आकाशी रंगाची साडी, कपाळावर बारीकसे कुंकू, डोळ्याच्या भिवया वरखाली करीत, खाली मान घालीत वहिनी येत होती. अशा वहिनीने दादाला तर पहिल्या फेरीतच जिंकले होते. त्यामुळे मी बांधलेल्या सिद्धांताला वहिनी संपूर्णपणे उतरली होती. मी न घेतलेल्या परीक्षेत वहिनी पास झाली होती.

चल अकेला

जरी घोळका मागे पडला पथिका आक्रम मार्ग एकला.
सहस्र योजन पन्थ पसरले
बोलावित ते तुलाच सारे
हृदयान्तरिचे दुःख तयांना
कथन कराया पथिका जा रे.
अजुनी येथे आयुष्याचा पूर्ण खेल तू कुठे खेळला? ॥१॥

साथ मिळाली जरी न तुजला
आत्म्यावर तू प्रेम करावे.
शेज करोनी भूमातेची
गगन पांघरुनी शांत निजावे.
असा कोण रे आहे जगती क्लेश जयाने नसे साहिला!॥२॥

हेमलता वैद्य

With Best Compliments From

Hotel Moti Mahal

Step in for tasty dishes and Rice-plate

For Best varieties in Voiles, Nylon and Handloom Sarees
Blouse Pieces, Lungies, and Dress Materials

VISIT

CHIRMANGAL

Seva Sadan Building. Laxmi Road, Poona 30.

PRAVASI—MITRA

Prop. M. S. Patki 1248-A. Dn. Gym. Poona 4.
Contact for Rly. & S. T. Reservations, Verification for
School & College Students' concession forms, advise for tours
any where in India by Bus or Railway, and consigner services from
Poona to Bombay, Nasik and vice-versa.

If you are in need Money, Plot or Bunglow
Solve your problem with us

Contact: Shri Lekhraj Mahna

Phone No. 53778

United Sindh Punjab Lodge

Shivajinagar, Poona 5.

Please Visit to "Choice"

* College Books & Guides
* Weight Boxes & Dissection Boxes
* Stationery Articles
* Manisha Exa. Note books

CHOICE Appa Balwant Chowk, Poona 2.

मी घर आवरतो

जयंत अभ्यंकर

आमचे घर म्हणजे पेशव्यांच्या काळातील उरलेले एक घर आहे आणि त्यात १९६१ मध्ये महापूर आला होता. पुरानंतरची शनिवार पेठेतील परिस्थिती मी तुम्हास सांगावयास पाहिजे का! आम्ही घरात एखादा खिळा ठोकताच मातीचे मोठमोठे ढेपसे भरतीच्या आश्रयाला येतात व शेजारच्या भाऊअण्णांच्या म्हणजे श्री. र. म्हात्रे यांच्या घरातील सर्व कार्यक्रम आम्हांला परस्परांना पाहावयास मिळतात!

अशा प्रकारे आमच्या घराची परिस्थिती फारच नाजूक आहे. भिंतीवरील रंग भिंतीवरील प्रेमाने व रंगावरील प्रेमाने भिंती अजूनही कशाबशा उभ्या आहेत. आमच्या दोन खोल्यांमध्ये तर आमचे मालक– श्री. खोटे यांनी अजूनही फरशा बसवलेल्या नाहीत त्यामुळे आम्ही. १९७० मध्ये चंद्रावर न जाताच तेथील पृष्ठभागाची सहज कल्पना करू शकतो! अशा या अनुकूल परिस्थितीमुळे आमच्या घरी उंदीर, झुरळे, पाली, मत्कुण, चिमण्या या पंचमहाभूतांचे कायमचे वास्तव्य असते. अहो, जुमते राहिले तर आमच्यासारखे समाजवादी! त्याना नाही थोडेच म्हणणार! पण–पण शेवटी सगळे आपापल्या जातीवर जातात व आमच्या घरच्या कपडे, छत्र्या, सतरंज्या, ब्लँकेटे, पुस्तके यांच्यासारख्या वस्तूंकडे आमच्यापेक्षा जास्त लक्ष पुरवतात व त्या हळुवारपणे कुरवाळतात. त्यामुळे "घर तेथे पसारा" हा सिद्धान्त मला तरी मनोमन पटलेला आहे.

ती एक रविवारची सुरेख सकाळ होती. माझी आई शेतीच्या काही कामासाठी गावाला गेली होती. घरी मी व लहान भाऊच होतो. वडीलसुद्धा ऑफिसच्या कामासाठी मुंबईला गेले होते. तरीही चाळीतील अनेकांची आम्हांला भरपूर सोबत असल्याने आमचे घर कधीच शांत राहात नसे. आठ वाजायला आले होते. आई घरी असती तर म्हणाली असती, "यंड्या, गधड्या आता आठ वाजून गेले. ऊठ आता. पाणी जाणार आहे.... इत्यादी" पण आईच्या बाकीच्या मतांशी मी सहमत नाही, म्हणून सांगत नाही. चहा ब्रेडचा समाचार घेतल्यानंतर माझे लक्ष घराकडे गेले. घरातील प्रत्येक वस्तू ऐसपैस पसरलेली होती व त्यामुळे घराला एक आगळे स्वरूप प्राप्त झाले होते. आईने गावाला जाताना घर टापटीप ठेवण्यास बजावल्याचे आठवले व मी घर आवरण्याचे ठरवले. कारण त्याच दिवशी आई परत येणार होती. मी विचार केला दोन तासांत घर व्यवस्थित आवरून ठेवू व आईची मर्जी संपादन करू

मी हातामध्ये झाडू घेतला व प्रथम कोळ्यांच्या वस्त्या उठविण्यास सुरुवात केली. कोळी हा प्राणी फारच क्षुद्र असला तरी मरायला फारच चिवट असतो असा सिद्धान्त मी समजावून घेतला! ते झाडूच्या तडाख्यातून निसटत व दुसरीकडे तरंगत राहात. तोपर्यंत चाळीतील अनेक बालगोपाळ माझ्या भावाशी खेळण्यासाठी आमचे घरी जमले होते, आणि माझा तो अवतार पाहून आश्चर्यचकित होऊन तेथेच थांबले होते. मग मी डुभत्याचे कपाट उघडले व त्यातील दूध, दही, तुपाच्या व लोणच्याच्या बरण्या सर्व (एकही फुटू न देता) खोलीच्या मध्यभागी आणून ठेवल्या. तेव्हा मला घर साफ करणे हे फारच सोपे वाटले. डुभत्याच्या कपाटात एक झाडू फिरवले तेच त्यातून एकामागून एक अशा अनेक झुरळांच्या फौजा बाहेर पडल्या. कपाटात झुरळे असतील असे वाटत असते पण ती एवढ्या प्रचंड संख्येने असतील अशी पुसटशी देखील कल्पना नव्हती. मग मला झुरळांशी सामना देणे भाग पडले. मी झुरळांना झाडूच्या तडाख्यात सापडवण्याचा प्रयत्न निकराने केला. शेवटी वरीचशी झुरळे धारातीर्थी पडली व दोन चार कपबश्या प्राणास मुकल्या! झुरळे चातुर्याने कपबश्यांच्या आश्रयाला जाऊन लढतात ते गनिमी काव्यानेच!

नंतर मी एक लहानसे स्टूल आणले व फळीवरचे डबे खाली काढण्यास प्रारंभ केला. थोडेसे डबे शांतपणे स्वयं-

Step in—

RAKA BOOK AGENCY

619, Shanwar Peth, Appa Balwant Chowk,
POONA 30

For
ARTS, SCIENCE, AGRICULTURE,
MEDICAL
COMMERCE, LAW, ENGINEERING

Books and Guides

We also buy & sell Secondhand Books
At Reasonable Rates.

With Best Compliments from

"Mayoor Dresses"

Opp. D. G. Post Office, Poona-4.

Dealers in all kinds of
readymade garments & hosiery.

Authorized dealers for fashionable
"Serif" Shirts Bush-shirts and Zodiac ties.

Latest Style Gurukurta and
bell-bottom Sets and Lungis available.

RECOGNISED BY GOVERNMENT

Proficient Shorthand
&
Typewriting Institute

686, Budhwar Peth, &
172, Shanwar Peth, Opp. Phutka Buruj,
POONA 30

Swastik Laboratory
&
Industrial Chemicals
Private Limited.

Manufacturers & Suppliers of Laboratory & Industrial Chemicals & Suppliers of Scientific Apparatus.

Office.	Factory.
176/7, Sadashiv Peth Poona-30.	29, Hadapsar Industial Estate, Poona-13.
Phone: 56110.	Phone: 7175.
TELEGRAM:	LABCHEM.

पाकघराच्या मैदानात उतरतात पण पुढच्या डब्यावरोबरच दोन उंदीरही खाली उड्या घेतात. त्यातला एक पडल्या तर माझ्या हातावर उडी घेतो. त्यामुळे माझा धीर खचला. डोळ्यापुढे अक्षरशः उंदीर चमकू लागले! परंतु चाळीतले बालमंडळ समोर असल्याने मी उसना आवेश आणतो व हातातील झाडू उगारून उंदरांकडे लक्ष देण्यास प्रवृत्त होतो. उंदीर देखील खिलाडू वृत्तीने (!) माझ्याशी आट्यापाट्या खेळायचे ठरवतात व ऐन पावसाळ्यात मला घाम फुटतो. शेवटी एक उंदराचे पिलू अनुभव कमी पडल्याने मरण पावते व बाकीचे पराभव पत्करून पलायन करतात. या आट्यापाट्यात केवळ एकच उंदीर मरतो. ते देखील पिलू.पण दोनचार कपबश्या व बरण्या/मात्र निष्कारण मरतात. शिवाय बालमंडळाचा माझ्याबरोबर "तुझ्या दादाची उंदराने कशी जिरवली" या विषयावर स्वच्छंदी परिसंवाद चालू असतो तेव्हा धरणीने दुभंगून असादिकांना उदरात घ्यावे असे वाटते.

अशा प्रकारे स्वयंपाकघरानंतर मी दिवाणखान्यात येतो. तेथे विशेष असे आवरण्यासारखे काहीच नसते. परंतु मी झाडू कॅलेंडरवरून फिरवतो आणि तेथेच फार मोठा गुन्हा घडतो. कारण भिंतीवरून पाली सरासर सरसरू लागतात. पाली हा माझा 'वीक पॉइंट' आहे हे त्यांना कोणीतरी सांगितल्याचा मला संशय येतो. पाली मला पाहताच स्तब्ध राहतात आणि त्या जोपर्यंत दिसत असतात तोपर्यंत मी अस्वस्थ असतो. त्या दुसऱ्या कोणीतरी हाकलून दिल्या तर मला फार फार बरे वाटते. पाली थोड्या वेळाने अदृश्य होतात व माझ्या अंगात बरेचसे धैर्य परत येते. असादिक नंतर फोटोफ्रेमस् खाली काढतो त्याबरोबर अनेक चिमण्यांची घरकुले आमच्या घरात उतरतात! त्या चिमण्या चिवचिवाट करीत त्यांच्या उद्ध्वस्त घरकुलांकडे पाहात आक्रोश करीत असतात त्यामुळे मला दुःख होते व दोन मिनिटे स्तब्ध उभा राहून मी माझा खेद प्रदर्शित करतो. तोपर्यंत दहा वाजून गेलेले असतात. तेवढ्यातच आई गावाहून येते. तिच्या नकळत मी फुटलेल्या कपबश्या व बरण्या फेकून देतो व त्या कचराकुंडीवालीला देऊन टाकल्याचे जाहीर करतो. माझा तो घर आवरण्याचा प्रयत्न पाहून आई फारच चिडते. असादिक मात्र मी एवढे घर आवरले आहे, दमलेले आईने आवरावे अशी विनंती करून जादा काम असल्याचे सांगून पलायन करतो.

दोस्तहो, हीच ती मी घर आवरल्याची गोष्ट! तुम्हांला जर रविवार किंवा सुट्टी सुखात घालवायची असेल तर स्वतःहून आणि कोणीही सांगितले तरी घर आवरण्याच्या फंदात पडू नका. आईने परत मला कधीच घर आवरायला सांगितले नाही आणि माझ्या अंगावर तर त्या कल्पनेनेच बाभळीच्या काट्यासारखे काटे येतात! तर काय घर ही आवरण्याची गोष्ट नाही. पटले ना! हं पटणारच. काही झाले तरी अनुभवाचे बोल आहेत म्हटलं!

आव्हान

ध्येयवेड्या माणसा चल उठ
बघ माझ्याकडे.
मार्ग का वाटे बिकट तुज,
त्याविना ना ध्येय रे
वेढलेल्या कंटकांनी,
पुष्प शोभे रम्य रे
ओढण्या गर्तेतुनी तुज,
तुटतसे मम आतडे.
मार्ग खाचाकंटकांचा,
म्हणुनि अडखळतोस का!
विन्मुख होणे संकटांसी,
हेच तव पुरुषत्व का!
ध्येयवेडा म्हणविसी मग,
शोभते का हे रडे!
पाहुनी निष्काम तुज,
हृदयास मम पडती तडे

हेमा वैद्य

With Best Compliments From

POONAM TILES

Manufacturer of Quality Plain & Mosaic Cement Tiles, Grills, Benches & Mosaic Kitchen Platforms Etc.

39, Gultekadi, Shankarshet Road,
Poona-9

Grams : PATELGROUP

Phone : 24376 : 27207

Saraswat

1321/1 J. M. Road
Opp. Modern High School
Poona 5

Dealers in Books
Subscription Agents

Exporters of Indian Publications

Stockists of
College Texts & General Books

Agents for Sale of
Government of India Publications
University of Poona Publications

गुरुदेव।
गुंरुदेव। गुरुदेव। गुरुदेव।
गुरुदेव।

मंगला जाधव

दूसरों को उपदेश देना भी
कितना सहज है !
पर-उपदेश कुशल बहुतेरे
जो आचँरै सो नर न घने रे।

"अजी सुनिए न" किचन से जब धर्मपत्नी की आवाज सुनायी दी तब मैं सुनने के लिए सावधान हो गया।

अपने आँचलसे हाथ पोंछते हुए वह बाहर आयी और कहने लगी, "आज वर्माजी चंदा लेनेके लिए आये थे।" मैंने 'चंदा' नाम सुना और किताब फेंककर जोर से कहा, "क्या, क्या कहा तूने? वर्माजी चऽ चऽ चंद लेनेके लिए आनेवाले हैं!" तब मेरी भोलीभाली पत्नी ने कहा, "अजी हुआ क्या! उन्हें ग्यारह रुपये दे दो" 'हाय राम'। धर्मपत्नी की ग्यारह रुपयोंकी आज्ञा! मेरे तो होश गायब होने लगे। आप कहेंगे ग्यारह रुपयों की तो बात, इतनी घबराहट क्यों? लेकिन जनाब, फैसला ग्यारह रुपयों का नहीं, मेरी तकदीर का है।

मैं दो चार साल पीछे मेरे प्यारे गुरुदेव शर्माजी के लिए गुरुदक्षिणा जमा करने एवं उनका सत्कार करने के लिए चंदा इकट्ठा करने धूप में घूमता था। वे दिन मुझे याद आये। सुबह, शाम, दिन और रात में रोज कडी धूप में सायकल पर बैठकर लोगों के घर जाता, तब मुझे बहुत कटु अनुभव मिले थे।

गुरुदेव हमारे इलाके में प्रसिद्ध व्यक्ति थे। बडे व्यासंगी और विद्वान। वयोवृद्ध होने की वजहसे अब घर में ही बैठते थे। छोटे छोटे विद्यार्थियों को बिना वेतन सिखाते भी थे। उनकी धर्मपत्नी स्वर्ग सिधारी थी। एक लड़का पीएच. डी. करने के लिए दस साल पीछे अमरीका गया था। परंतु अपने पिताजी को कभी एक भी डॉलर नहीं भेजता था। लेकिन लोगों की अंतस्थ बातका पता क्या? वे कहते थे, "गुरुदेव का अच्छा है, लडका अमरीका गया है, वह जरूर पैसा भिजवा देता होगा। गुरुदेव के पास पैसे तो बहुत होंगे।"

तो एक दिन मैं 'अग्रवाल' नाम के विख्यात कानूनदाँ के यहाँ गया। उन्होंने कहा 'अजी, अब कोर्ट में जाता ही नहीं, हमारे मुवक्किल गरीब हैं, पैसे भी नहीं देते, करना क्या, बहुतही बुरी हालत है। यदि मुझे केस के पैसे मिल जाएँगे तो मैं जरूर भिजवा दूँगा, नमस्ते।'

दूसरे महाशय बडे होशियार थे। उनका नाम 'व्यास' था। जब मैं उनके पास गया तो अपना उग्र रूप धारण करके पुराण कालीन व्यासमुनिका स्वरूप दिखाते, कहने लगे, "कौन गुरुदेव? मैं नहीं जानता तुम्हारे गुरुदेव को!

East or West
Apte A. V. is the best !!

ACCOUNTANCY
CLASSES

P. D., F. Y., S. Y. & T. Y. B. Com.

A. V. Apte's

Tutorial Institute

'Paramdham', Madiwale Colony
Poona 30.

ऐसे अनेक गुरु होते हैं। बड़े आये हैं गुरुदेव की सेवा करनेवाले।" मैंने नम्रता से कहा, "आप पैसे मत दीजिए परन्तु हमारे भोलेभाले गुरुदेवकी निंदा न कीजिए।" तो उन्होंने कहा, "अच्छा कुछ नहीं कहता, लेकिन आप अब जाइए"। मैं तुरन्त उनकी आज्ञा मानकर बाहर निकला, मनमें तो कह रहा था, हमारे 'व्यास' गुरुदेव कितने अच्छे थे। इस व्यासमें, तो उनके कुछ भी गुण नहीं।

फिर उपाध्याय नामक सज्जन के पास गया। तो वे कहने लगे, "उनको इतने पैसों की क्या जरूरत है! अकेले तो रहते हैं और लडका अमरीका में है। काफी पैसे होंगे उनके पास। उन्हें काम करना चाहिए। अजी आप नाहक गुरुसेवा करते हैं। छोड दीजिए यह उद्योग। वैसे तो कई गुरु पडे हैं।"

अतः 'कथनी मीठी खाँड सी, करनी विष की लोय', इस कबीर की उक्ति का अनुभव मुझे स्वयं आ गया। चंदा तो नहीं मिला बल्कि कटुता बहुत ही मिली। मैं गुरुदेव की उस हालतमें उन्हें ज्यादा कुछ न दे सका। बैंक से पाँच सौ रुपये लाकर उनके चरणोंपर अर्पण किए। गुरुदेव तो सच्चे गुरुदेव थे। उन्होंने पैसे लेकर तुरंत पाठशाला को दे दिये। मैंने उनको इस विचार से परावृत्त किया परन्तु वे रुके नहीं।

अब वर्माजी मुझे शरमाने के लिए आनेवाले हैं। क्योंकि मेरी 'चंदे' की कहानी उन्हें मालूम है। उन्हें दूसरोंपर अपना प्रभाव डालनेकी बुरी आदत है। अब आप ही समझिए! इस हालत से मैं किस तरह छुटकारा पाऊँ! वर्माजी को मुँह दिखाना तो आवश्यक है। फिर उनकी कहानी सुनना भी आवश्यक है। कुछ नहीं बल्कि मेरा दुर्भाग्य!

हिसाबी दुनिया मेरे शुद्ध गुरुप्रेम को न समझ सकी। लेकिन गुरुदेव के प्रति मैंने जो कुछ थोडा चंदा इकट्ठा किया और उनके चरणकमलों में अर्पित किया, इसी बातसे मेरे अंतःकरण में समाधान की सुगंध निर्माण होती है और उसी निष्कलंक प्रेम की भावना को जाग्रत रखकर आज मैं व्यवहारी जगत् में जीता हूँ। जीता था, जीता हूँ और जीऊँगा। चाहे मेरी ओर दुनिया किसी भी दृष्टि से देखे, मैं उपकार के प्रति अपकार करने का पाप कभी नहीं करूँगा, यही मेरी प्रतिज्ञा है। ■

० क्रिकेटमधल्या गमती-जमती ०

■ चेंडूमुळे उडणाऱ्या बेल्स व स्टम्पस् किती दूरवर प्रवास करतात ते पाहणे मनोरंजक आहे.

ब्युरोज नावाच्या एका द्रुतगती गोलंदाजास एकदा एका फलंदाजाने बाद केले तेव्हा स्टंपवरील बेल्स ६४ यार्ड ६ इंच लांब जाऊन पडल्या होत्या.

ब्युरोन नावाच्या आणखी एका गोलंदाजाने वर याच्यावरती ताण केली. त्याने ८३ यार्ड १ फूट ६ इंच इतक्या लांबवर बेल्सला भ्रमण करावयास लावले. किती तरी वेळ बेल्स सापडल्याच नाही. अखेर सीमेच्या पांढऱ्या रेषेजवळ पडलेल्या आढळल्या.

■ बीसकूबद्दल अशी आठवण सांगितली जाते की टेस्टचे दिवशी सकाळी पॅडस वगैरे बांधून तो तयार होई आणि कुठल्यातरी लांबच लांब टेबलावर तशा स्थितीत ताणून देई. बॅटिंगच्या वेळी त्याला त्याचा क्रमांक आल्यावर उठवण्यात येई. अशा वेळी तो तडक टेबलावरून उतरून मैदानात उतरे. त्या सामन्यापूर्वी बीकूस असा झोपे त्या वेळी त्याचे हमखास शतक होई असा अनुभव हिंदी खेळाडूंना आला होता.

■ ग्रॉडफ्रे इव्हान्स आजमितीला जगातील एक सर्वोत्कृष्ट विकेटकीपर आहे. त्याचा स्वभाव हसरा व विनोदी आहे. त्याने आपल्या स्वतःच्या बंगल्याला नाव मोठे नमुनेदार ठेवले आहे. ते म्हणजे 'विकेटस्!'

■ षट्काराचा पाऊस — १९२६ साली एम्. सी. सी. संघ भारतात प्रथमच आला होता. त्या वेळी मुंबईत 'चौरंगी चॅंपियन हिंदू' संघाबरोबर त्यांचा सामना झाला होता. त्या वेळी सी. के. नायडू यांचा एक टोला नीट न बसून त्यांचा कॅच उडाला, परंतु उन्हामुळे तो झेल सुटून नायडूंना जीवदान मिळाले. या घटनेमुळे त्यांनी तडफदार फटके मारण्यास सुरुवात केली व त्यांना इतके यश मिळाले की, नायडूंनी ११ षट्कार मारून टोलेबाजीचे रेकॉर्ड केले. काही चेंडू बाजूच्या इमारतीवरून पलीकडे गेले व चेंडू लवकर सापडेना. त्यांच्या अंगात जणू त्या वेळी क्रिकेटचा संचार झाला होता.

संग्राहक : पी. डी. मांगले

With Best Compliments From

FASHION FAIR

Men's Wear

Opp. Balgandharva Rang Mandir
J. M. ROAD.
POONA 5

With Best Compliments
From

A WELL WISHER

POONA.

WITH BEST COMPLIMENTS
FROM

P. J. And Co.

Chemist & Druggist

1205/3 J. M. Road
Opp. Sambhaji Park
POONA 4

Phone 54406

WITH COMPLIMENTS FROM

M/s Madane Enterprise

Leading Suppliers of
Surgical Equipment

Motwani Chambers
J. M. Road, Poona 5

Phone 57090 53791

मैं कौन बनूँगी ?

हेमा अभ्यंकर

पूर्व परीक्षा की उत्तरपुस्तिका में लिखा हुआ निबंध ज्यों का त्यों उद्धृत किया गया है।

जीवन के लम्बे पथ से चलनेवाला आदमी मंजिल पाने की कोशिश में हरदम रहता है। ध्येय के बिना जीवन याने दिशाहीन नैया। जिस प्रकार ऐसी नैया नदी के प्रवाह में फँस जाती है, उसी प्रकार आदमी भी कई मुसीबतों के चक्कर में फँस जाता है।

"पिण्डे पिण्डे मतिर्भिन्ना।" इस न्याय के अनुसार हर एकका ध्येय अलग अलग होता है! मेरा ध्येय है मानव बनना। सच्चा मानव। हाँ, इसीलिए "मैं कौन बनूंगी?" इस सवाल को मेरा जवाब यही रहेगा कि मैं सच्चा मानव बनूँगी। इस जवाब का उपहास करनेवाले करें भला! लेकिन अगर आप सोचेंगे तो आप भी मुझसे सहमत हो जाएँगे।

आज आदमी आधुनिकता के रथ पर सवार होकर आगे आगे बढ रहा है, लेकिन आगे बढते समय, ईश्वर बनने का ध्येय लेकर पथसे गुजरते समय, ईश्वर को पाने का साधन ही वह रथके नीचे रौंदता चला जा रहा है, इसकी ओर उसका ध्यानतक नहीं। वही साधन याने मानवता। इन्सानियत। आदमी आज दौलत के पीछे पड़ा है लेकिन वह दिलों दौलत को तुच्छ मानता है। विज्ञान की सीढियाँ चढ रहा है लेकिन उन्हें आदमी के खून से रंग रहा है।

आदमी आज हर चीजको कौतूहलसे उठा रहा है लेकिन मानवता की खोज में उसे बिलकुल आसक्ति नहीं है। अगर ऐसा न होता तो मानवता का दीप जलानेवाले गांधीजी गोलियों का शिकार नहीं बन पाते। निग्रो लोगों को समानता देनेवाले केनेडी बलिदान न हो पाते।

इस देरी के कारण नवयुवकों को अपनी प्रतिमा के सहारे नयी नीति बनाने को काफी अवसर नहीं मिलता। इसीलिए वे असंतुष्ट हो जाते हैं, उनमें असंतोष बढता रहता है। उनकी दबायी गयी शक्तियाँ फिर रचनात्मक कार्य के बजाय केवल आलोचनात्मक कार्य में खर्च हो जाती हैं और इस प्रकार समाज का अहित होता है; क्योंकि नवयुवक के हाथ में नेतृत्व जाने में देर हो जाती है।

आदमी प्रगति की, विज्ञान की भूलभुलैया में फँस गया है। मानवताका सच्चा रास्ता वह नहीं देख सकता। चाँदको हासिल करने की धुन में पृथ्वी का रहस्य बिना सुलझे ही रह जाता है इसकी ओर उसका ध्यान नहीं जाता।

इसीलिए मैं मानवता से, इन्सानियत से युक्त मानव बनूँगी, जिसकी इस दुनियामें कमी है। विश्वबंधुत्व कहने मात्र के लिए रह गया है, उसे आचरण में लाने की कोशिश करूँगी। गरीबों की मदद करूंगी दीन दलितों को ऊपर उठाने की कोशिश करूँगी। मानव के नाते मेरा फर्ज है कि दूसरे मानव की मदद करूँ। स्व. केनेडीने कहा था कि "एक दिन ऐसा आएगा कि जब सारे जहान में मानवता मुसकाती दिखाई देगी।"

लेकिन उस मुसकानके निर्माता मानव ही तो हैं। इसीलिए मैं मानव बनूंगी। उनका ही दुनियामें नाम हो गया जो मानवता के लिए हँसते हँसते बलिदान हुए। उनका आदर्श मैं सामने रखूँगी। मैं अपने ध्येय में कितनी सफलता पा सकूँगी यह तो मैं नहीं कह सकती। फिर भी ध्येय असीम है, इसलिए कोई कभी ध्येय छोड़ देता है? मेरे पथमें जो मुसीबतें आएँगी उनका मुकाबला करूँगी। ईश्वर ने जिस उद्देश्य से मुझे भेजा है उसका सार्थक करूँगी। ईश्वरने केवल आदमी बनाके यहाँ भेजा है लेकिन मानवता का आविष्करण तो हमें करना है। मानवता की हत्या देखकर एक कवि व्याकुल होकर ईश्वर से पूछता है,

अच्छा किया भगवान जो तूने मुझे आदमी बनाया!
काश! अच्छा होता अगर इन्सान बनाया होता!

इसी खोयी हुयी इन्सानियत की, मानवता की खोज में मैं रहूँगी! इन्सान बनूँगी! सच्चा मानव बनूँगी।

A B C

DRY CLEANERS

पुण्यात सहा शाखा आणि भव्य फॅक्टरी

शिवाय

कोणताही कपडा जादा चार्ज न घेता

एका दिवसात डिलिव्हर करण्याची खास सोय

विश्वास बझार, फडतरे चौक. पुणे ३०

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

' Hotel Deepa "

F. C. Road, Poona 4.

" Apsara " Hotel group

पुण्यात राहण्याची उत्तम सोय

' राज — लॉज '

जंगली महाराज देवळासमोर

शिवाजीनगर, पुणे ५.

ऐतिहासिक, सामाजिक, पौराणिक व काल्पनिक नाटकासाठी उत्तम ड्रेपरी (कपडेपट)
मेकअप (रंगपट) व पडदे भाड्याने तसेच नवीन सामान विकत मिळेल.

मॅक डूप ॲन्ड कं.

६१७, शनवार पेठ

पुणे ३०

फोन ५४१७३

Tel. No.-26140

आमच्याकडे

स्वस्त दरांत

युनायटेड होजिअरी

कंपनीचे छापील भाव पत्रकाप्रमाणे मिळेल...

रमणिकलाल ब्रदर्स

बेलबाग चौक, पुणे.

संत नामदेवांची कविता

एक अभ्यासक

संत नामदेवांबरोबर मराठीतील पहिली
भावकविता जन्माला आली....

भक्तिभावनेचा सहजोद्‌गार, उत्कट भावनांचा उत्स्फूर्त आविष्कार इत्यादी विशेषांनी नामदेवांची कविता ओळखिली जाते. विठ्ठलभावनेने 'प्रेमपिसा' झालेले नामदेव भक्तिरसात तल्लीन होऊन प्रेमरंगे नाचू लागले म्हणजे सहजगत्या फूल उमलावे त्याप्रमाणे नामदेवांची कविता अंतरीच्या गाभ्यातून स्रवू लागते, याची प्रचीती त्यांचे अभंग तितक्याच उत्कटतेने वाचणाऱ्यांना शेकडो वर्षे आलेली आहे, म्हणूनच नामदेवांच्या अभंगांबरोबरच मराठीत पहिली भावकविता जन्माला आली, याची अनेक समीक्षकांनी ग्वाही दिली आहे. अकृत्रिम, अतिशयोक्तिरहित, साधी, सरळ, प्रामाणिक अनुभूती हेच नामदेवांच्या अभंगरचनेचे खरे सामर्थ्य आणि म्हणूनच अभंगरचनेमध्ये 'शिष्यादिच्छेत् पराजयम्' या नात्याने ती आपले आजेगुरू ज्ञानियांचे महासागर ज्ञानेश्वर यांच्यापेक्षाही परिणामकारक ठरते. तीर्थावेळी प्रकरणामध्ये या भक्तशिरोमणी नामदेवाचा व त्याच्या कवित्वशक्तीचा खुद्द ज्ञानदेवही

'सिंधुहूनि सखोल सुरस तुझे बोल।
आनंदाची ओल नित्य नवी।
ते मज सादर ऐकवी सत्वर।
श्रवण क्षुधातुर झाले माझे ॥
परि नामयाचें बोलणें नव्हे हें कवित्व।
हा रस अद्‌भुत निरुपम।
हो तूं कलावंत कवित्व। कुशल
हो तूं का वाचाळ चतुरतेचे।

याप्रकारे गौरव करीत असताना दिसतात.

नामदेवांचे शब्द अनुभूतीच्या मुशीतून तावून सुलाखून, बावनकशी रूप धारण करीत असल्यामुळे,

'भक्तिभावें तुवां जोडीले अविनाश
सांग पां सविलास मार्ग त्याचा'

या प्रकारे आपला 'अनुभव साधन उपाय' सांगण्याची विनंती ज्ञानदेव त्यांस करतात, त्या वेळी नामदेव एखाद्या गोगलगाईप्रमाणे नम्र होतात, आणि ज्ञानदेवांच्या कवतुकाने अतिशय सुखमय अशा अवस्थेचा अनुभव घेतात. हे सारे चित्र नामदेवांच्या शब्दांतून पाहात असताना जणू काही ज्ञानदेव-नामदेवांचे हे रमणीय प्रतीकचित्रच आहे असे वाटते. विदग्ध रसवृत्ती आणि नागर पदबंध यांचा हव्यास यांमुळे ज्ञानेश्वरांची ओवी असो वा अभंग असो त्यांमधून अध्यात्मानुभवातून स्फुरलेला वैदग्ध्यपूर्ण, संयमपूर्ण विचारानुभव व्यक्त झाला आहे असे वाटते; याउलट नामदेव परमेश्वराच्या भक्तीमध्ये इतके तल्लीन झालेले आणि तेही इतक्या लीनतेने, उत्कटतेने की त्यांच्या शब्दांना विचारापेक्षा नेहमीच उत्कट भावनांचे स्वरूप प्राप्त होते आणि तीतूनच भावकवितेचा जन्म होतो. इंग्रजी कवितेचे साक्षेपाने अध्ययन-अध्यापन करणाऱ्या प्रा. वा. ब. पटवर्धन यांना, नामदेवांची कविता त्यामुळे रोमँटिक वाटते आणि पाश्चात्य वाङ्मयातील प्रेमविषयक रोमँटिक कवितेपेक्षा नामदेवांचे अभंग काव्यदृष्ट्या अतिशय वरच्या दर्जाचे वाटतात. ते म्हणतात.

'Lyric Poetry is the outburst of the contents of the heart under excitement whenever the heart is touched or stirred or thrilled or roused into passionate life. It is rhythmic

Best Compliments from

Royal Turning Workshop

1370, Shukrawar, Natu Bag, Poona 2.

With Compliments from

Select Foot Wear

635, Budhwar Peth, Poona - 2.

Wherever you move in Poona, you will hear the name,

Chheda Brothers.

For Best Readymades & Hosiery

Ganpati Chowk, Laxmi Road, Poona 2

With Compliments from

PIONEER MEDICAL STORES

Opp. JANGLI MAHARAJ TEMPLE, JANGLI MAHARAJ ROAD, POONA
House of Reliable Medicines

Highly decorative " modern ' shop on Deccan Gymkhana

" Kanchan Dress Centre "

Dealers in Kapitan shirts, Manillas, Gurukurtas, Lungis, bell-bottom Pants, brassiers etc.

Visit for Wollen coats, Kashmiri coats and cotton hosiery.

with the rhythm of living passion and swelling emotion. If this be the main characteristic of lyric, the devotional poetry of Maharashtra is the lyric poetry of highest and purest type and from amongst the Marathi lyric poetry Namdeo stands at the summit.'

यापुढे जाऊन त्यांनी असेही म्हटले आहे की, आत्मसमाधान, चित्तशुद्धी, शुद्ध प्रेमभाव या दृष्टीने पाहिले तर पाश्चात्त्यांची कोणतीही कविता नामदेवांच्या मराठी भक्तिकाव्याच्या बरोबरीला येऊ शकत नाही.

नामदेवांच्या कवितेतूनच त्यांच्या व्यक्तित्वाचा विकास पाहावयास सापडतो; परंतु व्यक्तित्व म्हणण्यापेक्षा त्याला 'आत्मत्व' असे म्हणण्याचा मोह होतो. ही सारी कविता वाचत असता हा कवी आपल्यातलाच एक आहे याची पदोपदी जाणीव होते, परकेपणाची भावना स्पर्शही करीत नाही. नामदेवांबरोबर आपण हसतो, खेळतो, बागडतो, त्यांच्या भक्तिभावनेत दंग होतो. नामदेव आत्मानुभूतीच्या दृष्टीने आपल्या अभंगांतून लहानाचे मोठे होत असताना दिसतात. त्यामुळे आपल्याला त्यांचे मोठे आकर्षण वाटते. सामान्यांना आणि असामान्यांना आकर्षिणारे प्रेमादराचे आणि कुतूहलाचा विषय होण्याचे भाग्य नामदेवांना लाभले आहे.

नामदेवांची कविता अतिशय आत्मलीन आहे, आणि म्हणूनच त्यांना जाणीवपूर्वक काव्यनिर्मितीचा कसलाही प्रयास करावा लागत नाही. त्यामुळेच चमत्कृती, शब्दपांडित्य, अनावश्यक फुलोरा यांना त्यांच्या कवितेत मुळीच स्थान नसते. त्यांना ज्ञानदेवांप्रमाणे प्रतिज्ञेने आणि अलौकिक प्रतिभेने काव्य निर्मावे लागत नाही आणि तुकारामांप्रमाणे कठोर आत्मपरीक्षण आणि भेदक समाजनिरीक्षण करण्याची आवश्यकता वाटत नाही. त्यांना परमेश्वराच्या भक्तिभावनेखेरीज आणि त्याच्या सगुणरूपाची अनेकविध रूपांत आळवणी करण्याखेरीज दुसरे काहीच प्रिय नाही. परंपरेने प्राप्त झालेल्या ज्ञानामुळे म्हणा वा बहुश्रुततेने उत्तरकाळात त्यांच्या जाणिवेचा विकास झाल्यामुळे म्हणा, त्यांच्या काव्यात कल्पनाविलासाचा, किंवा रचनाविशेषाचा रंग अजिबात नाही, असे मुळीच नाही. आध्यात्मिक संदर्भ, भागवती दृष्टांत किंवा अंकसंकेत, संस्कृत न्यायांचा संदर्भ, किंवा काही आध्यात्मिक गूढ कल्पनांची उकल इत्यादी वैशिष्ट्ये नामदेवांत अधून मधून आढळतात. 'तत्त्व पुसावया' कोरेसारख्या अभंगांत किंवा नीत्युपदेशपर काही अभंगांत क्षणभर बहिर्मुख होऊन नामदेव तत्कालीन समाजाचे उपरोधपर चित्र रेखाटतात. पण हे सारे वाचून ही त्यांची मूळ प्रकृती नव्हे, हे लक्षात येते. त्यांचा उपरोधही अतिशय सौम्य व समंजस असतो, तुकारामांप्रमाणे फटकळ बोचरा नसतो. त्यांचे काव्याचे बोल हे तुकयाप्रमाणे खडे तात्त्विक बोल नसून भक्तिरसाच्या अमृतत्वात घोळलेले खडीसाखरेचे बोल असतात. 'नामयाची वाणी अमृताची खाणी' हेच खरे. त्यांचे काव्य येथून तेथून आत्मपर आणि अंतर्मुख असल्यामुळे ते ज्ञानदेवांनी म्हटल्याप्रमाणे, 'जाणीव नेणीव तरीच शोभे सर्व' या कोटीतले आहे.

या नेणिवेमुळेच नामदेवांचे एक स्वतःचेच, स्वतंत्र, उत्कट असे भावविश्व आहे. त्या भावविश्वात तल्लीन झाल्यानंतर नामदेव या बाह्य जगताला संपूर्ण विसरून जातात. मग त्या तल्लीनतेमुळे, तीव्रतेमुळे विठ्ठल आपल्याशी चालतो, बोलतो, आपले लाडिक लडिवाळ पुरवितो, असे त्यांना उत्कटत्वाने वाटत राहते. नामदेवांच्या आग्रहाखातर मग तो विठ्ठल त्यांचा प्रसाद ग्रहण करतो, ज्ञानदेवांच्या हाती तीर्थयात्रेसाठी त्यांना निरवितो आणि आपल्या भक्ताच्या विरहाने अस्वस्थ होऊन त्याला दुसरे काही सुचेनासे होते. तीर्थावळीहून परत आल्यानंतर, फार दिवसांनी परत आलेल्या मुलांना छातीशी कवटाळावे तसे, तो विठ्ठल पडिभराने नामदेवांना छातीशी धरतो, त्यांचे अश्रुपूर्ण नेत्र पुसतो, त्यांच्यासाठी मांडे घालतो आणि त्यांना मांडीवर घेऊन प्रेमभराने भरविता भरविता त्यांचे 'उसिटे' भक्षण करतो. आपण सासुरवाशिणी आहोत, बालक आहोत, इत्यादी निरनिराळ्या भूमिकांतून नामदेव आपल्या अनिवार भक्तिसुखामध्ये सदैव डुंबत राहतात. त्याच भरात श्रीकृष्णाच्या बाळक्रीडा आठविताना त्यांना आपण कोणी श्रुतिरूपी गोकुळच्या गवळणी आहोत असे वाटायला लागते.

नामदेवांचे हे सारे भावविश्व इतके उत्कट आणि त्यांच्या दृष्टीने इतके खरेखुरे आहे की, त्यामुळे ते सारे वाचताना त्यांच्या असामान्य प्रेमभक्तीची कल्पना येते. यावेळी निसर्गाशी तल्लीन होऊन साऱ्या निसर्गात अनेकविध व्यक्तिमत्त्वातून पाहणाऱ्या बालकवींची आठवण

With Best Compliments From

RAINBOW SPRAY PAINTING WORKS

"Aashwini"

2108, Vijayanagar Colony, Poona 30

With Best Compliments From

HOTEL KALPANA

Near Saras Baug

Prop. M. N. Shetty

With Best Compliments From

PRATIBHA VASTRA NIKETAN

Shop deals in ALL INDIA Fabrics

Sevasadan building
Laxmi Road
Poona 30.

An elegant house for wedding Sarees

A House of Electronic Components and Equipments

TRIO RADIO

468, Budhwar Peth

POONA, 2 : T. No. 54329

BAPAT ACCOUNTANCY CLASSES

P.D., F.Y.

1536 Sadashiv Peth, Tilak Road,
Near Maharashtriya Mandal,
Apte Wada,
Poona 30.

पारितोषिक-वितरणसमारंभ प्रसंगी भाषण करताना

↑

महापौर नामदेवराव मते

↑

कार्यवाह वि. त्र्यं. ताटके

प्राचार्य लिमये

विद्यार्थि-संघटनेचे अध्यक्ष
प्रा. भीमराव कुलकर्णी

↓

क्रीडा-संघटनेचे अध्यक्ष
प्रा. स. य. गंभीर

↓

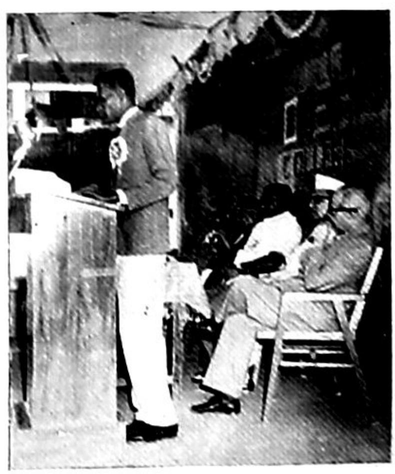

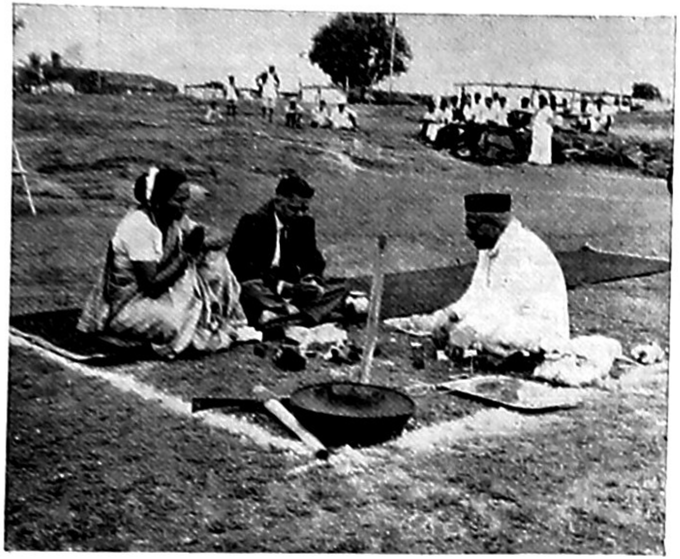

वसंतराव वैद्य व सौ. लक्ष्मी वैद्य यांच्या हस्ते भूमिपूजन

उजवीकडे वर : एकसदस्य समितीचे सदस्य प्राचार्य एन्. आर. कुलकर्णी यांची भेट. बसलेले (डावीकडे) प्राचार्य कुलकर्णी, (उभे) प्राचार्य लिमये व (उजवीकडे) कार्यवाह श्री. ताटके

खाली : विद्यार्थ्यांचे रक्तदान →

संतश्रेष्ठ नामदेव महाराज

श्रीनारदमुनिचें जे सुमहत्त्व तेंचि नामदेवाचें ।
यांणें प्रसिद्ध केलें विठ्ठल हे भव्य नाम देवाचें ॥

मोरोपंत

होते. बालकवींना निसर्गातील रंगरसरूपगंधाच्या संवेदना पदोपदी जाणवतात. नामदेवांना ह्या साऱ्या संवेदना बालकवींपेक्षाही तीव्रतेने विठ्ठलाच्या सगुण साकार रूपाने जाणवतात आणि त्या संवेदनांची कल्पनासृष्टी शब्दरूपाने साकार होऊ लागते.

नामदेवांच्या या आत्मपरतेमुळेच आणि अंतर्मुखतेमुळेच नामदेवांच्या वाणीला काव्यात्मकता व प्रत्ययकारिकता प्राप्त झाली आहे. तिच्या भावानुभूतीच्या सच्चेपणामुळे उच्चारल्याबरोबर सहजगत्या ती अंतःकरणाचा ठाव घेते. विठ्ठलभक्तीखेरीज या सृष्टीत बाकी सारे काही तुच्छ आहे.

पंढरीस जावें जीवन्मुक्त व्हावें
विठ्ठला भेटावें जिवलगा
कायावाचामन चरणीं ठेवावें ।
प्रेमसुख घ्यावें सर्वकाळ

इतक्या साध्या शब्दांतून आपल्या मनातील साऱ्या आकांक्षा ती जितक्या सहजपणाने अभिव्यक्त करते तितक्याच सहजपणाने ती,

स्वस्त व मस्त

ल्हाना थोरांचे आवडते,

गजानन होजिअरी तुळशीबाग रोड, पुणे २.

गिऱ्हाइकांचा संतोष हाच आमचा फायदा

VISIT

Modak Tailors

Sevasadan Building

Laxmi Road, Poona 30

Varma Book Centre

Appa Balvant Chowk,
Poona 30

For College Books and Guides

With Best Compliments From

DEEPASHREE

Amonia Printing

1206 / 36 A Near Shirole Petrol Pump, Poona 4
Prop. Mrs. P. G. Parad

With Best Compliments From

S. GOPAL

ENGRAVERS

360 Budhwar Peth, Poona 2

सोई मुक्ताच्या सोडोनियां गांठी ।
केलीसें मराठी गीतादेवी ॥

इतक्या परिणामकारकपणे ज्ञानेश्वरांचे कार्य विश्लेषित करते. नलगे मज मुक्ति । नलगे मज मुक्ति, फेडिते डोळ्यांचीं अत्यंत पारणीं, आता ऐसे सखे कोणी नाहीं, नदीचिया माशा घातले माजवण । तैसें जनमन कालवलें, लाचावलें ब्रह्म भक्तिचेनी सुखें, नाम तेची रूप, रूप तेची नाम, पंढरीचा देव प्रत्यक्ष उदार, बाळ्या भोळ्या पार दावितसे, भक्तिविण शब्दज्ञान, व्यर्थ अवघे ते आण इत्यादी असंख्य उदाहरणांतून नामदेवांच्या अभंगांतील सहजतेची, सरलतेची ग्वाही मिळते.

तैसा नामा जगीं अगत्या अगत्य ।
असत्यासी सत्य न म्हणे कधीं ।

हा आपला मराठी बाणा सहजपणाने व्यक्त करणारे नामदेव, 'सोपी कवित्वे झाली मुक्त' म्हणून अस्वस्थ होणारे नामदेव, कण्याभाकरीचे खाणे आणि दारिद्र्याचा वसा घेऊन भक्तीच्या रंगात रंगलेले नामदेव, एखाद-दुसऱ्या पंक्तीतून आपल्यासमोर बघता बघता साकार होतात आणि त्यांच्या साध्या शब्दांनाही मोठी काव्य-मयता येते. ज्ञानदेवांवरच्या उत्कट प्रेमामुळे 'समाधी' प्रकरणातील नामदेवांच्या अभंगांना इतकी भावोत्कटता प्राप्त झाली आहे की, ते प्रकरण वाचता वाचता आपले अंतःकरण नामदेवांप्रमाणेच गलबलून उठते; परंतु त्याच-बरोबर ज्ञानदेवविषयक नामदेवांचे सारे अभंग वाचल्या-नंतर ज्ञानदेवांचे यथार्थ मूल्यमापन नामदेवांइतक्या डोळसपणाने कोणालाच करता आले नाही, हेही लक्षात येते. ज्ञानदेवांच्या कार्यांचा, व्यक्तिमत्त्वाचा नामदेवांनी केलेला आविष्कार उत्कट भक्तिभावनेतूनच स्फुरलेला आहे.

आणि तृप्त मनाने प्रेमळ दृष्टीने नामदेव ज्या वेळी अभंगरचना करू लागतात, त्या वेळी त्यांच्या अंतःकरणा-तील सारी ऋजुता शब्दाशब्दांतून साकार होते. त्यामुळेच नामदेवाचे भक्तिपर, भावपर आणि आत्मपर अभंगांतूनच आपणाला त्यांचे खरे दर्शन घडते. उपदेशक, बोधक आध्यात्मिक रूपकांचे निर्माते या भूमिकेतून काही काही वेळा इतरांप्रमाणे नामदेवांना बोलावे लागले तरी त्या ठिकाणी नामदेव तल्लीन होत नाहीत.मात्र अतीव तृप्तीच्या आनंदात, भावभक्तीने ते ज्या वेळी एखादे भावचित्र रेखाटतात, त्या वेळी त्यांच्या अभंगांना नितांत-रमणीयता येते.

'देहुडा चरणु वाजवितो वेणु' किंवा 'डोळुले शिणले पाहता वाटुली' यांसारख्या अभंगांतील शब्दांची कोमलता, 'परब्रह्म निष्काम तो हा गौळिया घरीं' या अभंगातील सहजसुंदर चित्रमयतेतून प्रकटलेले अध्यात्म, श्रीकृष्णाने निरनिराळी रूपे घेऊन निरनिराळ्या प्रदेशांतील गौळणींशी बहुभाषांतून केलेल्या संवादांतील अप्रतिम नाट्यमयता, 'तत्त्व पुसावया' या अभंगातील गतिमानता, 'आरुष सावडें नेणें कांही वेडें', यातील भावभक्तीचा भाबडेपणा, 'पतीतपावन नाम ऐकुनी' या अभंगातील लटिका रुसवा किंवा कृतक कोप, 'तूं अवकाश मी भूमिका । तूं लिंग मी साळुंका' या कवितेतील अलौकिक नादमयता, 'बावडी दुरीच्या दुरी' या अभंगातील मार्मिक उपदेश आणि 'विठ्ठलाच्या आरती'तील परिणामकारक शब्दयोजना अशा कितीतरी वैशिष्ट्यांचा विचार करता करता नामदेवाची सारीच कविता साधे परंतु उत्कट असे ध्वनिकाव्य आहे असे म्हणावे लागते.

नामदेव बहुतांशी 'दृष्टांत-रूपक' या दोन अलंकारां-चाच आश्रय घेताना दिसतात. काही पारंपरिक, काही सांकेतिक आणि बहुसंख्य अवतीभोवतीच्या जीवनातील नानाविध अनुभवांवर आधारलेली ही दृष्टांत-रूपके किती सहजसुंदर आहेत; याचाही स्वतंत्रपणे अभ्यास करण्या-सारखा आहे.

एकंदर नामदेवांची कविता अभ्यासिताना त्यांच्या अभंगरचनेतील विविधता, एकच भक्तिभाव असंख्य भाव-सुरांत आळविल्यामुळे त्यांना आलेले वैचित्र्य, आणि सौम्यता, मृदुता, ऋजुता यांमुळे त्यांच्या साध्या अभंग-वाणीत आलेली काव्यमयता इत्यादी वैशिष्ट्ये लक्षात राहतात.

नामदेवांनी प्रथम वापरलेल्या कित्येक कल्पना कित्येक रूपके, कित्येक शब्दरूपे नंतर एकनाथ, तुकारामांच्या वाङ्मयात वारंवार प्रतिबिंबित झाले आहेत. आज अमृत-रूपी खाणी असलेली नामदेवांची वाणी कालांतराने मराठी भाषेशी इतकी एकरूप झाली आहे की, ती ज्ञानदेव-नाम-देवांनी प्रथम आविष्कृत केली हे मुद्दाम सांगावे लागेल.

With Best Compliments From :

R. G. Dixit & Co.,

738, Near Sadashiv Peth Howd, Poona–30

SUBSCRIPTION AGENTS
NEWS AGENTS
BOOK SELLERS

With Best Compliments From :

" WELL WISHER "

With Best Compliments From :

ANANT KALA GRIHA

Manufacturers of Scientific Instruments.

Repairing work is also accepted.

116 B Narayan Peth, Poona – 30.

With Compliments From :

Pillars Pvt. Ltd.

Deccan Gymkhana,
Jangli Maharaj Road.

TATA TEXTILES.

Stockist in latests Terrycot Shirtings and Pant Pieces material.

खा मो शी

श्री. ल. वघळे

हॉस्पिटल मध्ये एका पलंगावर मी एकटाच तळमळत पडलो आहे. माझ्यातला आणखी कोणी ' तो ' त्या रूपाने हळूच समोर उभा राहतो. माझ्या शरीरावरील असंख्य जखमा पाहून विरघळतो आहे. आस्थेने विचारपूस करतो आहे. त्याच्या शब्दांतील ओलावा मला मनाच्या जखमेवरील खपल्या काढावयास भाग पाडतो. जखम रक्ताळते. त्यातून रक्त ठिपकू लागते. आणि हे दोन्ही ' मी ' बोलू लागतात. " आम्ही मूळचे इथलेच. आमचे घराणे तसे गावातील प्रतिष्ठितच. कारण पाटीलकी आमच्याकडेच होती. घराचा पसारा फार मोठा. सगळे कसे सुरळीत चालू होते. सगळे शांत शांत. परंतु ही शांतता वादळापूर्वीची होती.

आमच्या जमिनीवरून वादळ निर्माण झाले व सारे कसे निस्तेज झाले. एका क्षणात उद्ध्वस्त झाले. आमच्या घराची शकले शकले झाली आणि म्हणूनच माझ्यावर निघृण डाव करण्यास गणपत प्रवृत्त झाला. मला पाटीलकीची चाड होती म्हणून हे प्रकरण मी घरच्याघरी मिटविण्याचा प्रयत्न केला. परंतु माझ्यावर गणपतने घातलेल्या मारेकऱ्यामुळे हे प्रकरण आता कोर्टाची पायरी ओलांडणार व घराण्याची अब्रू वेशीला टांगली जाणार. आमच्या उत्कर्षावर जळणाऱ्यांनाही ही आयतीच संधी आली.

अरे, हा गणपत इतका स्वभावाने वाईट नव्हता; परंतु गावच लोकांनी त्याच्या मनात सुडाची भावना फुंकून फुंकून प्रज्वलित केली व आग लागताच आनंदाने हात झटकून बाजूला झाले.

आम्ही लहानपणी अगदी सख्या भावासारखे राहिलेले. चुलतभाऊ असून आमचे वागणे पाहून सारा गाव अचंबा करायचा. लहानपणा एकदा असाच गणपत सायकलने दुसऱ्या गावी चालला होता. वेशीबाहेर त्याला गाडीचा धक्का लागला. तो दूरवर उडाला. फार मार लागला. मला कळताच मी माझ्या तेथे गेलो. गणपतला रक्ताच्या थारोळ्यात पाहताच माझ्यातील भान नाहीसे झाले. मी गोंधळून गेलो. माझा विश्वासच बसेना. परंतु त्यातून मी सावरलो. त्याला मी तसाच माझ्या हॉस्पिटलमध्ये घेऊन गेलो. त्याला रक्ताची फार गरज होती. व त्याच्या ग्रुपचे रक्तच मिळेना. गोंधळलो. परंतु मी माझे स्वतःचे रक्त त्यास देण्यास सांगितले. कारण काही झाले तरी एका खानदानीतील रक्ताचे नाते होते ना आमचे ! मी माझे स्वतःचे रक्त त्याला दिले. त्याला जगविले. मी माझे कर्तव्य केले.

परंतु आज माझेच रक्त माझे दुष्मन झाले.

नाही ! नाही शक्य नाही. माझे रक्त असे माझ्याशीच दुष्मनी करणार नाही. ते इतके हलके, पातळ नाही. माझेच रक्त माझ्यावर असे उलटू शकणार नाही. परंतु माझ्या रक्तावर त्याच्या रक्ताने विजय मिळविला व हे कृत्य केले. त्याच रक्ताच्या गणपतने माझ्यावर मारेकरी घालून प्राणघातक हल्ला केला. रेडक्रॉसच्या माणसाने जखमी सैनिकाला मदत करण्यास जावे व त्या सैनिकाने त्याच्यावर गोळी झाडावी तशी माझी अवस्था झाली आहे.

इंटरव्यू

साहब : आपका नाम क्या है ?

लडका : मेरा नाम जोकर

साहब : तुम्हारे माता पिता कौन हैं ?

लडका : तुमही मेरे माता पिता भी तुम्ही हो ।

साहब : यहाँ आपको किसने बुलाया ?

लडका : तुमने पुकारा और हम चले आए ।

साहब : आपकी उम्र कितनी है ?

लडका : उम्र है सोलह साल जमाना दुष्मन है ।

साहब : आप क्या पढे लिखे हैं ?

लडका : नौकरी के लिए मैंने डिग्री हासिल करली । हासिल करली ।

के. पी. वाणी

VISIT

APSARA DRESSES

Opp. Deccan Gymkhana Post Office.
Poona – 4.

For Modern fashionable readymade garments in all varieties with latest designs at reasonable rates. Specially in men's wear, terry-cotton shirts and tee-shirts.

BY

CLIMAX AND UYCRON

FOR FASHION AND PERFECTION

With Best Compliments From :

VISHWAS & Co.,

Manufacturers of Scientfic Instruments

1393 Shukrawar Peth, Poona-2.
Phone – 56788

With Best Compliments From

SURESH TRADERS.

93/2 B Laxmi Road, Poona – 2.
Suppliers of Scientific & Laboratory requirements for 24 years.

With Compliments From :

KIRLOSKAR PRESS

(Prop. Kirloskar Brothers Ltd.)

Leading Printers in
Offset & Letterpress

Veer Savarkar Nagar : Poona – 9.

मोहन दिवेकर

उदयकुमार लागू

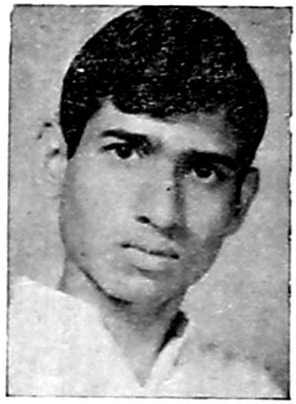

खरं वाटेल का कोणाला की दीपा आपल्यातून गेला, अगदी कायमचा गेला! होय. मी त्याला प्रेमाने कॉलेज-मध्ये 'दीपा' म्हणून हाक मारत असे. खरंच कोणाला सांगूनही खरं वाटणार नाही की मोहन दिवेकर आता आपल्यांत नाही.

मला आठवतो तो दिवस—कॉलेजच्या सुरुवातीचा पहिला किंवा दुसरा दिवस असेल. तो माझ्या शेजारी बसला होता. तास संपल्यानंतर आपणहून त्याने माझी ओळख करून घेतली होती. अगदी मोकळेपणाने हसत-बोलत होता. तेव्हापासून आमच्या दोघांत आपलेपणा वाढत गेला.

तो एक उत्तम फुटबॉल खेळाडू होता. मला पण त्या खेळाची फार आवड. मीतर त्या खेळाचा सेक्रेटरी होतो. त्यामुळे त्याचे आणि माझे संबंध फारच जवळचे झाले.

त्याचा त्या दिवसाचा तो चमकदार खेळ, मीच काय पण आमच्या संघातील कोणताही खेळाडू विसरणार नाही. तो दिवस म्हणजे आमचा महत्त्वाकांक्षी आंतरमहाविद्या-लयीन फुटबॉलचा सामना. आमचा संघ नवा. त्याउलट प्रतिस्पर्धी संघ फारच बलाढ्य होता. आमच्या सर्व खेळाडूंत त्या दिवशी तो एकटाच आत्मविश्वासपूर्ण व चिकाटीने चांगला खेळला, एवढच नव्हे तर संघातर्फे एकमेव गोल त्यानेच केला.

तसाच तो बॅडमिंटन खेळाचा सेक्रेटरी होता. तिथेही त्याने फार काम केले, खूप धडपड केली. त्या वेळेला त्याच्या ठिकाणी असणारी खिलाडूवृत्ती व सहकार्याची भावना मलाच काय पण इतर सर्वांच्या अनुभावास आली.

खेळाडूप्रमाणे एक चांगल्या प्रकारचा कार्यकर्ता म्हणून मला तो दिसला तो कॉलेजच्या गणपती उत्सवामधे. इतक्या उत्साहाने व जबाबदारीने त्याने काही सहकाऱ्यांच्या साहाय्याने व सर्वांशी हसतखेळत पुढाकार घेतला तो सर्व उत्सवाचा सर्व कार्यक्रम व्यवस्थित पार पडेपर्यंत.

तो सदासर्वदा हसत खेळत वागणारा दिसे. त्याच्या चेहऱ्यावर कधीही उदासीनता, खिन्नता, आढळली नाही. त्याच्या दिलखुलास वृत्तीमुळे तो सर्वांना हवाहवासा वाटत असे.

शेवटपर्यंत कॉलेजमध्ये नियमित येत होता. सर्वांमध्ये मिसळत होता. दोन गोड शब्द बोलत होता. खेळत होता. अगदी ज्या दिवशी गेला त्या दिवशी पण सुट्टी असली तरी सकाळी कॉलेजवर आला, थोडा वेळ खेळला आणि दुपारी माझ्याकडे येतो म्हणून सांगून जो घरी गेला तो कायमचा गेला!

आजही पदोपदी मलाच काय इतरांनाही त्याची आठ-वण होते. तो असता तर प्रत्येक कार्यक्रमला आणखी उत्साह आला असता. आनंद झाला असता असे वाटते.

त्याच्या प्रत्येक आठवणीच्या वेळी माझ्या ओठांवर ह्या काव्यांच्या ओळी कायम रेंगाळत राहतात—

अशी पाखरे येती। आणिक स्मृती ठेउनी जाती॥
दोन दिसांची रंगत संगत। दोन दिसांची नाती॥

For expert guidance in
Accountancy & Costing,
Join :

S. Y. Ranade's
ACCOUNTANCY CLASSES

25/14 ERANDAWANA, POONA 4.

कालचक्रावरील विचारकण

मॉडर्न महाविद्यालयाच्या काही प्राध्यापकांनी निरनिराळ्या महत्त्वाच्या विषयांवर काही महत्त्वाचे विचार प्रदर्शित केले आहेत. त्यातील काही निवडक लेख

* *

जन्म जाहला पृथ्वीचा अन् जीवाचा

स. थ. परांजपे

पारिभाषिक शब्द : कार्पिजल – cosmic dust; वायू – gas; अणु – atom; संघटित – condensed; सूर्यकुल – solar system; विश्वाचा अवकाश – cosmic space; मूलद्रव्ये – elements; आणवभार – atomic weight; पाश – bond; संयुग – compound; विद्रावक – solvent; रस्सा – soup सूर्याच्या प्रारणाने – solar radiation; विद्युत् विसर्जनाने–electrical dischagre; रेणु – molecule; कार्बनयुक्त संयुग – organic compound; शर्करा – starch; वितंचक – enzyme; स्वतःसारखीच प्रत तयार करणारी – self-duplicating; जीव – life; जीन gene; व्हायरस–virus; स्वयं- जनन – spontaneous generation; पेशिका – cell.

जन्मकथा— मग ती कोणतीही असो – नेहमीच औत्सुक्य निर्माण करते व वाढविते. ती बोधप्रदही असते. शास्त्रीय जन्मकथा ह्या त्यात आणखीच भर टाकतात. कारण त्या महत्त्वाच्या तर असतातच पण सुरस व चमत्कारिकही असतात. जीवशास्त्रांत तर पृथ्वीच्या जन्माच्या व त्यानंतर तीवर निर्माण झालेल्या 'जीवा'च्या कहाणीस फार फार महत्त्व आहे. काही अतिसूक्ष्म अंशाने का होईना आपण प्रत्येकजण, इतकेच काय पण पृथ्वीवरील सर्व सजीव-निर्जीव – त्या कहाणीशी संबंधित आहेत. म्हणून सर्वांनाच त्या बद्दल कुतूहल असते असे म्हटले तर वावगे होणार नाही.

फार फार वर्षांपूर्वीची गोष्ट. बहुतेक शास्त्रज्ञांच्या मते या अनादि, अनंत विश्वात कार्पिजलाचा व वायूचा अणुमय आणि अतितप्त असा एक प्रचंड ढग भिंगरीसारख्या गिरक्या घेत असतांना त्याचा मधला भाग संघटित झाला. व तो भाग म्हणजेच सूर्य होय. यथावकाश ह्या ढगाच्या बाहेरच्या आवरणात अशाच संघटनाने लहान मोठे गोळे तयार झाले. त्यांनाच आपण ग्रह म्हणतो. होता होता केंद्रस्थानी सूर्य व त्याभोवती वेगवेगळ्या अंतरावर व कक्षेत फिरणारे बुध, शुक्रादि नवग्रह व त्यांचे उपग्रह अशा सर्वांचे मिळून सूर्यकुल तयार झाले. आपली पृथ्वी हा त्यातलाच एक ग्रह तर चंद्र हा तिचा उपग्रह होय.

पृथ्वीचा जन्म सुमारे ४,६०० दशलक्ष वर्षांपूर्वी झाला. सुरुवातीस तीहि अर्थातच अतिशय तप्त होती. कालांतराने विश्वाच्या अवकाशामधील गारठ्याच्या परिणामाने ती हळूहळू थंड होऊ लागली. त्याबरोबरच प्रथम अणुमय अवस्थेत असलेल्या मूलद्रव्यांचे आपआपल्या आणवभारानुसार वर्गीकरण झाले. निकेल, लोखंड यासारखी जड द्रव्ये पृथ्वीच्या केंद्राकडे गेली, तर कार्बन, ऑक्सिजन, नायट्रोजन व हायड्रोजन ही हलकी असल्याने त्यांचे वायुरूप वातावरण बनले. फार जडही नाहीत व फार हलकीहि नाहीत अशा सिलिकॉन, ॲल्युमिनियम. इ. पासून मधले जाडजूडसर कवच तयार झाले. इकडे पृथ्वीचे थंड होणे चालूच होते व त्याचा अतव फार महत्त्वाचा परिणाम होत गेला. यामुळेच अणु एकत्र येऊन एकमेकांस पाशांनी जोडले गेले व त्यातून संयुगांचा उगम झाला. हायड्रोजनच्या विपुलतेमुळे पाणी (H_2O), मेथेन (CH_4), अमोनिया (NH_3) अशी संयुगे तयार झाली. (अशी अवस्था मंगळ, गुरू इ. ग्रहांवर आहे असे दिसून आले आहे.) कॉर्बनडायऑक्साईडही (CO_2) तयार झाला. पुढे वायुरूप अवस्थेतून द्रवरूपावस्था व त्यानंतर घनद्रव्य अशी क्रमशः स्थित्यंतरे स्वाभाविकच होत गेली. पण सुरुवातीस असे होत असे की पाण्याचे थेंब धरणीवर पडताच ती गरम असल्याने त्यांची वाफच होई. नंतर नंतर तपमान आणखी खाली जाऊ लागल्याने कित्येक मैल जाडीच्या ढगांमुळे संतत धारांनी पाऊस पडू लागला, पृथ्वीवर पाणी, पाणी म्हणून जमू लागले व त्यातूनच लहान मोठे जलाशय, नद्या, महासागर निर्माण झाले. पाणी हे एक फारच उत्तम विद्रावक असल्याने त्यांत अमोनिया, मेथेन

इ. वायू, दगड वगैरे पदार्थ विरघळले आणि समुद्राच्या पाण्यांत खनिजपदार्थ, लवणे यांचे प्रमाण वाढू लागले. हे सर्व सुमारे ३,००० दशलक्ष वर्षेपूर्वी झाले. पण सर्व काही अचेतन, निर्जीव असेच होते.

समुद्राचे पाणी, त्यांत विरघळलेली विविध द्रव्ये निर्जीव असली तरी तत्कालीन तपमानाने त्या सर्वांचा असा जो एक रस्सा तयार झाला होता त्यांतूनच सूर्याच्या प्रारणाने तसेच विद्युत् विसर्जनाने लहान रेणु तयार झाले. जीवाच्या निर्मितीस ही अवस्था फार उपयोगी पडली व यातून, विशेषतः मेथेन या कार्बनयुक्त द्रव्यातूनच मोठे रेणु व कार्बनयुक्त संयुगे तयार झाली. ग्लुकोज– साखरेपासून तवकीर तर ॲमिनोले अम्लापासून प्रोटीन व प्रोटीन्सपासून विकरक तयार झाली. रासायनिक प्रक्रियेमुळे फॉस्फरस, कार्बन, नायट्रोजन, शर्करा इ. सर्वांच्या संयोगाने न्यूक्लेइक अम्लाप्रमाणे स्वतः सारखीच प्रत तयार करणारी द्रव्ये झाली व ‘ जीवा ’च्या निर्मितीचा ‘ ओना मा ’ घडला. न्यूक्लेइक अम्ले प्रथिनांबरोबर संयोग पावून जीन्स, व्हायरस पेशिका व मजल दर मजल करीत वनस्पती, प्राणी असे सजीव निर्माण झाले.

हे सर्व नेमके, केव्हा व कसे झाले जीव म्हणजे नेमके काय ? ठामपणे अजून तरी सांगता येत नाही. सजीवापासूनच त्याच प्रकारच्या सजीवाची निर्मिती होते हे तत्त्व आतां जरी निश्चित झाले असले तरी पहिल्या प्रथम मात्र निर्जीव पदार्थांतूनच स्वयंजननाने सजीव निर्माण झाले यांत शंका नाही. मग आता तसे का होत नाही ? आता सजीवापासूनच सजीव का निर्माण होतात ? त्याला उत्तर एकच की तशी प्रक्रिया घडावयास आवश्यक असणारी स्थिती भूतलावरील व सभोवतालच्या बदलांनी आता राहिलेली नाही व पुढे येणारही नाही. स्वयं–जनन एकदा झाले तेच अखेरचे असे म्हणावयास हरकत नाही. मग हे सर्व कपोलकल्पित आहे की काय ? शास्त्रीय जगतात हीच तर गंमत आहे. नुसत्या कल्पनांवर कोणीच विसंबून राहत नाही. त्या खऱ्या की खोट्या हे पडताळले जाते. प्रयोगाच्या कसोटीस उतरणाऱ्या कल्पना ग्राह्य ठरतात. असो. स्टॅनले मिलर या अमेरिकन शास्त्रज्ञाने व गेन्हार्ड श्राम् या जर्मन शास्त्रज्ञाने या संबंधी प्रयोग केले. त्यांनी प्रयोगशाळेत पूर्वीच्या अवस्था, तसे तपमान इ. निर्माण करून अमोनिया, पाणी वगैरे द्रव्यांपासून शर्करा, प्रथिने इतकेच काय पण न्यूक्लेइक अम्लेही तयार केली ! शास्त्रज्ञांनी प्रयोगशाळेत लहानसे पेशी सारखे दिसणारे मायक्रोस्फिअरस् तयार केले व ते वाढतात, विभाजन पावतात असेही दाखविले. त्यांत व पेशिकांत काही फरक आहेत हे तर खरेच पण अशा प्रयोगांनीच वरील कथेतील बराचसा भाग पडताळून पहाता आला.

दुरून नयन मनोहर दिसणारी पृथ्वी व त्यावरील शास्त्रीय दृष्ट्या सुलभ जीवन जगणारे असंख्य सजीव यांच्या जन्माची अशी आहे ही त्रोटक जन्मकथा. महत्त्वाची पण सुरस व चमत्कारिकही, असे नाही वाटत ! अहो क्षणभर कल्पना करू या— असे सर्व न घडते तर किंवा इतरत्रही असे घडले असले तर ! नुसती कल्पना केलेलीच बरी. !

व्यवस्थापन शास्त्र : पार्किन्सन आणि पीटर

प. गि. मिजार

डार्विनचा उत्क्रांतिवाद किंवा फ्रॉइडचा विषयवासनेचा मानसशास्त्रीय सिद्धान्त यांनी त्या त्या क्षेत्रांत जेव्हढी खळबळ माजली असेल (किंवा नसेल !) तेवढी व्यवस्थापनशास्त्रात पार्किन्सन आणि पीटर यांच्या सिद्धान्ताने माजली आहे. त्याची दखल व्यवस्थापनशास्त्रज्ञ, संस्थाप्रमुख, व्यवसायधुरीण, सरकारी शासक इत्यादिकांनी घेणे जरूर आहे.

सामान्यपणे एखाद्या ‘ कार्यक्षम ’ कार्यालयांत खूपसा सेवकवर्ग कामाच्या ढिगाऱ्यांत बुडालेला दिसला की त्या कार्यालयांत भरपूर काम आहे असे आपण समजतो. कित्येकदा कार्यालय-व्यवस्थापक असेही म्हणताना आपण ऐकतो की “ office is overworked and under–

staffed"—कार्यालयात कामाचा हा ऽऽ ढीग पडलाय, पण माणसे मात्र कमी आहेत." बऱ्याच प्रथितयश व्यवस्थापकांच्या अशा प्रौढीमुळे पार्किन्सनची अस्वस्थता वाढून त्याने अनेक कार्यालयांतील कामाचे (यात टांगानिकाचे शिक्षण मंत्रालय, इंग्लंडचे संरक्षण मंत्रालय इत्यादी कार्यालये येतात). तेथील कर्मचाऱ्यांच्या कार्यपद्धतीचे आणि त्यांना काम करण्यास उपलब्ध असणाऱ्या वेळेचे पुष्कळसे संशोधन केले आणि तो भलत्याच (!) निष्कर्षाप्रत आला. तो निष्कर्ष असा :–" Work expands so as to fill the time available for its completion—कोणतेही काम करण्यास जितका वेळ द्याल तितका वेळ ते काम खाते !" हा लेखाचेच उदाहरण घ्या ना. लेख लिहावा म्हणून प्राचार्यांनी मला जोपर्यंत मुदतवाढ देण्याचे धोरण स्वीकारले तोपर्यंत मी तो लिहिला नाही. लिहायचाय् म्हणून फक्त मात्र राहिले, परंतु जेव्हा त्यांनी 'आज दिलात तर ठीक' अशी तंबी दिली तेव्हा एका दिवसात लिहून दिला. कार्यालयातील कर्मचारी आणि व्यवस्थापक यांच्या बाबतीतही असेच होते. एखाद्या दिवशी बरीच पत्रे टंकलिखित करावयाची असली की टायपिस्टचा वेग दर मिनिटास पन्नास-साठ सुद्धा, असेल. दुसऱ्याच दिवशी निम्म्या पत्रांसाठी त्याचा वेगही निम्म्यावर आलेला दिसेल. एखाद्या दिवशी कचेरीतील प्रत्येक विभागात व्यवस्थापक 'राऊंड' घेताना दिसला की चक्क समजावे त्याला, त्या दिवशी तरी, काम कमी आहे आणि त्याला वेळ 'काढायचा' आहे !

'कोणतेही काम करण्यास जितका वेळ द्याल तितका वेळ ते काम खाते' या सिद्धांताची दुसरी बाजूही तितकीच महत्त्वाची आहे. ती अशी– बऱ्याचदा काम वाढले म्हणून सेवकवर्ग वाढत नसून सेवकवर्ग वाढल्यामुळेच काम वाढते, पण हा नियम ग्राह्य धरला तर 'सेवकांची संख्या का वाढते ?' या प्रश्नाचे उत्तर देणे भाग आहे. पार्किन्सनने दोन कारणांनी सेवकांची संख्या का वाढते हे सिद्ध केले आहे. कारण नं. १–अधिकाऱ्यांना त्यांच्या हाताखालील लोकांची संख्या वाढायला हवी असते. हे कारण स्वयंसिद्धच आहे. कारण नं. २–अधिकारी एकमेकांसाठी काम निर्माण करतात. एका कारखान्यात प्रमुख हिशोबनिसास काम कमी होते म्हणून की काय त्याने वरिष्ठांस सूचना केली व्ययचिकित्सा विभाग (Costing Department) स्वतंत्र न ठेवता हिशोब विभागाच उपविभाग असावा. व्यय-चिकित्सा प्रमुखास हे कसे आवडावे ? वाद वाढला. संचालक मंडळास सूचनेच्या सर्वांगीण अभ्यासासाठी एक कमिटी नेमावी लागली. व्ययचिकित्सा विभागाची स्वतंत्रता कायम राखावी पण 'कार्यक्षमता' वाढविण्यासाठी तेथे एक व्ययचिकित्सा उपप्रमुख आणखी दोन कारकून नेमावेत अशी कमिटीने शिफारस केली. एकूण काय झाले ? संचालक मंडळातील काहींना कमिटीवर काम करण्याची संधी व समाधान मिळाले. कोणाच्या तरी तीन नातलग किंवा मित्रांची व्यय-चिकित्सा विभागात वर्णी लागण्याची 'सोय' झाली. सरतेशेवटी व्यय-चिकित्सा वाढून, (अर्थातच त्या विभागात माणसे वाढल्यामुळे), हिशोब खात्याकडून येणे आवश्यक असलेल्या 'फॉर्मस्'मध्ये वाढ झाली व तेथेही नवीन इच्छुकांसाठी 'जागा' निर्माण झाल्या.

पार्किन्सनचा आणखी एक स्फोटक सिद्धांत असा की "Expenditure rises to meet income उत्पन्नातील वाढ (अनावश्यक) खर्चास वाट देतात." त्याने असे दाखवून दिले आहे की बऱ्याचशा प्राचीन साम्राज्यातील बेसुमार सरकारी उधळपट्टी अवास्तव करांच्या मिळकतीवर आधारित होती. अर्थात अवास्तव कर उधळपट्टीस कारणीभूत ठरतात आणि बऱ्याचदा तीच क्रांतीचे कारण असते. आपल्या देशात करांचे प्रमाण अवास्तव आहे असे बरेच विद्वान म्हणतात. मी स्वतः प्रामाणिक करदाता असल्यामुळे मला ते पटते. पार्किन्सनच्या नियमाप्रमाणे, अर्थातच, करांच्या उत्पन्नाची उधळपट्टीही देशात होत असावी. परंतु कदाचित सरकारने खरे सांगावयाचे ठरविले तर ते काहीसे असे असण्याचीही शक्यता आहे :– " देशात करांचे प्रमाण जास्त असले तरी, भारतीय करदात्यांच्या कर चुकविण्याचा खर्च कर भरण्यापेक्षा अजून कमी असल्यामुळे करांचे उत्पन्न अतिरिक्त नाही. म्हणून उधळपट्टीसुद्धा आटोक्यातच आहे."

In-laws and out-laws या ग्रंथात, एखाद्या अतिविशाल उद्योगसमूहाचे नेतृत्व करणाऱ्या कार्यकारी संचालकाचे पदावर (number position) पोहोचण्यासाठी सामान्य युवकाने (असामान्य युवकाने नव्हे !) कशी वाटचाल केली पाहिजे हे पार्किन्सनने त्याच्या खुशखुशीत

खलीत व विनोदगर्भ भाषेत वेछूटपणे वर्णन केले आहे. परंतु राक्षसी उद्योगाच्या सर्वश्रेष्ठ पदी पोहोंचलेल्या ज्येष्ठाला धंद वाढता ठेवण्याचा सल्ला देतानाच पार्किन्स त्याला बजावावयास विसरत नाही— " Expansion means complexity, and complexity, decay.—प्रसरण म्हणजे गुंतागुंत आणि गुंतागुंत म्हणजेच विनाश.' उद्योगधंदाच काय पण कोठल्याही संस्थेतील ज्येष्ठापुढे एक यक्षप्रश्न असतो. प्रसरणशील नसावे तर प्रतिस्पर्धी डोक्यावर बसतो (म्हणजेच नं. १ ची जागा तो घेतो!); आणि प्रसरणशील असावे तर अनिवार्यपणे विनाशाकडे वाटचाल करावी लागते. श्रेष्ठ पदावर पोहोचण्याचे सोपे तंत्र सामान्य जनांना शिकविल्यानंतर व तसे स्वप्न ते पाहू लागतात न लागतात तोंच त्यांनाअशा पेचप्रसंगात सोडणे पार्किन्सनसारख्यालाहि किती अवघड वाटले असेल बरे!

आता व्यवस्थापनशास्त्रात लॉरेन्स पीटर व रेमंड हल् यांनी कशी भर घातली आहे ते पाहू. त्यांचा सिद्धान्त असा की, " In a hierarchy every employee tends to rise to his level of incompetence—संस्थाशाहीत प्रत्येक सेवक आपल्या अपात्रतेच्या पातळीपर्यंत वर चढत जातो." ह्यावरून पीटरचा असा उपसिद्धांत निघतो की, "यथावकाश प्रत्येक जागेवर त्या जागेचे काम करण्यास अपात्र असणाऱ्या व्यक्तीची नेमणूक होते."

ह्या नियम सिद्ध करण्यासाठी लेखकांनी चाणाक्षपणे असे गृहीत धरले आहे की, बढती ही गुणवत्तेवरच दिली जाते. अशा आदर्श संस्थेत, जेव्हा एखादा सेवक त्याचे काम उत्तम करतो तेव्हा त्यास बढतीचे बक्षीस दिले जाते. पण ही बढती त्याच्या गुणांना नवीन आव्हान असते. अर्थात येथेही तो यशस्वी झाला तर त्याला वेळ येताच पुन्हा बढती मिळेल. दिलेल्या बढतीच्या जागेवर तो जोपर्यंत चांगली गुणवत्ता दाखवील, तोपर्यंत अधिक वरची जागा त्याच्या पदरात पडेल. लेखकांच्या संशोधनाचे सार असे की प्रत्यक सेवक बढतीच्या काही थोड्याच पायऱ्या चढतो. आज ना उद्या त्याची दमछाक होते. कित्येकांच्या बाबतीत ती लवकरच होते. अशी वेळ येते की जेव्हा त्याच्यावर सोपविलेल्या नवीन कामासाठी तो अपात्र असतो. तेथे त्याची पुढील बढती थांबते. म्हणजेच त्याच्या अपात्रतेच्या पातळीपर्यंत त्याची बढती होत राहते.

आता प्रश्न असा उभा राहतो—अर्थात तुमच्या व माझ्यापुढेही—की आपण नालायकीच्या पातळीपर्यंत वर न चढण्यासाठी काय करावे? बढतीच्या सारखे मागे लागणे किंवा बढती नाकारणे या दोन्हीही उपायात आत्याच धोके आहेत, कारण बढतीच्या सारखे मागे लागून ती मिळाली नाही तर पंचाईत. आणि बढती नाकारली तर पत्नी धुसफुस करते किंवा दुसरा नालायक वर चढतो! म्हणून उरला राहिला एकच मार्ग. आहोत त्याच पदावर नालायकीची पातळी गाठली आहे असा आभास निर्माण करणे. वाचकहो, पहा प्रयत्न करून एव्हढे तरी जमते का! ■

१९७० साल : गरम रक्त आणि थंड प्रतिक्रिया

- एक मराठीचा विद्यार्थी

मराठी वाङ्मयाच्या दृष्टीने १९७० साल हे बरेच संथ व थंडपणाने गेले असे दिसून येते. तसे पाहिले तर. कथा, कादंबरी, नाटक व मराठी समीक्षा या महत्त्वाच्या वाङ्मयीन प्रकारात काहीना काही घडत राहिले तरी जे काही घडते आहे त्याबद्दलच्या प्रतिक्रिया १९७० सालाइतक्या थंडपणाने कधीच व्यक्त झाल्या नसतील! याबद्दलचे एक फार महत्त्वाचे उदाहरण मराठी वाङ्मयाचे देता येईल. उत्तमोत्तम अशा नव्या नाटकांनी व त्यांच्या समर्थ प्रयोगांनी हे वर्ष लक्षात राहील इतके गाजायला हवे अशा घटना रंगभूमीवर या वर्षी सातत्याने घडल्या, परंतु याबद्दलचा साहित्यिकांचा आणि जाणकारांचा उत्साह मात्र किती थेफिकिरीचा आणि चालले आहे ते ठीक आहे' अशा निष्कीतुकी वृत्तीचा! विजय तेंडुलकरांच्या नाटकास (शांतता, कोर्ट चालू आहे!) अखिल भारतीय स्वरूपाचे पारितोषिक मिळाले आणि भारताच्या १४ भाषांत त्याचे भाषांतर होऊ घातले. या घटनेचा मराठी मनाला विलक्षण

आनंद होण्याऐवजी एका परकीय नाटकाची ही अनुकृती असल्याची अगोदर ओरड झाल्याने असे नाटक इतर भाषांत भाषांतरीत झाल्याने इतर भाषिक जाणकारांची मराठी नाट्यवाङ्मयाबद्दल काय कल्पना होईल याचीच आम्हांला काळजी! अर्थातच परकीय नाट्यकृतींच्या आधाराने १९७० साली मराठी रंगभूमीवर चांगली नाटके मोठ्या प्रमाणावर यायला लागली ही इष्ट घटना असली तर आपल्या नाटककारांची परभृतता ही चिंतेची बाब ठरते हे काही खोटे नाही. विजय तेंडुलकर, सुरेश खरे, श्याम फडके यांच्या 'अशी पाखरे येती', 'सखी शेजारणी', व 'खोटेबाई जा आता' या नाटकांवरील 'रेनमेकर', 'सेवन इअर इच' आणि 'गुडबाय मिसेस पर्किन्स' या परकीय नाटकांचे ऋण अगदी उघड आहे. त्याचप्रमाणे बंगाली, हिंदी व गुजराती नाट्यवाङ्मयाचे अनुवादही याच वर्षी रंगभूमीवर आले आहेत. या साऱ्या प्रकारामुळे सुजाण टीकाकार अस्वस्थ होणे अगदी साहजिक आहे. मात्र याच वर्षी वि. वा. शिरवाडकरांच्या दोन चांगल्या कृती— 'वीज म्हणाली धरतीला' व 'नटसम्राट' रंगभूमीवर आल्या हा मोठाच दिलासा होय. 'वीज म्हणाली धरतीला' मध्ये शिरवाडकर झाशीच्या राणीला एक नवे परिमाण देण्याचा प्रयत्न करतात. हे नाटक व यापूर्वीची त्यांची नाटके वाचून शिरवाडकर हे मूलतः कवी आहेत, नाट्यलेखनक्षम त्यांची प्रतिभा कुठे कमी पडते असे वाटत होते, परंतु 'नटसम्राट' हे नाटक लिहून त्यांनी श्रेष्ठ नाट्यकृतीचे जनकत्व निरपवादपणे प्रस्थापित केले आहे.

१९७० सालच्या कादंबरी, कथा व काव्य या वाङ्मयप्रकारामध्ये फारच सामसूम आढळत असली तरी 'उभयान्वयी अव्यय' या चंद्रकान्त खोतांच्या कादंबरीने काही थोडी फार खळबळ उडविण्याचा प्रयत्न केला आहे. समलिंगी संभोगाचे धीटपणे वर्णन करण्याचा हा प्रयत्न फार मोठ्या कलात्मक पातळीवर जाऊ शकला नाही.

अशा धीटपणे व उघडपणे लिहिण्याच्या अनियतकालिकांच्या, लघुनियतकालिकांच्या परस्परविरुद्ध चिखलफेकीने हे वर्ष बरेच गाजले. असंतुष्ट वृत्तीच्या, प्रस्थापिताविरुद्ध आवेशाने बंड पुकारू पाहणाऱ्या या चळवळीच्या पायिकांना आपल्या मनातील संताप उत्कटतेने, तीव्रतेने व कलात्मक पातळीवर जाऊन पोचेल अशा पद्धतीने काही लिहिता आले नाही. कारण त्यांची प्रेरणा उसनी व अनुकरणात्मक आहे; निष्ठा पक्क्या नाहीत. केवळ उघड व अश्लील लिहिणे म्हणजे बंडखोरी अशी त्यांची धारणा आहे.

दलित साहित्यासंबंधानेही असेच एक आवेशी चर्चा चालू आहे. दलितांच्या दुःखांचा एक नवा वाङ्मयीन अविष्कार घडतो आहे, असे अलीकडे काही जणांना वाटू लागले आहे. दलित साहित्य या नावाचा वाङ्मयीन प्रकार असू शकत नाही. दलित लेखकांनी सामाजिक चौकटीमुळे अनुभविलेल्या व्यथांचे उत्कट व कलात्मक चित्रण होते आहे, या घटनेकडे दुर्लक्ष करून दलित साहित्याच्या प्रवर्तकांनी व पाठराख्यांनी आपली ही जणू काही चळवळ आहे या थाटाने वाङ्मयीन युद्ध पुकारले आहे.

मराठी मनाचा असा हा सत्तर सालचा एक थंडपणा! आणि त्यामधले हे वाङ्मयीन चळवळीचे असे एक गरम रक्त! हा गरम रक्ताकडेही मराठी रसिक तितक्याच थंडपणाने पाहतो आहे! ■

हिंदी नाटकांतील कृतिपर्व

श्री. द्वा. संगोराम

हिंदी साहित्याच्या अभ्यासकांना, प्रेमिकांना (आणि विरोधकांनाही) नेहमी एक प्रश्न पडलेला असतो. 'हिंदीतील सिनेमा प्रगतीच्या शिखरावर असताना हिंदी रंगभूमी मात्र मागासलेली असे का!' ही वस्तुस्थिती आहे खरी. हिंदीत नाटके भरपूर म्हणजे अगदी पोटभर आहेत. मराठीतील विष्णुदास भाव्यांच्या कालापासून तो आतापर्यंत हिंदीत ही नाटके लिहिली गेली आहेत व जात आहेत, पण यापैकी जवळ जवळ सर्व नाटके ग्रंथालयांच्या कपाटात पडून असतात. त्यातील काहींच्या वाट्याला महाविद्यालयीन पाठ्यक्रमात राहण्याचे भाग्य येते. तेवढ्यापुरती ती 'परीक्षेच्या रंगभूमी'वर वावरतात. पण नंतर सर्व काही थंड! मराठीत आजही १८८२ साली लिहिलेल्या

सौभद्र नाटकाचे प्रयोग 'हाऊस फुल' गर्दीत झडत असतात. पण हिंदीच्या कुठल्याही नाटकाचे 'प्रयोग क्र. १००' असे कौतुक झाल्याचे ऐकिवात नाही. असे का व्हावे ?...या प्रश्नाचा विचार प्रस्तुत लेखात करावयाचा नाही. पण हिंदी नाटकांची ही स्थिती बदलून टाकणारी एक घटना १९७०–७१ या वर्षात घडलेली आहे. तिकडे अभ्यासकांचे लक्ष वेधावयाचे आहे. या अनुषंगाने काही ऐतिहासिक पार्श्वभूमी प्रस्तुत करावी लागेल व काही इतर चर्चा अपरिहार्यपणे येईल ती निराळी.

वर उल्लेखिलेली ती घटना म्हणजे श्री मोहन राकेश यांनी लिहिलेल्या 'आधे अधूरे' नाटकाचा व्यावसायिक रंगभूमीवर आलेला अत्यंत यशस्वी प्रयोग होय. श्री. सत्यदेव दुबे यांच्या नेतृत्वाखाली स्थापन झालेल्या मुंबईच्या 'थिएटर यूनिट' या नाटक मंडळीने आधे अधूरे हे नाटक रंगभूमीवर आणले. त्याचे प्रयोग मुंबईत व पुण्यास गाजले, गाजत राहिले, दिल्ली व कलकत्ता या ठिकाणी हौशी नटांनी त्याचे प्रयोग केले आणि इतकेच नव्हे तर हे नाटक मराठीत भाषांतरित होऊन किंवा मराठीची 'ड्रेपरी' चढवून रंगभूमीवर सादर झाले; आणि या मराठी प्रयोगांचेही मराठी रसिकांकडून मनापासून स्वागत होत आहे. खरोखर ही घटना अद्भुत आहे आणि आपल्या उज्ज्वल नाट्यपरंपरेबद्दल रास्त (व कधी कधी जास्त) अभिमान बाळगणाऱ्या मराठी रंगभूमीला हिंदीने नाटक द्यावे हा आणखीनच एक चमत्कार आहे.

या ठिकाणी लेखक मोहन राकेश व त्यांचे प्रस्तुत नाटक यांचा थोडक्यात परिचय करून घेणे इष्ट ठरेल. श्री. मोहन राकेश (जन्म १९२५, शिक्षण एम्. ए.). यांनी काही वर्षे महाविद्यालयात अध्यापन केले आणि आजकाल दिल्ली येथे साहित्य-सेवा करीत आहेत. नाटक, कादंबरी, लघुकथा, प्रवासवर्णन, निबंध असे विविध प्रकारचे वाङ्मय त्यांनी निर्मिलेले आहे. (त्यांचा 'विज्ञापन युग' हा निबंध पदवीपूर्वच्या विद्यार्थ्यांनी वाचला आहे.) आधे अधूरे प्रमाणेच 'आषाढका एक दिन' है ही त्यांचे एक गाजलेले नाटक आहे. आधे अधूरे (प्रकाशन १९६९) या नाटकात एका मध्यमवर्गीय कुटुंबाच्या शोकांतिकेचे वास्तववादी चित्रण आहे. सावित्रीचा पती महेंद्रनाथ याला भागीदारीच्या कारखान्यात खोट बसल्यामुळे त्याचे घर बसण्याची पाळी येते. अशा वेळी सावित्री नोकरी करून घराची जबाबदारी उचलते. महेंद्रनाथ निरुद्योग्यासारखा घरी पडून असतो. सावित्रीच्या नोकरीमुळे पती, दोन मुली व एक मुलगा यांच्या पोटाचा प्रश्न कसाबसा सुटतो. सावित्रीला सारखे वाटत असते की आपला पती पुरुषार्थाच्या बाबतीत 'आधा अधूरा' म्हणजे अर्धाकच्चाच ठरला. तिला वाटते आपण हिम्मत आणि हिकमत असलेल्या पुरुषांशी ओळखी वाढवाव्यात आणि अशा पुरुषांच्या सहवासात राहावे. पतीचा ती ऊठवस पाणउतारा करीत असते. आपल्या घराचे 'स्टॅण्डर्ड' कसे वाढेल याची तिला चिंता लागून राहिलेली असते. पैशाच्या अडचणीमुळे घरातील मुलांवर लक्ष ठेवणे कठीण झालेले असते. कुणाचेच लक्ष कशात नसते. मुलगा अभ्यास सोडून भटकत असतो. मोठी मुलगी एकाचा हात धरून निघून जाते आणि छोटी शाळकरी मुलगी अभ्यास सोडून स्त्री-पुरुषांच्या गोष्टी वाचण्यात व बोलण्यात गुंगून जात असते. हे सर्व सुधारण्यासाठी सावित्रीची धडपड चालू असते. पण तिच्या प्रयत्नांची दिशा चुकलेली असते. मग या घराचा प्रश्न सुटतो का ? किंवा सावित्रीला आपली चूक कळते का ?—या सर्व प्रत्यक्ष रंगभूमीवर पाहण्याच्या गोष्टी आहेत. थोडक्यात एवढेच की हे नाटक आपल्या पुढे आधुनिक कालातील मध्यमवर्गीय जीवनाचे एक वास्तववादी चित्र ठेवते. त्यात जिवंतपणा आहे, तीव्रता आहे पण खोटेपणा नाही की दांभिक उपदेश नाही. नाटकातील संवाद फारच सुरेख, स्वाभाविक आणि कथानकाला एक खास गती देणारे आहेत. नाटक तसे लहान आहे, पण त्यामध्ये प्रेक्षकाला शेवटपर्यंत खुर्चीत खिळवून ठेवण्याचे सामर्थ्य आहे.

'आधे अधूरे' नाटकाला हे जे यश मिळाले त्याची कारणे शोधली तर आतापर्यंत हिंदी नाटकाला असे यश का लाभले नाही याचे उत्तर मिळू शकेल. ही कारणे मुख्यतः दोन आहेत–(१) प्रयोगाच्या दृष्टीने हे नाटक सर्वथा उपयुक्त आहे व (२) या नाटकाला व्यावसायिक रंगभूमीचे पाठबळ मिळाले आहे. नेमक्या याच गोष्टींचा अभाव आतापर्यंतच्या बहुतेक सर्व हिंदी नाटकांच्या बाबतीत होता. मराठीतील अण्णासाहेब किर्लोस्करांच्या काळी हिंदीमध्ये भारतेंदु हरिश्चंद्र यांनी नाटके लिहिली व स्वतः स्टेजवर आणली, पण ती नाटके साहित्याच्या दृष्टीने फार बऱ्या दर्जाची नव्हती आणि नंतरच्या काळात

भारतेंदू इतका उत्साहही कुणी दाखविला नाही. पुढे मुंबईची सोहराब मोदींची आर्यसुबोध कंपनी, वालिवाला थिएटर्स, पारसी थिएट्रिकल कंपनी यासारख्या काही नाटक मंडळींनी हिंदी व उर्दू नाटके स्टेजवर आणली. त्या नाटकांचा साहित्यिक दर्जा अगदीच खालचा होता. पण ट्रान्सफर सीन, तलवार-बहादुरी, राणा भीमदेवी, अभिनय, नाचगाणी या क्षणिक रंजन करणाऱ्या गोष्टी मात्र त्यात भरपूर होत्या. नंतर विख्यात सिनेनट पृथ्वीराज कपूर यांनी 'पृथ्वी थिएटर्स' तर्फे 'दीवार', 'गद्दार', 'किसान' ही नाटके स्टेजवर आणली. पण त्यात अभिनय असला तरी 'साहित्य' नव्हते. एवंच उत्तम नाटक आणि उत्तम कंपनी यांचे जसे मराठीच्या क्षेत्रात 'जमले' तसे हिंदीत जमू शकले नाही. जयशंकर प्रसाद हरिकृष्ण प्रेमी वगैरे विख्यात नाटककारांची नाटके रंगभूमीच्या दृष्टीने अनुकूल नाहीत. गेल्या वीस वर्षांत उपेंद्रनाथ अश्क व जगदीशचंद्र माथुर यांची नाटके उल्लेखनीय ठरली. त्यातही माथुरांचे कोणार्क (१९५१) नाटक प्रायोगिकतेच्या दृष्टीने उत्तम आहे. त्याला यशही तसेच प्राप्त झाले. पण पुनः सारे काही शांत शांत! या सगळ्याचे कारण म्हणजे व्यावसायिक रंगभूमी हिंदी नाटकांना मिळू शकली नाही हेच होय.

आणि जी गोष्ट गेल्या ८०–८५ वर्षांत होऊ शकली नाही ती आधे अधूरेच्या द्वारे १९७० साली घडून आली. हिंदीच्या रंगभूमीने 'सोनियाचा दिवस' पाहिला. (आणि तोही अहिंदी भाषी प्रदेशात उगवला हे विशेष होय.) हिंदी नाटकात एक नवे पर्व – एक कृतिपर्व – सुरू झाले. पण ही केवळ सुरुवात आहे. येथून पुढे नाटककार, टीकाकार, दिग्दर्शक व प्रेक्षक या सर्वांना खडबडून जागे व्हावयास पाहिजे. नाट्यवाङ्मयाची पूर्तता दृश्यत्वाशिवाय होऊ शकत नाही, हे उमजले पाहिजे. दिल्लीची नॅशनल स्कूल ऑफ ड्रामा व कलकत्याची अनामिका या हौशी व प्रायोगिक नाट्यसंस्था आहेत. त्यांच्यावर भिस्त ठेवून भागणार नाही. कपाटात धूळ खात पडलेल्या नाटकांवर दृश्यकाव्य या नावाखाली सर्वांगसुंदर, विद्वत्ताप्रचुर टीकालेख लिहिण्याचा पाखंडीपणा टीकाकारांनी सोडून दिला पाहिजे. हिंदी प्रेक्षकांनीसुद्धा आपली जबाबदारी ओळखली पाहिजे. हिंदी भाषी समाजातून स्वयंस्फूर्तीने आणखी एखादी 'शाहूनगरवासी' निर्माण झाली पाहिजे... एक नाही अनेक. असे झाले तरच या नवनाट्यपर्वाचा उत्तररंग रंगतदार ठरेल आणि हिंदीत खऱ्या अर्थाने दर्जेदार नाटके निर्माण होतील. ■

भूविज्ञानाचे महत्त्व

पद्माकर आपटे

दुसऱ्या महायुद्धाच्या काळात अमेरिकेचे त्या वेळचे अध्यक्ष श्री. रुझवेल्ट यांनी आकाशवाणीवरून भाषण करीत असताना, श्रोत्यांना विनंती केली, की आपल्या घरात असलेला जगाचा नकाशा एकदा नीट पाहा—आणि त्यानंतर त्यांनी अमेरिकेच्या सैन्य हालचालींबाबत माहिती सांगितली. अगदी अलीकडच्या काळात अध्यक्ष केनेडी दूरचित्रवाणीवर बोलत होते, तेव्हा त्यांनी जगाचा नकाशा दाखवून त्याच्या साहाय्याने लाओस, व्हिएतनाम या प्रदेशांच्या स्थान-महत्त्वाबाबत आपले विचार मांडले. जगाच्या राजकारणाची चर्चा करताना अशा रीतीने या अध्यक्षांनी अगोदर त्या त्या प्रदेशांच्या भौगोलिक स्थान-महत्त्वासंबंधीचे विवेचन केले होते. त्या प्रदेशांचे भूपृष्ठावरील स्थान व त्यांच्या आसपासच्या प्रदेशांशी असलेला संबंध स्पष्ट करण्याचा हेतू त्या भाषणात होता. हा संबंध स्पष्ट केल्यानंतरच ते राजकारणासंबंधी आपले विचार व्यक्त करीत.

आज, कोणत्याही अविकसित भागाचा विकास घडवून आणण्यासाठी जारीने प्रयत्न केले जात आहेत. एखाद्या प्रांताची, जिल्ह्याची किंवा छोट्याशा गावाची विकास-योजना आखण्यात येते. तेव्हा प्रथमतः त्या प्रांताबद्दल, गावाबद्दल मूलभूत माहिती जमा केली जाते. त्या ठिकाणाचे स्थान, आणि त्या ठिकाणाच्या आसपास असलेल्या प्रदेशाशी असलेला संबंध यांचा मुख्यतः विचार करावा लागतो, म्हणजेच त्या भागाचा भूगोल अभ्यासावा लागतो. हरघडी लागणारे सामान्यज्ञान, भूगोलाच्या पायावर आधारित असलेले दिसते.

एका प्रदेशातून दुसऱ्या प्रदेशात प्रवास करताना आसपासचा निसर्ग आपण पाहतो. निरनिराळ्या प्रकारची भूस्वरूपे नजरेसमोरून सरकत असतात. टेकड्या, डोंगर यांचे विविध प्रकार–आणि आकार दिसतात, वेगवेगळी शेते, त्या संबंधात असलेल्या गोष्टी उदा. मातीचा रंग, प्रकार यांतील फरक जाणवतो. पावसाचे प्रमाण जसे बदलत असेल त्यानुसार त्या भागात असलेल्या नैसर्गिक वनस्पतींत फरक जाणवतो. तसेच प्रवासवर्णने वाचताना किंवा एखाद्या प्रदेशाचे वर्णन असलेली कथा, कादंबरी अगर काव्य वाचताना कळत नकळत त्या प्रदेशाची भौगोलिक माहिती आपण जमा करत असतो. परंतु अशी माहिती वाचत असता त्या त्या लेखकांनी आपल्या भोवतीच्या भौगोलिक प्रदेशाचे किती सूक्ष्म निरीक्षण केलेले असते हे आपण लक्षात घेत नाही.

थॉमस हार्डी ह्या लेखकाच्या कथा, कादंबऱ्या यांतून नैऋत्य इंग्लंडचे वर्णन आढळते. तसेच रॅचेल् कार्सनच्या "दि सी अराऊंड अस्" आणि ॲलन मूर्हेड यांची "दी ब्ल्यू नाइल"; "दी व्हाइट नाइल" इ. पुस्तके भौगोलिक माहितीने भरलेली आहेत. आणि त्यामुळे त्यांच्या गुणवत्तेत फार मोठी भर पडली आहे. आंतरराष्ट्रीय घडामोडीसंबंधी बातमी वाचताना अगर त्या संबंधीचे मांडले जाणारे विचार समजावून घेण्यासाठी जगाचा नकाशा माहीत नसून चालत नाही. भौगोलिक ज्ञान नसेल तर किती लोकांना कोरिया, फोर्मोसा, व्हिएटनाम... इ. गाजलेल्या घटना कळू शकतील? भूगोल विषयाच्या अनेक शाखा आहेत. प्राकृतिक भूगोल, आर्थिक भूगोल, मानवी भूगोल राजकीय भूगोल, सैनिकी भूगोल, नागरी भूगोल, अशा विविध विषयांचा अभ्यास त्यात अंतर्भूत आहे. कोणत्याही राष्ट्राचा विकास, किंवा औद्योगीकरण राष्ट्रात नांदत असलेल्या शांततेवर अवलंबून आहे. शांतता, समृद्धी त्या राष्ट्राच्या संरक्षणक्षमतेवर अवलंबून आहे. देशाची संरक्षण यंत्रणा अधिक प्रबळ तेव्हाच असू शकते जेव्हा देशाचा प्रादेशिक भूगोल आणि सैनिकी भूगोल यांचा महत्त्वपूर्ण अभ्यास केलेले अधिकारी व सैनिक त्या यंत्रणेत आहेत. संरक्षणयंत्रणेला केवळ आपल्याच प्रदेशापुरते भौगोलिक ज्ञान असून भागत नाही. त्यांना आपल्या शेजारील देशांचे व जगातील इतर देशांचे भौगोलिक ज्ञान असणे आवश्यक असते.

शिक्षणामध्ये सर्वसाधारणपणे निसर्गशास्त्रे, मानवी शास्त्रे समाजशास्त्रे, अशी विषयांची विभागणी सोयीसाठी केली जाते. भूविज्ञान किंवा भूगोल हे असे शास्त्र आहे की ज्याचा विस्तार या सर्व शास्त्रांतून आहे. इतकेच नव्हे तर भूगोलशास्त्राला सर्वशास्त्रांची जननी असे संबोधले जाते.

यू. एस. ए. सारख्या प्रगत देशात तर या विषयाला फार महत्त्व देण्यात येते. येथे सुमारे ८० विद्यापीठांतून भूगोल विषय, पदवी अभ्यासक्रमात समाविष्ट आहे. यापैकी सुमारे ३० विद्यापीठांतून पदव्युत्तर अभ्यासक्रम व संशोधन चालते. भूगोलविषयाचे शेकडो पदवीधर अशा निरनिराळ्या सरकारी यंत्रणा, कारखाने शेतीसंशोधन संस्था, व्यापारी संस्था यांतून काम करीत आहेत. याशिवाय खाजगी सल्लागार म्हणूनही अनेकजण स्वतंत्र व्यवसाय करीत आहेत.

आपल्याकडे या विषयाचे महत्त्व आता पटू लागले आहे. खाजगी क्षेत्रातील कारखाने, व्यापारी संस्था, यांतून भूगोलाचे पदवीधर घेतले गेल्यास त्यांचा फायदा होणार आहे. याशिवाय सरकारी यंत्रणेत भूमापन, हवामान, शेतकी खाते, नगररचना विभाग... इ. क्षेत्रांत भूगोल पदवीधरांना वाव आहे.

Phone : 24210 Gram : DUTGURU

HINDUSTHAN ELECTRICALS AND RADIO CORPORATION

Electrical Engineers and Contractors

577, RASTA PETH, POONA - 11.

Agents for : M/s. Automatic Elect. Pvt. Ltd., Bombay.

Mfrs. : Dimmerstats, Transformers, Measuring Instruments, Voltage Stabilizers, Rectifiers etc.

सुरक्षिततेची भावना मोठी सुखद असते.

बँक ऑफ बरोडात पैशांची बचत करणे
म्हणजेच सुरक्षितता.
तुमच्या चिरंतन समृद्धीची गंगोत्री

बँक ऑफ बरोडा.

हेड ऑफिस-मांडवी बरोडा.

आचार्य विनोबाजी भावे यांना ७५ वर्षे पूर्ण झाली म्हणून त्यांचा अमृतमहोत्सव साऱ्या देशभर साजरा झाला. या निमित्ताने साऱ्या देशभर समारंभ साजरे झाले तरी हा कर्मयोगी आपल्या आश्रमामध्ये मनन-चिंतन करीत, हातात खुरपे घेऊन आश्रमाभोवतालचे गवत काढीत तटस्थ व स्थितप्रज्ञ वृत्तीने आपली नित्याची कामे करीत राहिला. आम्ही इकडे गीतेतील कर्मयोग्याची लक्षणे घोकत असता हा कर्मयोगी आमच्याच शेजारी उभा आहे, हे आमच्या लक्षात आले नाही; आम्ही व्यासप्रतिमेचे विवेचन करीत

असताना अशी प्रतिभा मराठी भूमीत साकारली आहे याचे भान आमच्यापैकी फार थोड्यांजवळ आहे. नुकतेच त्यांनी मध्यावधी निवडणुकीत आपण मतदानच करणार नसल्याचे सांगितले. कित्येक वर्षांपूर्वी आपण वृत्तपत्रे वाचावयाचे सोडून दिल्याचे त्यांनी सांगितले होते. अलीकडे हाती वृत्तपत्रे घेतल्यानंतर त्यांचे हटकून स्मरण होते. परवा मतपेटीकडे जाताना एक क्षणभर पाय थबकले होते. पण क्षणभरच....

विनोबाजींनी असे म्हणावे याला फार मोठा अर्थ आहे. पण हा अर्थ आमच्या लक्षातच येईनासा झाला आहे काय? प्रत्येक शब्दातील, प्रत्येक विचारातील अर्थाचे आपले भान सुटत चालले आहे काय? 'शब्द पचवावा व जीवनामध्ये तो आचरावा' ही त्यांची निष्ठा. आमच्या जीवनातील विसंगतीचे दर्शन झाल्यामुळे एकेकाळी 'कृष्णभक्तीचा रोग' या सारख्या लेखातून मिस्किलपणे विनोबाजी 'कृष्णभक्ति' या शब्दावर मार्मिक कोटी करून आजच्या जीवनातील छिद्रान्वेषी वृत्तीवर ताशेरे झाडीत होते. किंवा 'आचार हेच प्रचाराचे एकमात्र साधन आहे. आम्ही प्रचारासाठी व्याख्याने देतो आणि प्रचार झाला नाही म्हणजे विचारात पडतो.', 'तप म्हटले की आपणाला तापच भरतो, कित्येकांना संताप येतो.' किंवा 'भक्ती नसली तरी याचे थोडे जरी सेवन केले तरी मुक्ती देण्याची शक्ती त्या रामायणात आहे.' अथवा 'अवचनाने त्याने ब्रह्माचे प्रवचन केले' अशा कोटीबाज विनोदाने आमचे दोष आमच्या लक्षात आणून देत होते. आजच्या साहित्यिकांबद्दल विनोबाजींची ही तक्रार—'शब्दांच्या शक्तीचे भान आजच्या साहित्यिकांजवळ नाही.' 'शब्द प्रकट होण्याला शब्दाला बाजूला सारून आतल्या तत्त्वाचे ग्रहण व्हावे लागते; असे ग्रहण, तो शब्द पचविल्याशिवाय, रिचविल्याशिवाय, मनन करून त्याचा अनुभव घेतल्याशिवाय होत नाही.' असे त्यांनी स्वच्छ शब्दांत सांगून पाहिले होते. परंतु आजचे साहित्यिक त्यांचे हे शब्द विसरून गेले काय?

विनोबाजी हे केवळ सर्वोदयवादी विचारवंत नाहीत. त्यांचे क्रांतदर्शित्व हे त्यांच्या सर्वंकष जीवनदृष्टीत आहे हे आपण समजावून घेतले पाहिजे.

सौंदर्याबद्दलच्या विनोबाजींच्या कल्पनाही चोखंदळ. सौंदर्य हे सामर्थ्याशिवाय समजत नाही या गोष्टीबद्दलचा त्यांचा मोठा कटाक्ष. साहित्यातील सौंदर्य साहित्यिकाच्या तटस्थपणामुळे येते, हे विनोबाजींनी बरोबर हेरले आहे आणि महाभारतकर्ता 'व्यास' हे त्याचे आदर्श उदाहरण आहे, असे ते सांगतात. व्यासाने कौरव-पांडवांच्या गुणदोषांचे विवरण जितक्या तटस्थतेने केले, तितक्याच तटस्थतेने स्वतःचेही केले. तिऱ्हाईत माणसाने वर्णन करावे, तसे अगदी नागडे-उघडे वर्णन लोकांसमोर त्याने ठेवून दिले. व्यासांच्या क्रांतदर्शी प्रज्ञेचे हे माहात्म्य विनोबाजींनाही लागू पडते. 'जीवन आणि शिक्षण' हा विषय त्यांच्या अतिशय आवडीचा. विनोबाजींमधला जातिवंत शिक्षक या विषया-

वर बोलताना नेहमीच अत्यंत निष्ठुरपणे आत्मनिरीक्षण करता करता मर्मच्छेदन करतो. चार भिंतींच्या अलीकडचे शिक्षण हे पोशाखी शिक्षण असते. शिक्षणासाठी परिश्रम हवेत आणि तेही शारीरिक. स्वतंत्र अनुभव पाहिजे. स्वतंत्र सेवावृत्ती पाहिजे. म्हणून पुस्तकापासून काही फायदा नाही. व्यर्थ पुस्तकात घोटाळू नका हे त्यांचे नेहमीचेच सांगणे. मुलांना आपण होऊन शिकू द्यावे, अनुभव घेऊ द्यावा, आणि हा अनुभव जीवनपयोगी असावा, ही त्यांची विचारसरणी. म्हणूनच शेतकऱ्यांच्याकडे जाताना त्याला काही शिकवावयाचे आहे, या भावनेने न जाता त्यापासून काही तरी शिकावयाचे आहे या भावनेने जा, असे ते सांगतात; आणि शिक्षकाने काही शिकवायचे असेल तर ते अशा रीतीने शिकविले पाहिजे की, मुले सहजासहजी, आपोआपच ज्ञानग्रहण करतील. श्रोत्यांना किंवा वाचकांना आपण बोललेले, वाचलेले, सर्व समजले पाहिजे, ही विनोबांची मोठी तळमळ. म्हणूनच प्रत्येक मुद्दा अत्यंत सोप्या उदाहरणांनी स्पष्ट करण्याची दक्षता ते घेतात. याबाबतीत त्यांचा आदर्श म्हणजे वाल्मिकीचा आणि तुलसीदासाचा-दोघांचाही. वाल्मीकीची प्रतिमा आणि तुलसीदासाची लोकानुनयाची दृष्टी. तुलसीरामायणाचे विश्लेषण करून आकडेवारीने, त्याने सामान्य जनतेसाठी विशिष्ट शब्दांचाच आग्रह का धरला, हे म्हणूनच मोठ्या कौशल्याने विनोबाजींनी सांगितले आहे.

सत्यप्रियता आणि ताटस्थ्य यातून कधी कधी विनोबाजींचे विचार हे मर्मच्छेदक, मर्मभेदक व दाहक होतात. असत्य, ढोंग, ढपलपणा, पोशाखीपणा यांना ते अशा रीतीने धारेवर धरतात की, त्यांच्या स्पष्टतेची धार फारच तीक्ष्ण असल्याचा प्रत्यय येतो. अस्पृश्यतेसंबंधीच्या आपल्या सोवळेपणावर त्यांनी अत्यंत तर्कशुद्ध असे उपहासाचे हत्यार उचलले आहे. ‘ मुले निघून जातील ’ या लेखात त्यांनी राष्ट्रीय शाळेच्या चालकांना अशाच चांगल्या कानपिचक्या देऊन राष्ट्रीय शाळा बंद का पडतात, याचे मर्मभेदी विश्लेषण केले आहे. हा मर्मभेदीपणा विनोबाजींना इतर गांधीवादी लेखकांच्या एका धोक्यापासून नेहमी दूर ठेवतो, तो म्हणजे भावविवशता, ऊत्वडवेपणा, संस्कृतीचे अर्थशून्य भाष्य.

एकंदर कलेच्या स्वरूपाबद्दल त्यांचे कसलेच गैरसमज नाहीत. म्हणूनच ‘ भूदानावर तुम्ही लिहा ’ असे साहित्यिकांना सांगणे म्हणजे ‘ ते मलतेच सांगणे होईल ’ असे म्हणून त्यांनी ‘ सदोदित साहित्य हे लोकाभिमुख असावे ’ असा आक्रोश करणाऱ्यांना चांगलाच धक्का दिला आहे. लेखकांनी अशी कृती करावी की, त्यात साक्षित्व प्रकट होईल. ती अशी परिणामकारक असावी की, त्यात भूदानाचे नाव नसूनही भूदान कार्यकर्त्यांना वाटले पाहिजे की, हे पुस्तक सदा सर्वकाळ आपल्याजवळ असावे—हे विनोबाजींचे सर्वांत महत्त्वाचे विचार. ‘ कलेसाठी कला ’ या तत्त्वाच्या पुरस्कर्त्यांनीही कधी इतकी विशुद्ध वाङ्मयीन दृष्टी स्वीकारली नव्हती. त्यामुळे कदाचित भूदानाचे प्रवर्तक म्हणून त्यांचे जे कार्य आहे, त्यापेक्षा त्यांच्या साहित्याचे कार्य हे अधिक मोठे, अधिक काळ टिकणारे व चिरंतन स्फूर्ती देणारे ठरेल.

मुलाखत

पदवीपूर्व वाणिज्य वर्गातील शांताराम वैद्य या विद्यार्थ्याने दि. २९।१२।७० रोजी नामदार यशवंतराव चव्हाण यांची मुलाखत घेतली व त्यांना खालील तीन प्रश्न विचारले.

(१) आजच्या विद्यार्थ्यांनी राजकारणात भाग घ्यावा का ?

(२) आजचे विद्यार्थी नीतिमत्तेच्या बाबतीत खालावलेले आहेत का ?

(३) अभ्यासाच्या बाबतीत विद्यार्थ्यांवर केले जाणारे आरोप खरे आहेत का ?

हे तीन प्रश्न पाहताच थोड्या वेळात हा विषय संपणार नाही असे त्यांनी सांगितले. परंतु नंतर या तीनही प्रश्नांची थोडक्यात खालीलप्रमाणे उत्तरे दिली.

१. आजच्या विद्यार्थ्यांनी राजकारणात जरूर भाग घ्यावा, पण तो डोळे उघडे ठेवून. त्यांनी राजकारणात अभ्यासू वृत्ती आणावी, पण अभ्यासात राजकारण नेऊ नये. दंगली, संप इकडे ज्याचे रक्त सळसळते, त्यांनी योग्य ती वाट घ्यावी.

२. मुळीच नाही.

३. विद्यार्थ्यांवरील आरोप खरे असतील असे मला वाटत नाही. आजचे विद्यार्थी हुषार, अभ्यासू, जिज्ञासू आहेत.

वरील प्रश्नांसंबंधी प्रा. ना. सी. फडके यांच्याशी (१३।७।६९) चर्चा केल्यानंतर त्यांनी खालील उद्गार काढले.

माझा आणि आजच्या पिढीतील विद्यार्थ्यांचा समक्ष संबंध फार थोडा येतो. या कारणाने विद्यार्थ्यांच्या शिस्तीबद्दल किंवा बेशिस्तीबद्दल सरसकट सामान्य विधाने करण्याचा मला अधिकार नाही. माझ्या पाहण्यात अनेक चांगली तरुण मुले येतात. गरीब कुटुंबात जन्मलेली ही मुले सद्वर्तनी असतात. विद्याभ्यास पार पाडण्याची महत्त्वाकांक्षा बाळगणारी असतात, प्रामाणिक असतात, कष्टाळू असतात. त्यांच्याकडे बघितले की वाटते आजची तरुण पिढी योग्य मार्गाने चालली आहे. परंतु काही तरुण मुलांच्या बाबतीत फार वेगळा अनुभव येतो, त्यांचे विचार

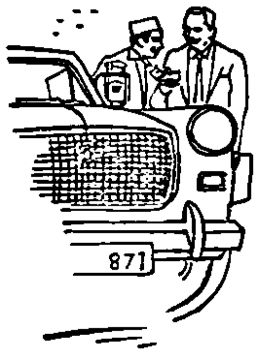

HAPPY DRIVER
HAPPY PASSENGER

No ground
for higgling

Diamond
FARE METERS

Durable, strong, sturdy
Indigenous
Accurate
Moderate price
One year guarantee
Neatly designed
Diamond—a name you can trust upon.

★ AVAILABLE FOR ANY MAKE OF TAXI AND AUTORICKSHAW

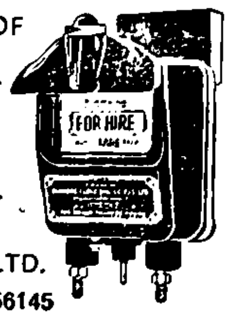

sole selling distributors
M/S ANAND TRADERS
1180, budhwar peth, poona 2

manufactured by:
DIAMOND CLOCK MFG. CO. PVT. LTD.
h. o. 1180, budhwar, poona-2. phone: 56145
works: 59b, mundhwa, poona 1. phone: 26384

उथळ असतात. नाटके सिनेमा पाहणे, मुलींची टिंगल करणे, अभ्यास सोडून देशहिताचे (!) नसते धंदे करणे, चित्रविचित्र पोषाख करणे, चैन करणे यातच ते रंगलेले दिसतात. अशा विद्यार्थ्यांना बघून फार चिंता वाटते की, कशा प्रकारची तरुण पिढी उदयाला येत आहे !

विद्यार्थ्यांनी राजकारणाचा अभ्यास जरूर करावा, परंतु कोणत्याही पक्षाच्या कोणत्याही चळवळीत प्रत्यक्ष भाग घेऊ नये. त्यांनी आपली मते विचारपूर्वक बनवावीत. आजचा तरुण उद्याचा नागरिक आहे हे खरे आहे आणि नागरिकाला चळवळ करण्याचे हक्क आहेत हे ही खरे आहे. परंतु 'उद्याचे नागरिक' या शब्दप्रयोगातील 'उद्याचे' हा शब्द त्यांनी विसरू नये. नागरिकत्वाचे हक्क त्यांनी आज भोगावयाचे नसून उद्या भोगावयाचे आहेत. आजची पिढी आई, वडील, पालक, आणि शिक्षक यांचे हाती नसून मतलवी पुढाऱ्यांच्या हातातले खेळणे बनण्यास ती तयार आहे, हे दृश्य फार चिंताजनक आणि घातक वाटते. हे दृश्य संपूर्णतः बदलल्याखेरीज स्वराज्याचे सुराज्यात जे रूपांतर व्हायला हवे ते होणार नाही !

हाच माझा आग्रहाचा व कळकळीचा संदेश समजावा.

विद्यार्थि-पुस्तक-पतपेढी

(Stndeuts' Book Bank)

उद्याच्या येत्या परीक्षांत महाविद्यालय सर्व विद्यार्थ्यांना सुयश चिन्तीत आहे.

तसेच

उत्तीर्ण झाल्यानंतर विद्यार्थ्यांनी आपली क्रमिक पुस्तके पुस्तक-पतपेढीस भेटी-दाखल द्यावी अशी विनंती करीत आहे.

ही पुस्तके

उद्याच्या गरजू व गरीब विद्यार्थ्यांस उपयोगी पडतील व हे विद्यार्थी आपले ऋणी राहतील.

पालकांनीही आपल्याजवळची पुस्तके आमच्या महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयास दिल्यास ग्रंथालय त्यांचे कृतज्ञतापूर्वक व सहर्ष स्वागत करील.

ही पुस्तके महाविद्यालयाच्या ग्रंथपालाजवळ द्या.

॥ श्री गोरोबा प्रसन्न ॥

फोन : ५३४४६

गोविंद रामभाऊ पाषाणकर

विटांचे कारखानदार

११८७/७, शिवाजीनगर, पुणे ५

फॅक्टरी पत्ता :

पाषाण सर्वे
नं. ११४।२ क
पाषाण, पुणे ८

ऑफिस पत्ता :

११८७।७
शिवाजीनगर
पुणे ५
फोन ५३४४६

With Best Wishes From

M/s V. B. Patwardhan

Stationers & General Merchants

Agents :

Camel Inks & Art Materials
236 Raviwar Peth, Poona 2
Phone 22431

कविता विभाग

गीत

गीत तुझे ऐकता
भाव तुझे समजले
शब्द तुझे उमजले
आज मला समजले
अबोल प्रीत आपुली
आज ती बहरली
कळी हळूच उमलली
भावना सुखावली
गीत तुझे ऐकता
आज सखे समजले
प्रेम हे आपुले

विजयकुमार कोकीळ

सतवणूक

गच्चीवरल्या मोकळ्या जागी
जेव्हा ती येते
अंग शहारते
मी या कुशीवरून त्या कुशीवर होतो
तरी पुन्हा तेच.
सर्वांग शहारते
ती येते तर येते
जुन्या आठवणी घेऊन येते
चिडवून दंगामस्ती करते
मी तोंडावर पांघरूण ओढतो
तरी पुन्हा तेच.
तिची चेष्टा थांबत नाही
तिचा स्पर्श सर्वांगी जाणवतो
मी चेहरा उघडा ठेवतो
तो ती हळूच कानाशी येते.
लाडिकपणे कुजबुजते
केसांत बोटे घालून
केस विसकटते
आता मात्र हद्द होते
मी हरतो
शरण जातो
व हळूच हसतो
अंगावरून पांघरुण काढून टाकतो.
मग ती अंगाशी खेटते
हळूच थंड हाताने डोळे झाकते
मी मात्र दुर्लक्ष करतो.
अशी (ती!) थंड झुळूक
रोज रात्री सतावते!

परांडे, एम. एच.

With best compliments from

पारेख रेडिओज पारेख रेडिओज

PHILIPS

पारेख रेडिओज्

उद्योग भवन, टिळक रोड, पुणे २. फोन-२०४११

Pipee Industrial Corporation

39/40 ERANDAWANA, POONA-4.
SUPPLIERS OF LABORATORY CHEMICALS & APPARATUS
STOCKISTS FOR LUNAR
CAUSTIC PVT. LTD., POONA-4.

Phone : 57202

For Entire Satisfaction

ELITE OPTICIANS

1254, Shivdarshan Building,
Deccan Gymkhana Poona 4.

मी गातोय् गझल...

आज माझ्या देहाचा
कणकण गातोय्
बेहोष गझल....
क्षणाची जाणीव
विरवून क्षणात
मन नाही थरकत
जीवनाच्या जाणीवेत.
उरताहेत फक्त बहकलेल्या वृत्ती
वृत्तींचं विश्लेषण
नाही इच्छा करायची
अपराधांचं सावट
मनावर ओढायची ....
मन आहे अधीर
पुढच्या क्षणाचा पिण्यासाठी प्याला
काय आहे त्यात — प्रकाश की अंधार
खंत नाही मुळीच त्याची
वृत्तींच्या ओठांना ....
मला फक्त माहित्येय
क्षणाच्या प्याल्यात—जे काही असेल ते
बेहोषीनं झोकायचंय्-उत्कटतेनं भोगायचंय्........
संस्कृति—भारशात
नाचेल कदाचित माझ्या
वृत्तिंचं प्रतिबिंब
अनीतीचं घेऊन रूप........
पण माझ्या मनाला
खंत नाही मुळीच त्याची
असेल जरुरी—घेईल काळजी
आकाशाचा बाप !........
जीवनाच्या पलीकडे
जाईल बुडून क्षणकण जीवनाचा
उरेल अखेरी माझ्यापाशी
हृदयाची माझ्या
एकाकी .... एकनिष्ठता ! !

विद्याधर दशपुत्रे

卐

तु आणि मी

फिरविशि मज दारोदारी, दाविसि किती वेश
मी तर अस्वल, तू दरवेश ॥ ध्रु० ॥
गंध लावी भाळी
कृती जयाची काळी
दुष्कृत्यांची विणतो जाळी
देवास फुले हा माळी
जे दिसे ते नयना फसवे, सांग कसे हे दरवेश ॥ १ ॥
चोर जगी थोरचि गमतो
थोर जगी अन्यचि असतो
कोण कसा अंतरि असतो
संभ्रम हा मजसी पडतो
रूप खरे ते कसे ओळखू, सांगी मज दरवेश ॥ २ ॥
खेळती भल्लुके दोरी हाले
तू सांगशी तसे सर्व चाले
यांस तुजे न काही सुचले
हे सर्व तव दासचि बनले
कोणी न तुज पाहिले,सारे पाळिती कसा तव आदेश॥३॥
फिरवुनि मज बहु दारे
दिधलेसि ज्ञान बहु बा रे
तच निर्मिशी जगि या सारे
का न निर्मिशी उत्तम सारे
होवोनि प्रकट देई उत्तर, दयाना रे दरवेश ॥ ४ ॥

सुरेशचंद्र पाध्ये

卐

With best Compliments From

SHAIL SCIENTIFIC INSTRUMENTS Co.

510, Kalbadevi Road,
Bombay-2

जीवन

" यायचं "
आपल्या हातात नसतं
" जाण्याचं " ही
तसंच असतं
पण
येण्या - जाण्याच्या अंतरामधलं
" जगणं "
आपल्या हातात असतं
अन् जगाच्या रहाटीत त्याला
" जीवन " असं नाव असतं.
हे जीवन असं जगावं
की मरून सुद्धा अमर व्हावं
असं जीवन जगायचं तर
मनानं बेदरकार व्हायला हवं
परिस्थितीच्या लाटेवर
बेफाम झोकून घ्यायला हवं
तिच्याशी सामना देत देत
हसत हसत " जायला " हवं

ज्योत्स्ना विंझे

मुक्तछंद

कविता नाही जुळत आज
नाही जुळत यमक नि प्रास
नाही चढत शब्दांना उपमेचा साज
म्हणून करतो आहे प्रयास.
आज झालंय तरी काय !
गुलाबाचे लावण्य मोहवत नाही
मोगऱ्याचा वास करत नाही धुन्द
ना मन्दाक्रान्ता ना वसंततिलका
म्हणूनच रचतो आहे मुक्तछंद.

कु. हेमलता वैद्य

अखेर

एक दिनि मी उगवत्या सकाळी,
बहरलेल्या पाहिल्या लतावेली ।
फुले होती नाजूक नी तजेल,
बघुन झाली मम धुंद मनोवेल ।
धुंद गंधहि पसरला भवति येथे,
तसे भृंगहि घुटमळति सदा येथे ।
दिला गंधहि, मधु विसरुनी स्वतःला,
देइ सर्वस्वहि, मोद त्या मनाला ।
आणि सूर्यास्ती सहज दृष्टि गेली,
कामलांगे वरतीवरी निमाली ।
कुणी नव्हते हो रडायास त्याते,
नाहि दिसली मज खंतही जगाते ।
नाहि दिसला मज उपेक्षा तजेला,
तिथे नव्हता तो धुंद भृंग-मेळा ।
निमियेली धवलांगे जयाने,
मातिमोलहि ती करविली तयाने ।
आणि बघुनी मनि उसळला विचार,
तशी अपुलीही दुःसहा अखेर ।

अं. ग. सोमण

धाव मुरलीधरा

धाव मुरलीधरा ।
मजसि तू आसरा ॥ध्रु०॥
अन्यायाचा तूच विदारक
अनाथासही तसाच रक्षक
आळवितो प्रभु तुजला मी, तू मज ॐ कारा ॥ १ ॥
अरिष्ट आले आज मजवरी
भक्त तुझा मी धाव झडकरी
तुजवाचुन मज दुजे न कोणी तूची चक्रधरा ॥२॥
मी तर देवा पापी पामर
परि स्वामी तू मज करुणाकर
चरणी तव या एक मागतो तारी सर्वेश्वरा ॥ ३ ॥

प्रा. चंद्रकान्त कुलकर्णी

जनरल इंग्लिश

(बोलणे - लिहिणे)

मॅट्रिक–नॉन्‌मॅट्रिक–कॉलेज विद्यार्थ्यांसाठी
जास्त माहितीसाठी भेटा

पिटमन्स क्लासेस

लक्ष्मीरोड, सेवासदनजवळ, पुणे,

(सुरुवातीपासून शिकविण्याची सोय)

आमचा पत्ता आपले लक्षात असू द्या !

आम्ही सर्व प्रकारची जुनी पुस्तके (शालोपयोगी, कॉलेजास लागणारी, मनोरंजक, धार्मिक, कादंबऱ्या इत्यादी) योग्य किंमत देऊन विकत घेतो व शक्य तितक्या कमी किंमतीत विकतो व नवी पुस्तके योग्य कमिशनने विकतो.

न्यू पूना बुक डेपो,

अप्पा बळवंत चौक, पुणे ३०

दूरध्वनि ५७२२९

अमर एजन्सीज

'अजंठा' वह्या व डायऱ्यांचे पुण्यातील स्टॉकिस्ट

पुण्यातील प्रमुख स्टॉकिस्ट.

१. नरेंद्र स्टोअर्स
डेक्कन जिमखाना, पुणे ४.

२. निर्मल स्टोअर्स
एस. पी. कॉलेज समोर
पुणे ३०.

३. मॉडर्न कॉलेज
शिवाजी नगर, पुणे ५.

४. बृहन्महाराष्ट्र कॉमर्स कॉलेज
डेक्कन जिमखाना,
पुणे ४.

नवोत्तम पुरुष निरूपण

उत्तम कपडे लेणे । चार नग भवती घेणे ।
पोरी न्याहाळीत हिंडणे । जिमखान्यावरी ॥
'वारकरी' पंथाची कास धरणे । ए. टी. के. टी. चा लाभ होणे ।
तारकांशी भजपूजणे । हाच पुरुषार्थ ॥
लेक्चर्सना जात राहणे । परंतु 'बॉक्स' मध्ये वैसणे ।
दुसऱ्याचा रोल देणे । पुण्यकर्म ॥
आपुला शीट आपण काढणे । जर्नले नेमाने लिहिणे ।
मनोभावे नोट्स् काढणे । हे होणे नाही ॥
अभ्यासिका ग्रंथागार । सारे 'मार्मा' चे आगर ।
चार हात दूर रहावे । त्याजपासुनी ॥
होस्टेली वास्तव्य असावे । ज्ञानवर्धन करीत रहावे ।
सिनेमाशतक पुरे करावे । निष्ठेने ॥
ज्ञान व्यासंग खोल । सारे फुकाचे बोल ।
गुरु-मैत्री क्लास, गाईड । त्रिसूत्री यशाची ॥
जो अशा गुणे सुस्नात झाला । स्नातक म्हणवूनि बाहेर पडला ।
ऐशाचि बहादराला । म्हणती नव पुरुषोत्तम ॥

कु. ज्योत्स्ना मोघे

बुरखा

कोणीतरी या आणुन मजला गेलेले ते दिन क्षणभंगुर
जेव्हा मीपण नव्हते ठाउक मुग्ध निरागस बाह्य निरंतर
अर्थहि उगमत नव्हता जेव्हा विशाळ उदधीच्या खोलीचा
स्पर्शहि वाटत होता शीतल तसाच धगधगत्या आगीचा
परि जेव्हा मग हात पोळले कुणि न घातली त्यावर फुंकर
सौन्दर्याने नटली सृष्टी, वाटे सौंदर्ये जग भरले
परि जेव्हा अंतरंग कळले, तेव्हा वाटे लक्तर फिटले
आता पटले जग हे स्वार्थी जरतारी हा बुरखा वरवर

हेमा वैद्य

—हार्दिक शुभेच्छा—

अ. स. भडकमकर

घाऊक व किरकोळ लाकूड व कोळशाचे व्यापारी, लग्न, मुंज, पार्ट्यां कॉन्ट्रॅक्ट (कार्यालयासह) बंगले, प्लॉटखरेदी–विक्री, तसेच जागा भाड्याने योग्य कमिशनवर इत्यादी कामे मनपसंत व वेळेवर करून दिली जातात. भेटा – १३७१ शिवाजीनगर, पुणे ५ दूरध्वनी – ५३५७१

महाराष्ट्रातील महिलांचे आदरास पात्र ठरलेले पुणे शहरातील एकमेव साड्यांचे केंद्र

वैभव

लक्ष्मीरोड, पुणे २.

आमच्या तीनही शाखांमध्ये लग्नसराईसाठी नावीन्यपूर्ण प्रचंड स्टॉक

एक वेळ अवश्य भेट द्या. फो. नं. ५७०७८

आकर्षक, सुव्यवस्थित आणि रेखीव आयडेंटिटी व पासपोर्ट साईझ् फोटोंच्या कामासाठी केवळ दोनच

१. साधना फोटो स्टुडिओ

सोन्या मारुती चौक, लक्ष्मीरोड, पुणे. व

२. नंदकिशोर फोटो स्टुडिओ

डेक्कन जिमखाना चौक, पुणे.

आपले भवितव्य आपल्या फोटोतच आहे.

उत्कृष्ट दर्जाच्या खाद्यवस्तूसाठी जनतामान्य झालेले, डी. बी. गोडसे यांचे

रंगमंदिर कॅन्टीन

पुणे ५

बालगंधर्व रंगमंदिर

आमचा कॅफेटेरिया विभाग मोकळ्या हवेत रोज सायंकाळी ५ पासून रात्री ११ पर्यंत चालू असतो.

निरनिराळे चविष्ट पदार्थ, व रोज नवीन पदार्थ

मंगल प्रसंगाच्या अल्पोपहाराच्या ऑर्डर्स आम्ही स्वीकारतो

ODE TO THE WEST WIND

S. D. Joglekar

Shelley's 'Ode to the West Wind' is one of his most celebrated poems. Shelley noted for his 'free' poetry, has in this poem, found a fellow spirit, the west wind. The West Wind is a 'wild spirit'. Shelley uses this quality of the west wind to identify himself with it.

The major theme of the poem is this idea of identification.. At the start of the poem, Shelley is content with describing the west wind, describing it as a destroyer who preserves. In the second part of the poem, the terrific power of the west wind is described very graphically. The third part seems to create a stillness in the poem but serves .to emphasise the next part.

In the next part, the poet asks the powerful west wind to unbind the chains placed upon him by the bonds of civilization. The end comes with more emphasis and confidence. The poet now orders the west wind to destroy him in order that better creations may be created by the resurrected poet. The last two lines show the extreme confidence of the poet who is now a prophet and the wind is merely his voice. The last line shows the complete belief which the poet has in the idea of destruction for preservation.

Thus the poem starts from the praise of a wild spirit, then identifies the poet with it and, at the climxn makes the poet superior to it. The poem does not confine itself to the old form of poetry. The poet uses overflowing lines which reflect the poet's emotions. He is in the grip of tumultuous emotions and his expression accordingly cannot be bound up by the strictly mechanical versification.

These lines are the true reflection of the poet's emotions. The overflowing of the lines brings home to us the feeling of extreme unrest which the poet experiences.

The poet uses, in each part of the poem, a sonnet form—Shakespearian sonnet form to be precise. This form does not differentiate as the orthodox form of sonnet does, the ideas in first eight lines from those in the last six.

The early stanzas are graphic descriptions of the West Wind and its power. Shelley's poems contain the most graphic and colourful images. This poem also is a train of images each following the other. For example, in the second part of the poem, he makes use of a huge metaphor. He compares the ocean and the

heaven as the branches of trees, and the West Wind is conceived to be the stream. The leaves of the ocean and the heaven, that is the clouds, are being carried by the stream which is the West Wind. There is rain and lightning spread on the surface of this flow. This is a very vivid image. It also coincides with the idea that the West Wind sheds the black and red and golden leaves.

The images in the first three parts of the poem are arranged to present before us a picture of the power and force of the west wind. The first shows it as the earthly west wind which sheds the leaves and puts the seeds in the ground to become alive again when spring comes. In the second part, he is the stream between two vast things like the Earth and Sky. Even then, he is bringing rain, the necessary condition for growth. The third part shows his supremacy over the ocean which he wakes. He ploughs his way through it, creating terror.

The images in the fourth part are of a different kind. They present the mighty west wind as an uncontrollable spirit which is in contrast with the poet's condition. The poet is shown to be bound by the chains of human civilization, although he too, at heart is the same wild and proud soul. The poet begs the west wind to take himself with him. The poet is ready to bear destruction like the leaf, the cloud and the wave which are carried by the west wind, but he does not want to stay in chains and live, bleeding on the thorns which he suffers in his life.

The couplet at the end shows very vividly the contrast between the poet, 'chained and bow'd'–and the west wind–proud, swift, tameless. Even the heavy syllables of the first line produce a depression which is contrasted by the light and moving syllables in the second line.

The fifth part of the poem is the most forceful and meaningful part of the poem.

In this part, the poet at first asks the west wind to destroy him and considers the west wind's the superior form. However, as the stanzas, proceed, the mood changes. The poet becomes the west wind when he tells the west wind to be himself. Then he regards the west wind as the instrument with which he, can give his prophecy to the world. 'If winter comes, can spring be far behind?' The very lightning of the syllables and their upward movement create in us the reflection of the rise in the poet's attitude. His depression, in the immediately preceding part has gone and now he is a prophet. He gives the message that if destruction is being done, it will be succeeded by preservation. If the leaves are shed, they are shed so that new leaves will come into existence. Thus the rhetorical question is superbly used to show the confidence of the poet-prophet in his prophecy.

By using these various instruments of art, Shelley creates, in a sensitive reader's mind, an exact replica of the state of his mind. He creates the depressed, angry, awestruck moods and alsō the mood of superiority, of exaltation, of the prophecy of hope and resurrection.

Thus the poem ends on a high note of hope and creates a resilience in us. Shelley has certainly achieved his aim of bringing home to us the idea of hope, of resurrection, of destruction of creation.

E. M. FORSTER

S. D. Joglekar

Edward Morgan Forster was born in London, in 1879. He was educated in King's College and maintained with that College a lifelong connection and was elected to an honorary fellowship in 1946. He was very modest and said on his eightysecond birthday that he was quite sure that he was not a great novelist. However eminent critics have judged otherwise.

He has written five novels among which 'Passage to India' and 'Howard's end' are considered to be his masterpieces. Besides these, he has written two biographies, several short stories and two books about his experiences in Alaxandria.

Most important of his books, for Indians, are :' Hill of Devi' and 'Passage to India'. Hill of Devi is written from a rather different view point. It was written when Forster was in the employ of a Maharajah, of an Indian State.

'Passage to India' gives us an insight into the mind of British people who came to India as rulers of India.

Forster takes, as the typical Englishman, products which have been turned out from the public schools in England. He brings these very conservative people in contact with a mystery – a middle, is what they think—that is India

Forster does not try to tell us the things about India or act as a kind of enlightened 'guide' as most authors do. He doesn't take politics as his theme for the novel. He takes as his theme a simpler and yet more difficult, question. The question is stated in the opening chapter itself. 'Can an Indian be a friend of an Englishman?' Throughout the novel, Forster handles this question. He presents two characters through whom an attempt is made to answer the question : Dr. Aziz, an Indian and Mr. Fielding, an Englishman. Some other characters in the novel, most of them Englishmen and Englishwomen, represnt degrees of the Britishness of the British.

Phone: 25013

With Best Compliments From :—

Poona Chemical Laboratory

207/3 Mangalwar Peth,
Wellesly Road Poona 11

Manufacturers of

Laboratory Chemicals of High Purity,
and Supeliers of
Filter Papers, Thermometers, Silicaware
and snch Laboratory requisites
please contact

With Best Compliments From

आपल्याला पाईप्स हवे असल्यास

- सिमेंट कॉन्क्रीटचे पाईप्स
- पाण्याच्या टाक्या
- सेप्टीक टॅन्कस
- कचरा कोंडाळ्या

टेलीफोनः—
ऑफीस :—
C/O ५५४७५.
फॅक्टरी-८६४०.

भेटा मे/- देवी इन्डस्ट्रीज

१२७१, डेक्कन जिमखाना, पोलीस चौकी समोर, पुणे ४.

टायपिंग शिकण्याचे सुप्रसिद्ध ठिकाण :—

रविंद्र टायपिंग स्कूल

ऑब्झरव्हेटरी कोपरा, शिवाजीनगर, पुणे ५

Forster sees India and Indians as people who are complex, who use their emotions to the fullest extent which the British are reserved and have 'undeveloped' hearts. The quality and quantity of emotion which can emanate from an Indian is 'rather like a pail of water' while the British show emotions as tough as they were 'potatoes'. The comparison is quite apt. The Indians feel and show emotions without measuring them 'like water out of pail'. The British show their emotions as though they were measuring it out and giving the appropriate amount of emotions for different incidents. Thus the British counts out his emotions for different incidents and, moreover thinks, that is the thing to do. The Indian on the other hand is emotional and uses it without counting. That is the first difference between the two. Forster shows this quite vividly in 'Temple'. He describes to us the gaity of which the Indians were capable. He himself cannot share it and tends to think of it as rather a 'mess'.

The two also differ in their views regarding 'truth'. The Britisher believes in the truth of even superficial statements.. Indians believe in the mood of truth. The difference is evident in the incident of the collar stud. Aziz lends his collar stud to his friend Fielding, because Fielding has lost his and tells him that he (Aziz) has another one. Fielding believes this statement and thus takes it at its face value. At the same time we see that Aziz, although he has told a lie, is more 'true' in the other sense of the term. He is more in tune with the mood of truth. He is not overly mindful of mere verbal truth. He is generous and true at heart though superficially he is a liar. This, too, is a very deep-rooted difference. The word truth has a deeper meaning for the Indian. So another premise of friendship is taken away.

However Forster gives us another aspect of Indian life. Every British character thinks that India is more or less, a muddle. Here, Forster's irony has fair play. He tells us that the Britsh like to have things clear-cut for taking clear decisions, but that this very clearness excludes several equally good points of view and the result is that everything they do generally turns out to be wrong. Truth is many facited and that is a premise which the British never accept. They think only in right and wrong and don't think of degrees, or even that one fact may be true from one view-point while it may be from another.

All these differences, as Forster says, may be at sometimes in other circumstances, be resolved and the 'muddle' of India become first a mystery and then an accepted circumstance. Then and then only, says Forster, will it be possibele for Englishman to be a friend of an Indian.

महाविद्यालयीन
विद्यार्थि- विद्यार्थिनींचे
आवडते मासिक

जत्रा

दरमहाचा अंक विनोदी कथा, लेख
व हास्यचर्चात्मक मुखपृष्ठाने
बहरलेला असतो.

आपण वाचत नसाल तर
अवश्य वाचा !

मेनका प्रकाशन :

५७० नारायण पेठ

With Best Compliments From :

Bhairav General Stores

Opp. Shivaji Statue

Shivaji Nagar.

Dealers in Stationary, Cutlery
and Hosiery.

आकर्षक व सुबक छपाईकरिता
अवश्य भेटा

व्ही प्रिंटर्स (VEE PRINTERS)

कोहिनूर पॅलेस, ६०२/१ रास्ता पेठ,
पारशी अग्यारी समोर, पुणे ११.

For Good Garments

B. R. & Co.

TAILORS (Near Shanipar)

They are Expert Designers and
Tailors of MEN'S WEAR

CHARLES DICKENS

Kalpana Bayes

The greatest of The English novelists was born on February 7, 1812 in Landport. His father was a clerk in the Navy Pay Office. It is believed that Dickens sketched him in a lighter spirit as Mr. Micawber and in a sadder and more realistic spirit as Dorrit. Life itself was the workshop from which he collected material for his creations. He relied on reality but transformed it by his imagination.

When he was no more than ten years old when his father John Dickens had fallen into debt. Mrs. Dickens, the mother of eight children of whom Charles was the second, tried to open a school. No one ever came to it. These circumstances forced Charles to earn his own living by tying and labeling pots of blacking in an old blacking warehouse. The blacking was symbolical; this piece of his childhood was considered by him as the darkest period of his life. After his father's release he went back to school and served as a solicitor's clerk. Then he became a reporter, first in the law courts and then in the Parliament. In his youth, which is the period of irresponsibility he was highly responsible. He married Catherine Hogarth, eldest daughter of George Hogarth, editor of the 'Evening Chronicle' on April 2, 1836. He died in 1870 eaving his last novel 'Edwin Drood' unfinished.

His marriage and his first literary work can be dated at, about the same time. He started by contributing to the old 'Monthly Magazine' and wrote series of sketches which were illustrated. They were, in a way, caricatures of the life and manners of the time. They were brought out anonymously in two series in 1836 as Sketches by Boz. These were followed by " The Posthumous Papers of the 'Pickwick Club'. He was then just 24. In this work he reached the plentitude of his powers as a humourist and achieved success. Then followed the series of masterpieces like 'Oliver Twist' (1837-8) 'Nicholas Nickleby,' (1838-9), 'The Old Curiosity Shop', 'Barnaby Rudge'. 'Pickwick' has a prevailing tint of gaiety, and 'Oliver' of gravity and grimness; but with 'Nicholas' we have the new method which is like a pattern of bright and dark stripes. 'Dombay and Son' (1846-48) has nothing striking. It is comic as the earlier books were comic, it is conventional as the earlier plots were. Then the autobigraphical adventure which is 'David Copperfield' (1849-50). 'Bleak House' (1852-53) is a satire on chancery and the law's delay, which opens out to satire the whole of society. 'Hard Times' (1854) is considered as not only an attack on capitalist society but on the soulless and sordid industrial life it had brought about and on human nature. itself. 1843-44). Then appeared 'A Christmas Carol (1843) followed by 'The Chimes'. Then 'Little Dorrit' (1855-7) 'A Tale of Two Cities' (1859), 'Great Expectation' (1860) and 'Our Mutual Friend' (1858)–these novels were published.

As Shakespeare undoubtedly claims his place as a dramatist and Wordsworth as a poet so does Dickens as a novelist in English literature. He is the most 'popular' author. This is due to the 'enjoyable' quality of his works. Our expectations are fulfilled in 'Great Expectations' which is the best example of novel-craftsmanship. Though he is accepted as the greatest genius of the English literature still R. C. Churchill observes with little incorrectness that the genius and the rubbish exist side

It's Fun To Visit

Sind Karachi Restaurant

Specialist in Vegetarian and Non-Vegetarian dishes

Opp. Shivaji Statue
Poona-5

With Best Compliments From

Archem Laboratories

Chimanbag, Poona-30

With Best Compliments from

The Hindustan

IDEAL INSURANCE COMPANY

Sevasadan Bldg.
Poona 2.

Motor-Fire-Accident
and General Insurance

by side in the same novels. The characteristics of his novels are—homour, sentimentality, intention at social reform and melodrama. In general, Dickens was not against any institution but against 'an expression on the human face.' He is the most widely read and very entertaining author. ✠

Heaven lies about us in our infancy

Kalpana Bayes

Heaven lies about us in our infancy
A golden memory embalmed in poet's fancy:
The little boy engrossedly looks at flower,
His face brightened with smile, by its colour
Innocent of the fact, the bee is to suck its flavour
And moments of Time to fade away its fragrance;
He blows the bubbles of soap in the air
His curls softly wavering, dancing on the head so fair,
At a loss, looking at the wonderful skating of the bubbles
Does he know that they are destined to burst?
The rain with its sweet showers to him fascinates,
He hastens to bathe in it and throw paper boats in rivulets;
He is wet, his clothes muddy, but still in in ruptures
Lucky child, doesn't know the Flood is to bring what ruptures !
Only the balls of happiness and joy and innocence,
Life, in infancy throws before in abundance.
But the pity, infancy like a commet
Shoots away in a brief moment
Leaving the drizzles of its memories sweet
That in the whole life are never to repeat !
Or is it a lullaby which keeps us in trance
The sweet slumber of which life never can enhance ? ✠

DR. C. V. RAMAN

C. R. Jayawant

With the death of Dr. C. V. Raman on 21st November, 70 the 'light' of the scientific world went out.

I had the good fortune of meeting Dr. C. V. Raman nearly four years ago in 1967 when our school on a trip to Bangalore had called on this eminent scientist. He had an impressive personality. He talked with us and said, 'Boys, I cannot give you any lectures because you are too small for it.'

Dr. Raman was born on 7th November 1888 in Tirichirapalli, His father was a school teacher in that village. From his childhood Raman showed signs of genius. He mastered with ease anything he studied. He passed his B. A. examination at the age of 15 with the first rank. He passed his M. A. examination with Physics. He contributed about 30 original papers to such eminent Scientific journals as 'Nature' and 'Physical Review'. In 1907 he was appointed the Deputy Accountant General in the Finance Department at Calcutta. He held the position for about ten years. He concentrated his attention on research even when he was serving. As he wanted to devote himself to research work entirely, he broke the bonds of service and resigned the job. Afterwards

With Best Compliments From

M/S YOJANA TANTRA

767/3 Bhandarkar Institute Road

Specialist in Air compressors
repairs & Reconditioning

Be fashionable this season
and every season with

Shakti's Featherene Terene Suiting

Sharda Sangam

Terene, Terywool, Terycot
Suitings & Shirtings

Address- 493/1 Opposite Poona Guest House, Poona-2. Phone-55291

With Best Tailoring Adjustment.

Phone No. 53643

Quality Glass Blowers
Special glass blown apparatus

Sole Selling Agents

Ajantha Scientific Agencies

Manufacturers, Representative In fine
Chemicals & all Scientific goods.

1647 Sadashiv - Poona 30

आर. एन. गोडबोले
यांचा

साधा व सुवासिक सातारी जर्दा

श्रीनाथ चित्रमंदिरासमोर,
पुणे १०.

he was appointed the Palit Professor of Physics at the Calcutta University. Sir. Ashutosh Mukerjee the then Vice-Chancellor of the Calcutta University took the assistance of the giants like Dr. Raman and Dr. Radhakrishnan, to make it a leading university. He was also connected with the Indian Association for the Cultivation of Sciences in Calcutta.

With his greatness are associated the stories of his abesnt mindedness. It is said that he once went out wearing two different kinds of shoes much to the amusement of those who had a chance to notice the occurence. But he was submerged in his own thoughts to notice that anything was wrong with him.

Dr. Raman was awarded world's most coveted prize the Nobel prize in 1930 for his famous discovery of the 'Raman effect'. He found that light scattered by certain substances may slightly change colour from the original light beam. Actually some of the scattered rays have a longer wavelength than that of the incident rays. Raman's discovery was in an experimental confirmation of the new 'Quantum theory'. 'Raman effect' has made it possible to investigate, by means of visible and ultra-violet light, the details of nuclear and atomic structure. In this way many interesting properties of atoms and molecules have been discovered. In fact it has been possible to use 'Raman effect', to collect data concerning atomic nuclei. It has also had many practical applications.

In the subsequent years Dr. Raman got interested in diamonds not for their val ue but for their structural significance in scientific investigation, that is to say, from the scientific point of view. He found out many interesting aspects of the real and the artificial diamonds. If he wanted to earn money from the artificial diamonds he could have easily done so but he was far above the ordinary people to be interested in making money.

As a man, Dr. C. V. Raman was witty in his speech. It is perhaps not widely known that Dr. Raman was one of the best orators in our country. Most of the men in our public life make pedantic speeches devoid of any humour or wit. They take themselves so seriously that they tend to forget that others do not see them that way. That was not the case with Dr. Raman. For a scientist,he was amazingly fond of the platform. He was fluent and crisp in his delivery and his talks were interspersed with humour and even biting sarcasm. Only a few months before his death he said that the national laboratories were built to bury scientific instruments just as the Taj-Mahal was built by Shah Jahan to bury ('let us be frank' he said) one of his women.

He claimed that his discovery for which he was recognised did not require showy buildings or costly equipment. The laboratory in which he worked was plain building. He always worked with order, excitement and with an over abundance of creative energy. He was unsparing in his criticism of those of whom he disapproved and utterly disrespectful however high the person in a public, official life. He was so disgusted with equivocal statements on the language policy and he had literally thrown away his 'Bharatratna' which he was awarded in 1954.

He was the greatest physicist India has produced and one of the most respected figures of his times. His researches were in many ways a single handed achievement in new realms of physics. The persuit of science derives it's motive force from what is essentially a creative urge. He wrote in his new physics—'The man of science is just a student of nature and derives his inspiration from her.' ॥

DEMOCRACY OF RELIGIONS

L. B. Harolikar

(A synopsis of the Presidential Addyess by Dr. A. C. Das to the 44th Session of the Indian Philosophical Congress held in Poona.)

Dr. Das, in his Presidential Addre.s made a pointed reference to the age-old philosophical enigma, referring to the return of the Sadhaka from the ineffable state of Nirvikalpa Samadhi to the plane of empirical life again. How could the Sadhaka return to report about his experience of Nirvikapla samadhi ? The conditioned being somehow sheds his finite individuality and merges into the Unconditioned Being "Like a doll of salt who went to fathom the depths of the sea" he would just melt away into the Infinite Being. He will not bring us a message from the Absolute. There is however no denying that the Sadhaka returns from that state but just how this can happen at all is the problem.

In attempting a solution of the problem he suggests that God reveals Himself in infinite. forms. Shri Aurobindo refers to the four forms of the Mother: Maheshvari, Mahakali, Mahalaxmi and Mahasaraswati. In the Tantra philosphy ten forms of the Divine Mother have been mentioned. In this way the Sadhaka may come to realize God in some one form and that alone overwhelms him. From that condition he might be lifted, through Divine Grace into the state of Nirvikalpa Samadhi to realize the Formless. Thus he suggests that the realization of the Interminate Being is itself a matter of Divine Grace.

This implies that the Divine Person is the pivot on which both the Absolute and the relative worlds turn. Realization on the part of the Devotee is confined to the Divine forms. But on that account the experience cannot be said to be illusory. On the contrary this two-fold nature the formed and formless of the realization of the Divine should teach us to democratize our Religions. God may choose to reveal Himself in diverse forms to different devotees. All genuine religious experience is thus equally legitimate, although none can ever claim absolute finality. This should provide a legitimate basis on which to build, a genuine Democratic Commonwealth of Religions. ■

ART AND REALITY

S. V. Dhayagude

The relationship between art and reality is one of the perennial questions before thinkers and aestheticians of all ages. This is one of the oldest problems in aesthetics and literary criticism. In the West Plato first mooted this problem n his Republic when he condemned poetry as mere appearance thrice removed from truth. In India Bharata, the author of the Natyasastra seems to be the first theorist to have expressed certain views of basic importance on the relationship of art and reality. Apart from this, his concept of 'rasa' or aesthetic pleasure proved another great source of fruitful investigation for all subsequent aestheticians and critics in India. To know the Indian point of view on the problem of art and reality we have to go to

the commentators of Bharata's well-known 'rasa-sutra.' An attempt has been made in this essay to present from a different point of view, an interpretation of Bharata's 'rasa-sutra' so as to throw light on the relationship between art and reality. The interpretation in question was offered by a 9 th Century Kashmiri critic named Sri Shankuka.

To the students of Sanskrit poetics Shri Shankuka is known as the author of the so-called "inference theory' of aesthetic experience. He has based his theory on certain principles drawn from the Nyaya school of Indian philosophy. Briefly stated, his theory is as follows :— A situation or a character in literature is a category by itself. It cannot be denoted by usual epistemological terms. You cannot, for instance, say that a literary character like Hamlet is 'true', or 'false' nor can you say that Shakespeare's Hamlet is 'like' the real Hamlet, nor is it possible to say that it is 'doubtful' whether he is 'true', 'false' or 'similar'. In other words a character or a situation in art is beyond the categories of identity, falsity, similarity and doubt. It is like a toy-horse. A toy-horse is cognised to be a 'horse', understood to be 'like' a (real) horse, known to be a false thing, and there is no doubt about what it really is. Still a toy horse is beyond all these categories. It is a category by itself. The same is true of art. What a toy-horse does is that it reminds us of an animal that we happen to have seen sometime before. This is exactly what art also does. A writer or an actor presents through his descriptive skill or skilful acting a situation involving certain characters. Even though this is all artificial (and unique since beyond the known categories of truth, falsity, similarity and doubt as Shri Shankuka maintains) it is not taken to be such by the readers or spectators. Their minds are at once swayed by the beauty of the 'thing'. The presented situation with the characters involved in it only serves to remind them of the relationship between the situation and the human agents responsible for it. And all this happens only through the reader or spectator's observation and experience of life. Thus, aesthetic experience is an inference in which life, i.e. observation and experience of life, is the major term and the aesthetic object is the minor term. Aesthetic pleasure is relished by the connoisseurs with their own 'Vasanas' or past impressions and associations. Aesthetic experience as an act inference, Shri Shankuka explains, is altogether different from ordinary inference by virtue of its beauty and pleasurable character.

Shri Shankuka's argument may appear specious, but his theory of aesthetic experience has some elements of value in it. The relationship between art and reality is a metaphysical problem in aesthetics. Shri Shankuka draws on the Nyaya school of Indian philosophy to deal with this problem. In the Nyaya epistemology an extra-ordinary variety of error has been mentioned. Thus, when one perceives a shell shining in the sun and takes it to be a piece of silver, we have this kind of error. In this erroneous cognition (i. e. 'this is silver') not only the subject (i.e. 'this') but also the predicative element (i. e. 'is silver') is 'presented'; but the presentation is unique 'alaukika'— because in this presentation the impression of a former experience serves as the means of re-presenting a thing to our mind. The silver is not here, but elsewhere; it is in the 'shop', as it is stated. A situation or a character in art is not 'here', i. e. in the pages of a book, or on the stage, it is 'elsewhere,' i. e. in the world, actual or probable.

This Nyaya concept of error only

means that even the content of error has an objective basis and what does not exist at all cannot be known. Shri Shankuka has very ingeniously used this concept of error for his theory of aesthe.ic experience.

The greatness of some of the ancient Indian thinkers lies in the fact that many of the thoughts which they had expressed in their peculiar scholastic jargon came to have new versions and variations in the theories of some of the 19th century European thinkers. For instance, some of the supporters of the theory of Einfuhlung or artistic empathy come very near to the position of Shri Shankuka. Lotze, an exponent of the Einfuhlung theory maintains that the process of aesthetic pleasure is founded on a variety of association or recollection of ideas. The aesthetic effect of objects depends, not on what they actually are, but on what they remind us of by their appearance. Every indivdual form acts upon us by bringing to mind the memory of movements, a recollection tinged by pleasure or pain, which in the past, such bodily movements expressed, so that the people and things about us become suffused with feelings because they remind us, by their shapes and forms of certain states of our own body accompanied by certain feelings in the past.

H. Siebeck, another German aesthetician, says that the most characteristic feature of aesthetic experience and aesthetic attitude. is a special kind of perception—it is 'apperception'. He uses the term to connote the-mingling of the image or representation given immediately in perception with other representations derived from the past experience of the observer.

This theory of aestheic Einfuhlung as associaton could not go unchallenged even as Shri Shankuka's theory of aesthetic inference could not be acepted on all hands. Theodor Lipps, the main exponent of the theory of aesthetic empathy first subscribed to the view that aesthetic experience could be reduced to the principle of association, to a recollection of the emotion and striving we have already experienced in conjunction with certain shapes and sounds. Later, he changed his view and maintained that aesthetic experience was due to an innate faculty of the human mind, existing independently of our past experience and prior even to experience itself. This view comes very near to the Indian concept of 'Vasana' as ultimately responsible for aesthetic experience. The controversy whether aestheitc experience was immediate or whether there was a noticeable sequence between the perception of an aesthetic object and the pleasurable experience it gave, as supposed by the theory of association had also raged in India. Space does not allow us to go into the details of all that.

The aim of this essay is only to show how a problem of fundamental importance is tackled by representatives of different cultures and ages. If their views seem to run on parallel lines, it is all the better, for there can be no comparison between completely dissimilar things. A comparative study in aesthetics will facilitate our understanding of the phenomenon of art.

Principal References :—

The Kavyaprakasa of Mammata
Outlines of Indian Philosophy—Hiriyanna
Modern Aesthetics—A Historical Introduction by the Earl of Listowel.

GREEN REVOLUTION—CONCEPT AND REALITY

A. L. Pathre

The term "Green Revolution" has, by now, become familiar to many Indians. It has become a key word of the present day. Some may like it as a magic word, for to them magical changes have appeared in Indian agriculture. The objective of this article is to examine the extent to which the term deserves its application to the Indian situation.

Appearance of Green Revolution in Indian Agriculture :—

Many believe that green revolution has appeared in Indian Agriculture since 1968-69. It is perhaps since 1968-69 that the concept of green revolution emerged boldly in speeches and writings. Because during the period 1961-66, Indian Agriculture had experienced a rather stagnant condition. In this period 'Food sufficiency seemed illusive'[1] There was sharp decline in food grain production from about 8.9 crore tonnes to about 7 crore tonnes which further increased to 7.4 crore tonnes. Throughout the period 1961-67, agricultural production targets specially of food grains could not be realised. The crisis of 1964-65 was a rude shock to the hopes of our planners and thinkers. The more than speculated rise in the number of population, mansoon failure, and continuous food imports had made the horizons of hopeful self-sufficiency at least in food grains invisible or distantly visible. Then came the period of jump in agricultural production, mainly since 1967 onwards. Upto 1970 the food production increased nearly to the expected marks By the end of 1970-71, food production reached the level of about 9.8 crore tonnes. With this increase, some good signs also appeared in Indian agriculture, namely, adoption of new technology beginning with 1.9 million hectares in 1966-67 to 11 million hectares in 1969-70.

Due to all these changes, many have come to believe that green revolution has a real start in Indian agriculture. They believe that self sufficiency in food grains and overall agricultural production would not remain a utopia by another decade.

Should we really consider the present changes in Indian agriculture as the beginning of green revolution and hope confidently for self-sufficiency in food grains in the near future ? This question leads one to think about the concept of green revolution in its real and broader sense and then study the developments in Indian agriculture so as to confirm one's faith regarding green revolution.

The meaning of the Concept :—

In general, the term green revolution stands for a big and clear change in agricultural output. But properly speaking the concept means more than this. Accordingly green revolution is an agricultural revolution wide enough to cover not only crops farming but also livestock farming, forestry and fishery and beyond this it further includes within its coverage rural institutions, rural welfare and trade in agricultural production. It relates not only to food production but to nutrition problems of population as a whole.

The concept implies an integrated approach " an effort linking the technical, institutional, welfare and social aspects of farming, industry and the people engaged in it and above all as an integrated part of the economy ".

Green revolution therefore implies a

change not only in technology but also along with it, changes in socio-cultural bands of rural life. It means a shift from subsistence to commercial agriculture, from mercantile nature of agriculture to planned agriculture. It is transformation of Indian agriculture from traditional into modern, mechanized agriculture. On the whole it is a comprehensive transformation not only connected with the soil but also with the souls of the rural farmers.

From concept to the facts in Indian agriculture :—

India's backward agriculture is no doubt on the way of development. Several changes have occurred in it during recent years. One of the major changes is the increased use of modern inputs. The speed of adoption of high yielding varieties also deserves mention. It is reporte dthat with a little start in 1965, the High Yielding Varieties have found there place in about 9 million hectares by 1969. The annual consumption of fertilizer has increased from 90,000 metric tonnes during 1961-65 to 3,00,000 metric tonnes during 1966-67. Minor irrigation also showed progress. The[1] number of tubewells, pumpsets and oil engines have also increased.

These are some of the apparent changes seen in Indian agriculture. Does this mean that there has been transformation of Indian agriculture as is expected in the process of green revolution ? The above figures of development speak largely about a few pockets of Indian agriculture and therefore should not misguide one to think the process of development as the process of transformation of Indian agriculture as a whole. If thought in terms of Indian agriculture as a whole the process is a modest start towards revolutionary development. In fact all this was expected in due course of the planning period. The so-called beginning of green revolution has also not been preceded by the requisite conditions for it. The nature and mansoons have certainly contributed to the recent increase in foodgrains and in overall agricultural production. Therefore it is difficult to consider the present change in agricultural production as a revolutionary change as is implied in the term green revolution.

Besides, the vast area of Indian agriculture except a few pockets, faces manifold problems, some of which are age-old and others came with the bogie of modern technology. In other words both technological as well as socio-cultural, religious or institutional transformation of Indian agriculture pose several problems.

In the technological process of transformation lack of suitable technology, irrigation facilities, soil improvement, soil conservation, credit, and rescarch constitute major obstacles in the way of Indian farmers to introduce really revolutionary changes in Indian agriculture as a whole. Infact, these are all agents of green revolution and the effectiveness of green revolution largely depends upon how these agents are available to enable the Indian farmers to reap the benefits of green revolution to the maximum level.

Problems in the institutional process of transformation are several and exert still more influence on the minds of Indian farmers. Amongst them are problems related with religion, castes, social groups, education, land reforms etc. In the midst of widespread illiteracy, lack of means of transportation and communication and insufficient overall infrastructure, Indian farmers do find it difficult to accept the challenge of green revolution.

This shows therefore that the agents of green revolution are not operating favourably and suitably in Indian agriculture

Thus, one can realise that the process of green revolution and its effective emergence are not as easy as expressed sometimes.

Last but not the least is the factor of population which also deserves mention in the discussion of green revolution. A balanced population growth and quality population do give boost to the effort of green revolution. In the context of Indian agriculture this factor is also functioning unfavourably so as to retard the speed of green revolution.

The high rate (2.5%) of population growth sometimes makes us lose our faith in green revolution. If this rate continues, it will be difficult to taste and enjoy the fruits of green revolution in the real sense. Assuming that green revolution is taking place in India, it is certainly counteracted by less effective red (triangle) revolution. And hence in such conditions even if food production increases to 10 crore tonnes and overall agricultural production show some progress, it will not mean a revolutionary change to get enough bread to live his life and enjoy at least subsistence of living, the slogans of green revolution remain futile and therefore will not deserve the place in the context of Indian agriculture.

Stupendous task :—

All this makes one realise that green revolution is a stupendous task for Indian farmers. Indian agriculture being capital deficient, accompanied by backward and speedily increasing population, needs comprehensive, systematic and effective efforts to realise green revolution in real terms. The present set-up of Indian agriculture is believed to produce inequalities of income as the process of green revolution proceeds. This will also poses a great problem for Indian Government.

References :—

1. Intensive Agriculture (Dec. 1970). Address by V. V. Giri.
2. Commerce, Jan. 9, 1971.
3. Commerce, Jan. 9, 1971. 'From stagnation to growth.' M. L. Dantwala.

55

ONE DAY IN THE LIFE OF IVAN DENISOVI

Miss Suneeta Dharmadhikari

The announcement that the Nobel Prize for literature for the year 1970 was awarded to the well-known Russian novelist, Alexander Solzhenitsyn evoked mixed responses in the literary world. The prize was awarded for Solzhenitsyn's novel. One Day In the Life Of Ivan Denisovich—already acclaimed as a classic of our times. The western critics applauded the choice while there was a storm of protest and resentment in the communist block—especially in Soviet Russia. The Russian authors and cirtics dismissed Solzhenitsyn's novel as second rate, over pessimistic and suggested that the award was given not because of the literary merit of the novel but because it afforded the western world to make political capital out of the account of Russian life, in Stalin's days, in Soviet Russia. It was openly suggested that Solzhenitsyn should reject the prize and refuse to attend the ceremony. The controversy reminded one of the earlier controversy when Pasternak was pressurized into rejecting the Nobel prize awarded to him for his 'Dr. Zivago.'

The novel is the account of one day-an ordinary day-much like any other day-in the life of a Russian, Ivan Denisovitch who has been sent to labour camp in Siberia for having committed a 'crime' namely

coming back alive though he is dropped behind the German lines. For the Russian authorities Ivan's survival points only to one thing, he must have joined hands with the enemy, he is a traitor and that is how he finds himself in the labour camp. The novel begins with a graphic picture of early morning activities in the camp. Ordinarily Ivan Denisovitch Shukov would be, up and about by this time but today he does not wish to get up and go through the routine chores. He does not feel well--fever perhaps. But according to the rules, he should have informed the doctors about his not feeling well, the previous day. This means that he will not be admitted in the hospital. He must report for work. It is very cold and the workers do not feel like going to work but then it is not 'sufficiently' cold for the officers to declare it a non-working day.

This seems to be a lucky day for Shukhov, for he is able to get himself another helping of food at lunch. The quanity of the food is meagre, no wonder, for the cook and the officials first take their generous share before passing the food to the workers.

When he is working--constructing a house Shukhov does not notice how quickly time passes. In the evening Shukhov helps a fellow worker Tsezar to get his 'parcel'. A 'parcel' is a treasure because it contains-what appears to the workers in the camp delicious food. Everyone secretly hopes that the receiver would give of a parcel something to his fellow workers.

Today however Tsezar does not give Shukhov anything from his parcel instead gives him a piece of bread. In the evening, when the prisoners are made to stand in front of the gate and are counted to make sure that no one is missing..there is a possiblity that the guards might notice the parcel and take away substantial part of it. But thanks to a trick played by Shukhov the parcel is saved and Tsezar, pleased with Shukhov and gives him some food from the parcel.

So, this is the end of the day for Shukhov. As he is about to go to sleep, he goes over the incidents of the day and assures himself that it was a happy day. He had survived another day in the camp. He had managed to get extra food at lunch and dinner. He had received unexpected from Tsezar, he had constructed a wall-achieved something.The most important thing was he was still alive ready to face the next day. Yes, he concludes, it was a happy day.

It is easy to see that though Solzhenitsyn in describing the life in a labour camp it is actually the whole Russia Stalin, under that is being exposed, for Russia under Stalin was nothing but a huge labour camp.Shukhov thus is a representative of the average Russian of his time. We see in Shukhov and his fellow workers greed, selfishness, cowardice, willingness to obey most humiliating orders from the above. Ordinarily these would arouse a strong feeling of repulsion in us but the reader feels only pity for the lot of these unfortunate creatures. Much of the strength of the novel lies in its ability to create in the readers this feeling of compassion and understanding. And we also see the silver edges that redeem this dark existence; the awareness among the prisoners that each must contribute his share to the work that is undertaken – though this feeling of coopera-tion is confined only to construction work and not extended to 'parcels.'

This is not all. The novel also arouses in mind of the reader a strong resentment against that social system which brings about such a situation and which reduces human existence to such degrading level. It makes one aware how precious human freedom is, and how animal-like our lives can become in the absence of it. Shukhov's idea of hap-piness strikes the readers as the most unde-sirable type of happiness – a happiness which

does not satisfy the human soul. The novel fully deserves the Nobel Prize which is awarded to a work which embodies, 'an idealistic tendency', for 'One Day.' is a novel which suggests though by indirection the ideal of human freedom. As Cyril Connolly said in the 'Sunday Times', "It is a blow struck for human freedom all over the world."

卐

SHOULD STUDENTS TAKE PART IN POLITICS ?

S D. Naik

A story about Lenin is often told by those who urge that students should not take part in politics. When Lenin was approached by some students who wanted to take active part in the Revolution he said to them, " just now your first duty is to study. Your second duty is to study and yourthird duty is to study." On the other hand, there are thinkers who vehemently and loudly assert that students should...no, must– take an active part in politics even at the cost of their studies.

I fear that both these views are extreme views and, as most extreme views do, contain an element of error. No doubt the primary duty of a student is to study, to pursue his academic interests. But this means he has does not other duties. To think so would be a great mistake. Since a student is very much a part of the community in which he lives and since he has one day to take his position in that community as a citizen, it would be unrealistic to say that he should deny this opportunity to train himself as future citizen and that he should completely dissociate himself from politics around him.

And yet to insist that every student must take part in the political activities betrays in my opinion, an irresponsible attitude, Politics—an active partcipation in politics—demands a great deal of experience of working with people, wisdom, patience and foresight and generally speaking a student who possesses these qualities in ample measure is very rare indeed. That being so, to enter politics at an early age is ovbiously engaging oneself in what can at best be called a dangerous game.

I believe that it is possible for a good student to take interest in politics without neglecting his studies. He can join a study circle where political problems are discussed in a spirit which seeks to give light without heat. He may also read some selected books on politics under the güidance of an expert tutor and carefully watch the changing drama of the current politics, because there may come a moment in the life of the nation, when its very existence is in danger. Of what use is bookish study at such a time? And if students continue only their bookish study, it will not be possible for them to hasten to defend the honour of their country. This will be possible for them only if they study the politics of their country with interest. In short, I may say that students should not take direct and active part in politics, but must keep themselves in meaningful touch with the politics of their country in order to able to defend and save their country in times of crisis.

卐

सन्माननीयांच्या दृष्टिकोणातून

I was extremely happy to find that the college is doing very good work in various spheres. I wish the college every success

डॉ. द. शं. वाळिंबे

मॉडर्न कॉलेजमें हिंदी दिवसपर आगमन का यह अवसर मेरे लिये परमसुख का रहा है हिंदी के प्रति अनुराग पारस्परिक सद्भाव के कारण यह महाविद्यालय विशेषतः ध्यान आकर्षित करता है। प्राचार्य लिमयेजी के निर्देशन मे प्राध्यापकवर्ग का सहयोगपूर्ण व्यवहार आदर्श है और विद्यालय की भविष्यत्–उन्नतिका सूचक है। मैं हृदय से इस महाविद्यालय की उन्नति की कामना करता हूँ।

डॉ. आनन्दप्रकाश दीक्षित

It was indeed a pleasure to meet the faculty and the students of this dynamic, unique college.

Product of an educational tradition of a very high order, I am sure that this new institution can look ahead for a glorious career. I wish all success for the college.

प्रा. द. म. धापट

The principal and staff members are young and enthusiastic workers devoted to the cause of education. ...The college has ambitious plans for future expansion and it has in view the quality of education and not mere numbers.

श्री. व्ही. के. चौधरी
शिक्षणसंचालक, महाराष्ट्र राज्य

...महाविद्यालयाने फार थोडक्या अवधीत फार चांगले शैक्षणिक कार्य केले आहे... सोसायटीचे चिटणीस वि. त्र्यं. गाटके यांचा त्यामध्ये मोठा वाटा आहे. महाविद्यालयास उत्तरोत्तर यश मिळो अशी शुभेच्छा व्यक्त करीत आहे.

नामदेवराव मते
महापौर, पुणे

मॉडर्न हायस्कूल हे पुण्यातील आदर्श हायस्कूल म्हणून समजले गेले आहे. त्याच संस्थेने काढलेले हे नवीन महाविद्यालय पुण्यास भूषणभूत होईल अशी खात्री वाटते. महाविद्यालयाची इमारत अद्ययावत आणि भव्य आहे. शास्त्रीय प्रयोगशाळा संपन्न आहेत. वाचनालय समृद्ध आहे आणि प्राध्यापकवर्ग अनुभवी आणि आपापल्या विषयात निष्णात आहे. त्यामुळे हे नवीन महाविद्यालय एक नवीन आदर्श निर्माण करील अशी आशा वाटते.

प्राचार्य पाटील, प्रा. छाड, प्रा. चिटणीस, प्रा. भद्वंत

अहवाल : १९७०-७१

वार्षिक स्नेहसंमेलन

महाविद्यालयाचे पहिले स्नेहसंमेलन दिनांक २२ डिसेंबर व दिनांक २३ डिसेंबर १९७० या दिवशी साजरे करण्यात आले.

संमेलनात खालील विभागांचा समावेश होता :—

(१) क्रीडा विभाग
(२) प्रदर्शन विभाग
(३) विविध गुणदर्शन विभाग
(४) गंमत-जंमत (Fun-fair) विभाग
(५) अल्पोपाहार विभाग

क्रीडाविभागातर्फे वार्षिक स्पर्धा घेतल्या गेल्या. यांत वैयक्तिक व सांघिक खेळांचा समावेश होता. खेळांच्या स्पर्धा दिनांक २६ डिसेंबर १९७० पासून सुरू झाल्या होत्या. संमेलनाच्या प्रमुख कार्यक्रमाबरोबर दिनांक २२ व २३ डिसेंबर १९७० या दिवशी विविध प्रकारच्या रंजन खेळस्पर्धा (Funny Games) ठेविल्या होत्या. यांत प्राध्यापक आणि विद्यार्थी तसेच चतुर्थ श्रेणी सेवक वर्ग यांचे प्रदर्शनीय सामने झाले. सर्व खेळांत मिळून सुमारे ४५० विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला.

या संमेलनात विविधगुणदर्शनाची परंपरागत पद्धती बदलण्याच्या उद्देशाने एक अभिनव योजना आखण्यात आली होती. या योजनेमागे दोन मुख्य हेतू असे होते की जास्तीत जास्त विद्यार्थ्यांना वाव मिळावा व स्पर्धेचे वातावरण निर्माण होऊन कलागुणांना योग्य ते प्रोत्साहन मिळावे.

विविधगुणदर्शनाचा खूप मोठा एकच कार्यक्रम न आखता त्यासंबंधीच्या विविध स्पर्धा घेण्यांत आल्या. या स्पर्धा खालील विषयांच्या होत्या :—

(१) सुगम संगीत (२) सिनेगीत गायन (३) सुगम वाद्य संगीत (४) एकपात्री अभिनय व नकला (५) वक्तृत्व (६) निबंधलेखन (७) हस्ताक्षर (८) पाककौशल्य (९) रंगावली वेषवैचित्र्य (फॅन्सी ड्रेस) (११) पुष्पपात्ररचना.

परीक्षक म्हणून बाहेरील तज्ज्ञांचे साहाय्य घेतले गेले. या सर्व स्पर्धांत मिळून सुमारे ११४ विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला होता. विविध स्पर्धांतील प्रथम क्रमांकाचे निवडक कार्यक्रम दिनांक २२ डिसेंबर १९७० रोजी सायंकाळी सर्व विद्यार्थ्यांपुढे सादर केले गेले.

संमेलनाच्या निमित्ताने प्रदर्शन भरवण्यात आले होते. सुमारे ३०० निरनिराळ्या वस्तू व कलाकृती ठेवण्यात आल्या होत्या. सुमारे ६८ विद्यार्थ्यांनी यात भाग घेतला.

दिनांक २२ रोजी सकाळी ८–३० वाजता प्रोग्रेसिव्ह एज्युकेशन सोसायटीचे अध्यक्ष माननीय वसंतराव वैद्य यांनी प्रदर्शन व फनफेअर यांचे उद्‌घाटन केले.

'गंमतजंमत' विभागाने एकूण १८ विविध खेळ आयोजित केले होते. त्यांत सर्व मिळून ४२० विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला. याशिवाय भाग्यवान क्रमांक काढण्यासाठी प्रत्येकी २५ पैसे किंमतीची तिकिटे विकली गेली आणि १२ बक्षिसे वाटली गेली.

अशा प्रकारे संमेलन आनंदात पार पडले.

प्रा. गंभीर व प्रा. पद्माकर आपटे

ग्रंथालय

महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयाचे कामकाजास दि. १६ जून १९७० रोजी सुरुवात झाली. ग्रंथालयास जोडूनच, १२० विद्यार्थी बसू शकतील एवढ्या मोठ्या अभ्यासिकेची व्यवस्था करण्यात आली आहे.

पुस्तके व मासिके यांच्या खरेदीसाठी १९७०-७१ या वर्षाकरिता रु. ३०,००० खर्च करण्याचे ठरले आहे. विद्यार्थ्यांची संख्या लक्षात घेता या वर्षी प्रत्येक विद्यार्थ्यामागे ग्रंथासाठी सुमारे ४३ रु. खर्च होतील.

सध्या ग्रंथालयामध्ये २२२४ ग्रंथ असून त्यातील १०६० ग्रंथ कला शाखेतील, ६२९ शास्त्र शाखेतील, व ५१८ ग्रंथ वाणिज्य शाखेतील आहेत. सुरुवातीला पुस्तके फक्त अभ्यासिकेत वाचण्यासाठी देण्यात येत असत. ता. १२-८-७० पासून पुस्तके घरी देण्यास सुरुवात करण्यात आली.

सर्वसाधारणपणे ७० पुस्तके रोज घरी वाचण्यासाठी देण्यात येतात, त्याचप्रमाणे सुमारे ५२ पुस्तके अभ्यासिकेत वाचण्यासाठी देण्यात येतात.

ग्रंथालयात सध्या २८ नियतकालिके येतात. त्यांपैकी ९ नियतकालिके परदेशातील आहेत. बरीच नियतकालिके भेट म्हणूनही येतात. याशिवाय इंग्रजी, हिंदी व मराठी दैनिके घेतली जातात.

महाविद्यालयाच्या पहिल्या वर्षीच "पुस्तक पेढी" योजना करण्यात आली. या योजनेत सध्या पुस्तकांचे १२ संच असून, ते विद्यार्थ्यांना, कुठल्याही प्रकारचे शुल्क न आकारता, वर्षअखेरपर्यंत वापरण्यास देण्यात येतात.

वर्तमानपत्रांतील महत्त्वाचे लेख जतन करण्यात आले असून त्यांची विषयवार मांडणी केली आहे.

खालील व्यक्ती व संस्था यांनी त्यांच्या नावापुढे कंसात निर्देशिल्याप्रमाणे आपल्या ग्रंथालयाला एकूण १६२ ग्रंथ भेट दिले आहेत.

१. श्री. वि. त्र्यं. ताटके (२), २. डॉ. एल. एच. गाडगीळ (३), ३. प्रा. भीमराव कुलकर्णी (२६), ४. डॉ. एस. वाय. परांजपे (१), ५. प्रा. ल. ग. हरोलीकर (३), ६. श्री. द. गो. बापट (१२), ७. श्री. मु. र. दोशी (५), ८. श्री. बी. आर. भागवत (६१), ९. श्री. घाटगे (१२), १०. वसंतराव गोगटे (२), ११. युनायटेड स्टेट्स् इन्फॉर्मेशन सर्व्हिस, दिल्ली. (२८), १२. ऑस्ट्रेलियन हाय कमिशनर (२), १३. आशिया फाँडेशन (१), १४. विद्या प्रकाशन (२), १५. कॉन्टिनेंटल प्रकाशन (१).

द. गो. बापट, ग्रंथपाल

वादविवाद मंडळाच्या कार्याचे इतिवृत्त

आपल्या महाविद्यालयाच्या वादविवाद मंडळातर्फे या वर्षी निरनिराळ्या वक्तृत्वस्पर्धांत भाग घेण्यासाठी स्पर्धक विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन देण्याचे कार्य मुख्यत्वेकरून करण्यात आले. महाविद्यालयाच्या वार्षिक स्नेहसंमेलनाच्या निमित्ताने विद्यार्थ्यांची नियुक्त विषयावर व स्वयमस्फूर्त अशा भाषणांची एक स्पर्धा आयोजित करण्यात आली होती. सदर स्पर्धा अनेक विद्यार्थ्यांच्या उत्स्फूर्त सहयोगामुळे अपेक्षेपेक्षा यशस्वी झाली. कै. न्या. रानडे आंतरमहाविद्यालयीन वादस्पर्धा, प्रा. दा. सी. पंगु आन्तरमहाविद्यालयीन वादस्पर्धा, कै. शंकर ब्रम्हे स्मारक ग्रंथालय वादस्पर्धा व म. फुले पुण्यतिथी वादस्पर्धा या वादस्पर्धेत महाविद्यालयाच्या स्पर्धक संघांनी भाग घेतला व विशेष म्हणजे सर्वत्र वादस्पर्धेत उल्लेखनीय यश पूर्वानुभव फारसा नसता सुद्धा मिळविले. प्रा. दा. सी. पंगु वादस्पर्धेत आपल्या महाविद्यालयाचे स्पर्धक श्री. सुधीर आपळे (प. पूर्व वाणिज्य) यांना परीक्षकांकडून वैयक्तिक पारितोषिक मिळाले तर म. फुले पुण्यतिथी वादस्पर्धेत महाविद्यालयाच्या दोन्ही स्पर्धकांना गुणवत्ता प्रमाणपत्रे मिळाली. याचप्रमाणे कै. शंकर ब्रम्हे स्मारक ग्रंथालय वादस्पर्धेत आपल्या महाविद्यालयाच्या एक विद्यार्थिनी कु. ज्योत्स्ना शिंदे (प. पू. साहित्य) यांना काही ग्रंथ पारितोषिकरूपाने मिळाले.

प्रा. सु. व्यं. घायगुडे

विद्यार्थी सहकारी भांडार

डॉ. वि. ना. भावे यांच्या प्रोत्साहनामुळे व सक्रिय सहाय्यामुळे महाविद्यालयाच्या पहिल्याच वर्षी 'विद्यार्थी सहकारी भांडार' सुरू झाले. महाविद्यालयाच्या प्रवेशद्वारातून आत येताच उजव्या हातास जो शोभिवंत काऊंटर व शो-केसेस दिसतात त्या विद्यार्थी भांडाराच्याच होत.

विद्यार्थी भांडार पहिल्या शैक्षणिक सत्रात रोज सकाळी ११ ते दुपारी ३ पर्यंत उघडे असे. या काळातील एकूण विक्री जवळजवळ रु. ४,५०० इतकी झाली. यात प्रामुख्याने सायकल टायर्स, सायन्स जर्नल्स व डिसेक्शन बॉक्सेस यांच्याच विक्रीचा अंतर्भाव होतो.

दुसऱ्या शैक्षणिक सत्रात मात्र भांडाराचे काम काहीसे मंदगतीने चालले होते. त्याचे प्रमुख व एकमेव कारण असे की, या सत्रात विद्यार्थी अभ्यासाकडे अधिक कसोशीने वळतात आणि अभ्यासक्रमेतर बाबीकडे त्यांनी कमी लक्ष देणे स्वाभाविक आहे.

महाविद्यालय जसे मोठे होईल, त्यातील विद्यार्थ्यांची संख्या जशी वाढेल–आणि ती वाढणारच–तसा भांडाराचा व्याप त्यातील सेवकांचा पूर्ण वेळ घेणारा ठरेल. म्हणून 'विद्यार्थ्यांनी विद्यार्थ्यांसाठी चालवावयाच्या' या उपक्रमाचे आताचे स्वरूप थोडे बदलणे श्रेयस्कर ठरेल असे वाटते.

सहकारी संस्थांच्या यशाचा प्रमुख निकष फायदा हा असू शकत नाही. तरीही हे सांगितलेच पाहिजे की १९७०-७१ या वर्षात विक्रीच्या १२% म्हणजे रु. ५२५ इतका फायदा भांडारास झाला. त्याचे श्रेय प्राचार्य लिमये व इतर सहकारी प्राध्यापक यांना आणि भांडारात प्रत्यक्ष विक्रीचे कार्य करणारे श्री. एन. जी. शिंदे (डेमॉन्स्ट्रेटर), श्री. डी. जी. बापट (लायब्रेरिअन) आणि सर्वश्री मुजुमदार, आरेकर, प्रसादे, नाटेकर, बुकशेटे (एफ. वाय. बी. कॉम. चे विद्यार्थी), जोशी एस. एस. व जोशी पी. डी. (पी. डी. कॉम चे विद्यार्थी) यांना दिले पाहिजे. प्रा. एस. आर. रायकर आणि प्रा. एस. वाय. परांजपे यांनी विधायक सूचना केल्या व सक्रिय साहाय्य दिले, त्यांचाही ऋणपूर्वक उल्लेख करतो.

प्रा. रा. गि. मिजार, कार्याध्यक्ष

युवक-महोत्सव

पुणे विद्यापीठाने यंदाचा युवक-महोत्सव दि. २५-१२-७० ते २७-१२-७० या तीन दिवसात संगमनेर महाविद्यालयात आयोजित केला होता. आमच्या महाविद्यालयाने युवक महोत्सवात प्रथमच भाग घेऊन पहिल्याच वर्षी महत्त्वाची कामगिरी बजावली. एकांकिका ('मी अनिकेत सहस्रबुद्धे'), मराठी परिसंवाद ('आजची सामाजिक परिस्थिती युवकाच्या सर्वांगीण विकासास पोषक आहे!') काव्यवाचन, चित्रकला, फोटोग्राफी आणि शिवण व भरतकाम या स्पर्धांसाठी 'मॉडर्न' मधून ज्या ९ विद्यार्थी व ५ विद्यार्थिनी यांनी भाग घेतला त्यांपैकी पुढील तिघांनी बक्षिसे पटकावली.

१. श्री. जयंत दाणी (एफ. वाय. बी. कॉम.) – चित्रकला (व्यक्तिरेखा) २ रे बक्षिस
२. श्री. सुहास पैसास (पी. डी. सायन्स) – फोटोग्राफी (लँडस्केप) ३ रे ,,
३. कु. हेमा अभ्यंकर (पी. डी. आर्ट्स) –मराठी परिसंवाद – ३ रे ,,

महाविद्यालयाने सादर केलेल्या 'मी अनिकेत सहस्रबुद्धे' या एकांकिकेस बक्षीस मिळाले नाही तरी ती दर्जेदारपणे सादर करण्यात आली असा तज्ज्ञांचा अभिप्राय मिळाला. या एकांकिकेच्या दिग्दर्शनामध्ये प्रोग्रेसिव्ह ड्रॅमॅटिक असोसिएशनचे प्रा. राजगुरु यांचे कुशल सहाय्य लाभले, त्याचा ऋणपूर्वक उल्लेख केला पाहिजे.

प्रा. मिजार व प्रा. संगोराम

विद्यार्थि-संघटना
(Students' Association)

महाविद्यालयातील सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यासाठी विद्यार्थि-संघटनेची स्थापना करण्यात आली. तिची कार्यकारिणी खालीलप्रमाणे

(१) प्राचार्य मो. भा. लिमये, अध्यक्ष (२) प्राध्यापक भीमराव कुलकर्णी, कार्याध्यक्ष

(अ) कला-विभाग

(१) प्रा. सी रा. रायकर, उप-कार्याध्यक्ष (२) प्रा. कु. मं. भायगुडे, सल्लागार
(३) प्रा. अ. र. नातू, सल्लागार (४) प्रा. श्री. दा. संगोराम, सल्लागार

(ब) शास्त्रविभाग

(१) डॉ. स. म. परांजपे, उप-कार्याध्यक्ष (२) डॉ. अ. के. पांडे, सल्लागार
(३) प्रा. चं. गु. कुलकर्णी, सल्लागार (४) श्री. श. मो. काटदरे, सल्लागार

वाणिज्य-विभाग

(१) प्रा. रा. गि. मिजार, उप-कार्याध्यक्ष (२) प्रा. अ. कु. पाथरे, सल्लागार
(३) प्रा. म. अ. कुलकर्णी, सल्लागार (४) प्रा. पद्माकर आपटे, सल्लागार

विद्यार्थि-प्रतिनिधी

(१) श्री. सतीश चव्हाण, पदवीपूर्व कला
(२) श्री. चंद्रकुमार नायडू, ,, वाणिज्य

(३) श्री. विजयकुमार कर्नावट, पदवीपूर्व वाणिज्य
(४) श्री. उदय घाटगे, „ शास्त्र
(५) श्री. जगदीश ज्ञानभाग, प्रथमवर्ष वाणिज्य
(६) श्री. सोहनलाल जैन, „ शास्त्र
(७) कु. सविता पारसी, „ कला
(८) कु. रोहिणी वेंद्रे, „ वाणिज्य

विद्यार्थिसंघटनेने वर्षभरात खालील कार्यक्रम आयोजित केले.

(१) १ ऑगस्टला पुणे विद्यापीठ मराठी विभाग-प्रमुख डॉ. रा. शं. वाळिंबे यांच्या शुभ हस्ते विद्यार्थी-सभेचे उद्घाटन व टिळक-पुण्यतिथीनिमित्त त्यांचे व्याख्यान.

(२) संस्कृत-दिन नारळी पौर्णिमेच्या दिवशी साजरा करण्यात आला. शालिग्राम, गांधी इत्यादी विद्यार्थ्यांची भाषणे झाली. प्रा. घायगुडे यांनी मार्गदर्शन केले.

(३) २७ ऑगस्टला विज्ञान-शाखेच्या उद्घाटनानिमीत्त प्रा. दामोदर येले यांचे भाषण : विषय : राष्ट्रीय सेवा योजना.

(४) १२ सप्टेंबर : विनोबाजी अमृतमहोत्सवानिमित्त 'साधना' साप्ताहिकाचे संपादक यदुनाथ थत्ते यांचे भाषण.

(५) गणेशोत्सव : मूर्तिस्थापना, विविधगुणरंजन. प्राध्यापकांच्या वक्तृत्व स्पर्धा इ. दिनांक ४।५ सप्टेंबर १९७०.

(६) शिक्षक-दिन : ५ सप्टेंबर १९७०. शिक्षकांच्याबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करणारे श्री. गांधी, जैन, तांबे या विद्यार्थ्यांची भाषणे; प्राध्यापकांतर्फे प्रा. गंभीर व प्राचार्य यांची भाषणे.

(७) साक्षरता-सप्ताह : ८ सप्टेंबर—अध्यक्ष : प्रा. घायगुडे, वक्ते प्रा. भीमराव कुलकर्णी.

(८) हिंदी-दिवस : १५ सप्टेंबर १९७०, अध्यक्ष व उद्घाटक : पुणे विद्यापीठ हिंदी विभागाचे प्रमुख डॉ. आनंदप्रकाश दीक्षित. विद्यार्थ्यांची या प्रसंगी भाषणे व कार्यक्रम.

(९) युनो-दिवसानिमित्त : प्रा. पाथरे यांचे भाषण. ता. ४ डिसें. १९७०. विषय : जागतिक नागरिकत्व व युनोची कामगिरी'.

(१०) मानवी हक्क-दिन दि. १८।१२।७०, वक्ते : प्रा. रा. म. बापट, पुणे विद्यापीठ.

शिष्यवृत्त्या

१९७०।७१ साली पहिल्याच वर्षी निरनिराळ्या प्रकारच्या शिष्यवृत्त्या मिळविणारे विद्यार्थी :

राष्ट्रीय शिष्यवृत्त्या

१. कु. हेमलता काशीनाथ अभ्यंकर पदवीपूर्व कला
२. श्री. श्याम सदाशिव बाप „ वाणिज्य
३. „ दिलीप कृष्ण नाईक „ „
४. „ अनंत नंजुदराव सरोदे प्रथम वर्ष शास्त्र
५. „ दत्तात्रय हरी न्यायाधीश पदवीपूर्व शास्त्र

राष्ट्रीय कर्जाऊ शिष्यवृत्त्या

१. श्री. विनय दत्तात्रय बोरवणकर	प्रथम वर्ष वाणिज्य
२. „ सुधीर चंद्रकिशोर परदेशी	„ „
३. „ घनश्याम डाळवाले	„ „
४. „ विनय प्रल्हाद अंतुरकर	„ „
५. „ हरि गणेश देशपांडे	„ „
६. „ किशोर एकनाथ चौधरी	पदवीपूर्व „
७. „ सूर्यकांत कोंडाजी पडवळ	„ „
८. „ सुरेश चंद्रकांत क्षीरसागर	पदवीपूर्व कला
९. „ बबन विठ्ठल मांडे	„ „
१०. कु. आशालता कृष्णराव शिंदे	„ „
११. श्री. संजय व्यंकटेश कुलकर्णी	„ शास्त्र

राज्यशासकीय गुणवत्ता शिष्यवृत्त्या

१. कु. प्रतिभा भगवान कान्हेरे	पदवीपूर्व वाणिज्य
२. „ विजया एकनाथ कुलकर्णी	„ कला
३. श्री. प्रताप अनंत बळामे	प्रथमवर्ष वाणिज्य

प्राध्यापकांचे कार्य

१ : प्राचार्य मो. भा. लिमये

नाशिक येथे डिसेंबर १९७० मध्ये भरलेल्या भारतीय वाणिज्य परिषदेत महाविद्यालयातर्फे प्रतिनिधी म्हणून भाग घेतला. तेथे खालील परिसंवादात सक्रिय भाग-(१) भारतीय उद्योगधंद्यात भांडवल उभारणीचा खर्च, (२) निर्यात व्यापार, (३) वाणिज्य शिक्षण.

जानेवारी १९७१ मध्ये आर्टस् व कॉमर्स कॉलेज सिन्नर येथील नियोजन मंडळातर्फे 'बँकांचे राष्ट्रीयीकरण व सध्याची परिस्थिती' या विषयावर भाषण.

फेब्रुवारी ७१ मध्ये रोटरी क्लब पूना नॉर्थच्या सभासदांपुढे (पुणे विद्यापीठ सभागृहात) भारतीय विद्यापीठातील वाणिज्य शिक्षणक्रम यावर विचार मांडले व व्यापार व उद्योगधंद्यातील व्यक्ती व वाणिज्य विभागातील विद्यार्थी व शिक्षणसंस्था यांनी परस्पर हिताच्या दृष्टीने अधिक जवळ येणे कसे आवश्यक आहे याबद्दल विवेचन केले.

२६ जानेवारी १९७१ रोजी मॉडर्न हायस्कूलच्या क्रीडांगणावर पुण्यातील शिवाजीनगर विभागातील ११ शाळांच्या संचलनानिमित्त प्रमुख पाहुणे या नात्याने मार्गदर्शनपर भाषण.

इंडस्ट्रिअल ट्रेनिंग इन्स्टिटयूट औंध (पुणे) येथील विद्यार्थ्यांना भारतीय बँकिंग व्यवसायाची उत्क्रान्ती व सध्याची परिस्थिती यावर माहितीपर व्याख्यान.

एम्. ई. एस्. कॉमर्स कॉलेज, पुणे तर्फे आयोजित वाणिज्य शिक्षण विषयक प्रश्नावलीवर आधारित-विद्यार्थि, प्रतिनिधींशी चर्चा व मुलाखत. त्यातील काही मुद्दे-(१) वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांना प्रत्यक्ष व व्यवसायात्मक शिक्षण देणे शक्य व आवश्यक आहे. (२) वाणिज्य

पदवीधरांना बेकारीचा प्रश्न भेडसावील असे वाटत नाही. पदवीनंतर कोणत्यातरी खास विषयात प्राविण्य (स्पेशलायझेशन मिळविणे) आवश्यक.

अन्य काही प्रसंगी भाषणे—

(१) विनोबा भावे अमृत-महोत्सवानिमित्त प्रास्ताविक भाषणात विनोबाजींच्या शिक्षणविषयक विचारांच्या महत्त्वासंबंधी विवेचन. (२) हिंदी दिनानिमित्त केलेल्या भाषणात सबंध भारतात एकच वैज्ञानिक व तांत्रिक शब्दावली योजण्यावर भर. (३) संस्कृत-दिनानिमित्त भाषण.

२ : श्री म रा व कु ल क र्णी

(अ) ग्रंथलेखन व संपादन :

(१) अस्मिता महाराष्ट्राची : मुंबईच्या ' मराठा मंदिर ' संस्थेसाठी रौप्य महोत्सव-स्मृतिग्रंथ म्हणून संपादन. मराठी संस्कृतीच्या विविध अंगांवर सुमारे ५५ विद्वानांचे लेख लिहून घेऊन त्याचे संपादन. पृष्ठे ७५०.

(२) महाराष्ट्र साहित्य संमेलन : अध्यक्षीय भाषणे : महाराष्ट्र-साहित्य परिषदेसाठी, महाराष्ट्र साहित्य संमेलनाध्यक्षांच्या भाषणांचा संग्रह. त्याचे संपादन. पृष्ठे ११५०.

(३) संशयकल्लोळ : गोविंद बल्लाळ देवल यांच्या या नाटकाचे संपादन व विस्तृत प्रस्तावना.

(४) चीकळा : कथासंग्रह.

(५) भाऊसाहेबांची बखर : मराठीतील या प्रख्यात बखरीचे संपादन, दुसरी आवृत्ती.

(६) स्वामी विवेकानंद चरित्र : १९६४ साली प्रसिद्ध झालेल्या या चरित्राची दुसरी आवृत्ती. काही नवी भर.

(ब) संशोधनात्मक :

पुणे विद्यापीठाने ' विवेक प्रबोध ' या महत्त्वाच्या महानुभाव ग्रंथाच्या संपादनाचे काम सोपविले व तंजावर येथील सरस्वती महाल ग्रंथालयातील मराठी नाटकांचा भाषा-शास्त्रीय अभ्यास करण्यासाठी अनुदान देऊ केले आहे.

(क) काही निवडक समीक्षणात्मक लेख :

(१) शाळीवाली नाट्यावतार—म. सा. पत्रिका, अंक १७४, जुलै–सप्टेंबर, १९७०.

(२) नवे वाङ्मयीन प्रवाह—' अस्मिता महाराष्ट्राची ' या ग्रंथामध्ये प्रसिद्ध.

(ड) काही महत्त्वाची व्याख्याने :

(१) आकाशवाणी पुणे केंद्रावर—' मराठी निबंध-वाङ्मयाचे शिल्पकार ' ही माला गुंफिली. बाळशास्त्री जांभेकर, लोकहितवादी, दादोबा पांडुरंग, कृष्णशास्त्री चिपळूणकर, रावबहादूर का. बा. मराठे, विष्णुशास्त्री चिपळूणकर, रा. भि. गुंजीकर, विष्णुबुवा ब्रह्मचारी, महात्मा फुले इत्यादी निबंधकारांच्या वाङ्मयाचे स्वतंत्र विवेचन.

(२) ' इतिहास व ऐतिहासिक ललित वाङ्मय '-वसंत व्याख्यानमाला, पुणे, मे १९७०.

(३) ' अलीकडच्या ऐतिहासिक कादंबऱ्या– ' छत्रपती कॉलेज, सातारा, ऑगस्ट, १९७०

(४) पूना कॉलेज येथील मराठी वाङ्मय मंडळाचे उद्घाटन व भाषण—ऑगस्ट १९७०

(५) म. म. पोतदार अमृतमहोत्सवी सत्कार–समारंभात ' १८ व्या व १९ व्या शतकातील मराठी गद्य ' या विषयावरील, म. सा. परिषदेतील परिसंवादात भाषण, १९ सप्टेंबर, १९७०.

(६) नामदेव–सप्तम जन्मशताब्दीनिमित्त पुणे विद्यापीठातील परिसंवादात, 'नामदेव–विषयक संशोधन' या विषयावर भाषण.

(७) 'राजसंन्यास व संभाजीविषयक मराठीतील नाटके' भरत नाट्यमंदिर, २३ जानेवारी–७१

(८) महाराष्ट्र साहित्य संमेलन, महाबळेश्वर येथे 'दलित साहित्य' या विषयावरच्या–परिसंवादात भाग व कथाकथन कार्यक्रमात 'फी' या कथेचे वाचन, ७–८ नोव्हेंबर १९७०

(इ) इतर :

महाराष्ट्र साहित्य संमेलन महाबळेश्वर व अखिल भारतीय भाषाशास्त्रीय परिषद, पुणे–यामध्ये भाग. महाराष्ट्र साहित्य परिषदेचे कार्यवाह, म्हणून वाङ्मयीन चर्चा, परिसंवाद, भाषणे यांचे संयोजन. महाराष्ट्र साहित्यपत्रिकेचे सहसंपादक.

३ : डॉ. स. य. परांजपे

जीवशास्त्र विभाग प्रमुख प्राध्यापक डॉ. स. य. परांजपे यांस महाराष्ट्र सरकारने "Studies on Grouse Locusts with special reference to the biology of Scelimena harpago, Serve the semi; acquatic grasshopper; Toxomony of grouse-locusts of Poona." या विषयावर संशोधन करण्यासाठी एक हजार रुपयांचे अनुदान दिले आहे.

४ : प्रा. सी. रा. रायकर

महाराष्ट्र साहित्य परिषदेने चालविलेल्या अमराठी बांधवांसाठी इंग्रजी माध्यमातून मराठी भाषा शिकविण्याचे कार्य केले.

'गिरिभ्रमण' तर्फे गिर्यारोहण कार्यक्रमांचे संयोजन केले.

'समाज प्रबोधन पत्रिका' या वैचारिक नियतकालिकात शैक्षणिक व साहित्यिक प्रश्नांवर लेखन.

खडकवासला येथील राष्ट्रीय संरक्षण प्रबोधिकेमध्ये प्रवेश मिळविण्यासाठी महाराष्ट्र मंडळ, टिळक रोड, यांनी चालविलेल्या प्रवेशवर्गांमध्ये 'इंग्रजी' विषयाचे अध्यापन केले.

५ : प्रा. श्री. दा. संगोराम

पुणे येथे डिसेंबर १९७० मध्ये भरलेल्या अखिल भारतीय हिंदी परिषदेच्या संमेलनात सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे संयोजक म्हणून कार्य केले. संगमनेर येथे भरलेल्या युवक–समारोहास 'मॉडर्नच्या' विद्यार्थ्यांबरोबर हजर राहून मार्गदर्शन केले. पुणे आकाशवाणीवर 'हसत खेळत हिंदी'च्या सदरात हिंदीचे १२ पाठ.

६ : प्रा. पद्माकर आपटे

खडकवासला येथील राष्ट्रीय संरक्षण प्रबोधिकेमध्ये प्रवेश मिळविण्यासाठी महाराष्ट्र मंडळातर्फे चालविलेल्या 'प्रवेशवर्गा'मध्ये भूगोल या विषयासंबंधी व्याख्याने दिली.

७ : प्रा. रा. गि. मिजार

संगमनेर येथे भरलेल्या युवक–समारोहास महाविद्यालयातर्फे उपस्थिती व विद्यार्थ्यांस मार्गदर्शन. पदवीपूर्व वाणिज्य वर्गासाठी 'व्यापारशास्त्र परिचय' हे पुस्तक लिहिले.

GYMKHANA MANAGING COMMITTEE

This year the Gymkhana Managing Committee was constituted as under:-

(1)	Principal M. B. Limaye	...	President
(2)	Prof. S. Y. Gambhir	...	Chairman
(3)	Shri A. K. Sidhaye	...	Vice-Chairman
(4)	Prof. P. D. Apte	...	Advisor
(5)	„ A. K. Pande	...	„
(6)	„ A. R. Natu	...	„
(7)	„ A. L. Pathre	...	„
(8)	Shri N. G. Shinde	...	„
(9)	Prof. Miss K. Bayes	...	„
(10)	„ Mrs. P. P. Chikate	...	„

Student's Representatives

(11)	Shri F. L. Jagtap	...	B. A. Part-I.
(12)	„ U. S. Lagoo	...	B. Com. Part-I.
(13)	„ M. D. Chitnis	...	B. Sc. Part-I.
(14)	„ D. M. Gajare	...	P. D. Arts
(15)	„ J. M. Patwardhan	...	P. D. Commerce.
(16)	„ R. L. Raul	...	„
(17)	„ S. P. Joshi	...	P. D. Science
(18)	„ J. S. Pathak	...	-do-
(19)	„ B. D. Gaikwad	...	B. A. Part-I.
(20)	„ Miss Mangala Shinde	...	B. Sc. „ „
(21)	„ Meena Mehta	...	P. D. Commerce.

Our College participated in 15 events out of 26 events in the Gents section and in 4 out of 16. events in the Ladies section at the Poona Group Inter-Collegiate tournaments during the current year. In all about 125 students represented our College in these-tournaments. This is perhaps the highest number of representatives during the very first year of any College. Our students gave a very good account of themselves in these sports.

Particular mention must be made of our Ball-Badminton (Gents) team who emerged as runners up in the tournaments. Our Volley-ball (Gents) team reached the semi-finals before losing after a grim struggle.

The following students secured individual distinction :

Inter-Group Tournaments :—

(1) Shri Deepak Godbole ... B. Com. Part-I. Aquatics 1st place in 100 m. breast stroke & 2nd place in 200 m. breast stroke.

(2) Shri U. S. Lagoo B. Com. Part-I ... III place in Diving

(3) " V. I. Kharde. B. Sc. Part-I. ... Judo – Runners up in the group 165–180 lbs.

It is a matter of pride that two of our students were selected to represent the Poona University at the Inter-University Sports. Shri Deepak Godbole represented the University at the Inter-University Aquatic Competitions held at Indore. Shri D. K. Mitkar represented the University in the Inter-University Basket-ball tournaments held at Jabalpore.

The following students participated in the State Competitions

(1) Shri S. P. Doshi ... P. D. Science, Shot-put & Discus throw

(2) " Deepak Godbole. B. Com. Part-I. State Aquatic Competition

Our new college has thus impressed as a new entrant in the Inter-Collegiate arena with 23 points to our credit in the General Championship. We sincerely hope to do much better in the coming years.

We express our condolence at the untimely death of Shri Divekar M. S. of the B. Com. Part I class. He represented our College in Foot-ball and badminton at the Inter-Collegiate Sports. In his sad and sudden demise the college has lost a very keen-sportsman.

We take this opportunity to express our deep sense of gratitude to Principal M. B. Limaye for his valuable guidance and to our colleagues and students for their kind co-operation, which was solely responsible in making the activities of the Gymkhana, a grand success.

राष्ट्रीय छात्र संघटना (N. C. C.)

अ : १ महाराष्ट्र सिग्नल कंपनी

राष्ट्रीय छात्रसेनेच्या सिग्नल विभागामध्ये आमच्या महाविद्यालयाच्या ७० विद्यार्थ्यांनी या वर्षी भाग घेतला. जूलपासून संचलनास सुरुवात झाली. चाचणी परीक्षा होऊन छात्र सतीश दोशी यास ' सीनियर अंडर ऑफिसर ', किरण सावरकर यास ' सार्जेंट ', राजीव पाटणकर यास ' कार्पोरल ' प्रकाश घोडे यास ' लान्स कार्पोरल ' असे हुद्दे देण्यात आले.

ऑगस्ट महिन्यामध्ये ४½ मैल पळण्याची शर्यत होऊन आमच्या महाविद्यालयाने पहिली तिन्ही बक्षिसे पटकाविली. विजेते :— १) ह. बा. बोंगळे (२) सतीश दोशी (३) अंबे

दिवाळीच्या सुटीत दिघी येथे १० दिवसांचे आमचे शिबिर भरले होते. अहमदनगर, नागपूर येथील छात्र या शिबिरासाठी आमच्याबरोबर होते. आमच्या महाविद्यालयातील सतीश दोशी (कँप कॅडेट ॲडज्युटंट); किरण सावरकर (से. एस्. एम्.), राजीव पाटणकर (सार्जेंट) यांनी या शिबिरात त्यांच्या नावापुढे कंसात दर्शविलेल्या जबाबदाऱ्या कौशल्याने पार पाडल्या.

पहिल्या सत्रात घोरपडी गोळीबार मैदानावर झालेल्या नेमबाजीच्या स्पर्धेत आमच्या महाविद्यालयाच्या अजिमुद्दीन जमादार यास उत्तम नेमबाज (Best Shot) म्हणून प्राविण्यपद मिळाले.

दुसऱ्या सत्रात दिघी येथे झालेल्या ·३०३ गोळीबार स्पर्धेत आमच्या महाविद्यालयातील अशोक मोने यास प्रावीण्यपद (Best Shot) प्राप्त झाले.

आमच्या युनिटचा समारोप दिवस ७ फेब्रुवारीला करण्यात आला.

आमच्या छात्रसेनेच्या अधिकाऱ्यांनी आमच्या सैनिकी शिक्षणाची उत्तम प्रकारे सोय केली आणि आमच्या प्राचार्यांनी वेळोवेळी जातीने लक्ष देऊन आमच्या यशाबद्दल कौतुकाने पाठ थोपटली याबद्दल आम्ही त्यांचे अत्यंत आभारी आहोत.

Cu/O सतीश दोशी

ब : ३ रे महाराष्ट्र नेव्हल युनिट

चालू शैक्षणिक वर्षात आपल्या महाविद्यालयातील १६ विद्यार्थ्यांचा या युनिटमध्ये समावेश होता.

आपल्या महाविद्यालयातील संजय निघोजकर (पी. डी. सायन्स) याची कॅडेट पेटी ऑफिसर-पदी निवड झाली. तसेच खालील विद्यार्थ्यांचीही त्यांच्या नावापुढे नमूद केलेल्या पदी निवड झाली.

(१) कडुसकर — पेटी ऑफिसर कॅडेट (२) निरगुडकर — लीडींग कॅडेट

(३) गायकवाड एम्. एम्. — कॅडेट (४) देशपांडे सी. जी. — कॅडेट

(५) लासुरे व्ही. एस. — लीडींग ऑफिसर (६) लाटकर जे. बी. — लीडींग ऑफिसर

वार्षिक प्रशिक्षणशिबिर नागपूर येथे दिवाळीच्या सुटीत घेण्यात आले. दहा दिवस चाललेल्या या शिबिरासाठी महाराष्ट्र राज्यातील ठिकठिकाणाहून छात्र आले होते. ते खेळीमेळीच्या वातावरणात पार पडले.

दिल्ली येथे प्रजासत्ताक दिन संचलनात भाग घेण्यासाठी आपल्या महाविद्यालयातील संजय निघोजकर याची निवड झाली.

आम्हांला योग्य ते मार्गदर्शन करणारा व आमच्या हिताची सदैव काळजी वाहणाऱ्या प्रमुखाधिकाऱ्यांचे तसेच आम्हांला वेळोवेळी उत्तेजन आणि पूर्ण सहकार्य दिल्याबद्दल प्राचार्यांचेही आम्ही आभारी आहोत.

(Cap.) संजय निघोजकर

क : ३ महाराष्ट्र आर्मर्ड स्क्वाड्रन

आपल्या महाविद्यालयातील ३५ विद्यार्थी या स्क्वाड्रनमध्ये होते. त्यापैकी २७ जण 'प्रथम वर्ष छात्र' होते. स्क्वाड्रनचे वार्षिक प्रशिक्षण शिबिर १० ऑक्टोबर ते २८ ऑक्टोबरपर्यंत घेण्यात आले. आमच्या युनिटला 'ड्रिल' आणि 'गार्ड माऊंटिंग' या स्पर्धांत पारितोषिके मिळाली.

७ फेब्रुवारीला 'बी' आणि 'सी' सर्टिफिकेटससाठी परीक्षा झाल्या. २० छात्र 'बी' सर्टिफिकेट परीक्षेला बसले. 'सी' सर्टिफिकेट परीक्षेला विद्यार्थी, श्री श्याम महाजन, बसला होता. तो त्या परीक्षेत उत्तीर्ण झाला.

श्री शाम महाजन ओ. टी. यू. कमिशनसाठी बंगलोर येथील परीक्षेस बसला होता. श्री पाळंदे या प्राथमिक चाचणीमध्ये उत्तीर्ण झाला आहे.

(Sr. U/O) शाम महाजन

ख : ३६ महाराष्ट्र बटालियन

या युनिटमध्ये आपल्या महाविद्यालयातून श्री. जैन हा एकच विद्यार्थी दाखल झाला. त्याची अंडर ऑफिसर म्हणून नेमणूक झाली.

३६, १२ आणि २ महाराष्ट्र बटालियन्स यांचे संयुक्त प्रशिक्षणशिबिर कुसूर येथे दिवाळीच्या सुटीत भरविण्यात आले होते. सुमारे एक हजार छात्रांनी या शिबिरात भाग घेतला होता. श्री. जैन यांची कंपनी क ५ चे सिनियर अंडर ऑफिसर म्हणून नियुक्ति झाली.

(V/O) एस्. एम्. जैन

दृष्टिक्षेपात आमचे ग्रंथालय

१. यंदाचा व्यय :—रु. १०,०००।-

२. ग्रंथ, मासिके व वृत्तपत्रे

	ग्रंथ		मासिके		वृत्तपत्रे
कलाविभाग	१०८८	देशी	१८	मराठी	४
वाणिज्यविभाग	५९७	विदेशी	१०	हिंदी	१
विज्ञानविभाग	७१८	देणगी	६	इंग्रजी	३
एकूण	२४०३	एकूण	३४	एकूण	८

ह्या ग्रंथांपैकी १६२ ग्रंथ देणगी म्हणून आले आहेत.

३. पुस्तक पेढी :

या वर्षाच्या पहिल्याच वर्षी पाठ्यपुस्तकांचे एकूण १९ सेट्स करण्यात आले आणि गरजू व लायक अशा ११ विद्यार्थ्यांना ते पुस्तक पेढीमार्फत देण्यांत आले.

४. पुस्तकांचा सरासरी दैनंदिन वापर

रोज सरासरीने 'इश्यू' केलेली पुस्तके

विद्यार्थ्यांना घरी वाचनासाठी	विद्यार्थ्यांना वाचनालयात वाचण्यासाठी	प्राध्यापकांना दिलेली	पुस्तकांचा सरासरी दैनंदिन वापर
६४	४२	६	११२

५. ग्रंथालयांत सरासरीने रोज ११४ विद्यार्थी अभ्यासासाठी येतात.

आमचे विद्यार्थी

१. विद्यार्थ्यांची संख्या

वर्ग	विद्यार्थी	विद्यार्थिनी	एकूण
पदवीपूर्व कला	६०	५४	११४
" वाणिज्य	२०१	३५	२३६
" विज्ञान	१२४	२५	१४९
प्रथमवर्ष कला	१०	९	१९
" वाणिज्य	१२७	८	१३५
" विज्ञान	४९	६	५५
एकूण	५७१	१३७	७०८

२. शिष्यवृत्त्या व फीतील सूट मिळविणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या

वर्ग	सरकारच्या शिष्यवृत्त्या मिळविणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या	महाविद्यालयाच्या शिष्यवृत्त्या मिळविणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या		फीमध्ये विविध कारणास्तव सूट मिळविणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या	एकूण
		पहिले सत्र	दुसरे सत्र		
पदवीपूर्व कला	५	३	१	२२	३१
" वाणिज्य	३	७	४	६२	७६
" विज्ञान	४	६	६	४८	६४
प्रथमवर्ष कला	—	—	१	१	२
" वाणिज्य	४	५	१	२	१८
" विज्ञान	३	२	२	४	११
एकूण	१९	२१	१५	१६५	२२२

३. सहामाही व पूर्व परीक्षांतील पहिल्या पाच नंबरचे विद्यार्थी

गुणानुसार क्रमांक	सहामाही परीक्षेत क्रमांक मिळविणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे नाव	पूर्व परीक्षेत क्रमांक मिळविणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे नाव
पदवीपूर्व कला		
१	कु. हेमलता अभ्यंकर	कु. हेमलता अभ्यंकर
२	कु. ज्योत्स्ना मोघे	कु. ज्योत्स्ना मोघे
३	श्री. बबन जेधे	श्री. बबन जेधे
४	कु. सुलभा गोखले	श्री. बबन मांडे
५	श्री. सुरेश क्षीरसागर	कु. आशालता शिंदे

पदवीपूर्व वाणिज्य

१	श्री. शाम वाघ	कु. प्रतिभा कान्हेरे
२	कु. प्रतिभा कान्हेरे	श्री. शाम वाघ
३	श्री. दिलीप नाईक	श्री. जयंत अभ्यंकर
४	श्री. जयंत अभ्यंकर	श्री. सुभाष नाईक
	श्री. सुभाष नाईक	
५	श्री. नरहर देशपांडे	श्री. दिलीप नाईक

पदवीपूर्व विज्ञान

१	कु. अरुणा काळुसकर	कु. अरुणा काळुसकर
२	श्री. अशोक सावंत	श्री. दत्तात्रय न्यायाधीश
३	श्री. श्रीकांत मेहेंदळे	कु. अरुणा करडे
४	कु. अरुणा करडे	श्री. अशोक सावंत
५	श्री. दत्तात्रय न्यायाधीश	श्री. श्रीकांत मेहेंदळे

प्रथमवर्ष कला

१	कु. आशा ओसर्डे	कु. सविता पारखी

प्रथमवर्ष वाणिज्य

१	श्री. प्रकाश कार्येकर	श्री घनश्याम डाळवाले
२	श्री. घनश्याम डाळवाले	श्री. विद्याधर दशपुत्रे
३	श्री. विद्याधर दशपुत्रे	श्री. श्रीरंग जोगळेकर
४	श्री. श्रीकांत जोगळेकर	श्री. प्रकाश कार्येकर
५	श्री. चंद्रकांत चौधरी	श्री. प्रताप बळामे

प्रथमवर्ष विज्ञान—'अ' गट

१	श्री. गिरिश कुलकर्णी	श्री. अनंत सरोदे
२	श्री. अनंत सरोदे	श्री. गिरीश कुलकर्णी
३	श्री. प्रमोद मोहोळकर	श्री. सूर्यकांत दोशी

प्रथमवर्ष विज्ञान—'ब' गट

१	श्री. कृष्णा घाडगे	श्री. कृष्णा घाडगे
२	कु. माधुरी हळवे	श्री. सोहनलाल जैन
३	श्री. सोहनलाल जैन	कु. माधुरी हळवे

रक्तदान

१५ । १२ । १९७० रोजी, खालील विद्यार्थ्यांनी व भूगोलाचे प्राध्यापक पद्माकर आपटे यांनी रक्तदान केले.

(१) गद्रे श्रीकांत (२) कस्तुरे माणिक (३) परदेशी रवींद्र (४) भिळेकर राजीव (५) जोशी सतीश (६) राऊळ रोहीदास (७) जोशी धनंजय (८) निजामपूरकर अरुण (९) मेंगे राजाराम (१०) ढवळे गोपाळ (११) राहीरकर नीलकंठ (१२) असलेकर विजय (१३) जैन सोहनलाल (१४) पोफळे हर्षवर्धन (१५) नायडू चंद्रकांत (१६) पारखी नरेंद्र (१७) माने अशोक (८) गुजर दिलीप (१९) फाटक अजित (२०) भिटकर दिलीप.

ज्ञानमयो भव।

प्रोग्रेसिव्ह एज्युकेशन सोसायटी, पुणे ५

अध्यक्ष : मा. वसंतराव श्रीधर वैद्य,
मॅनेजिंग डायरेक्टर, स्वस्तिक रबर प्रॉडक्टस लि. पुणे ३

उपाध्यक्ष : श्री. वि. द. घाटे
शेट सुरजमल संघवी

कार्याध्यक्ष : प्रा. एन्. जी. सुरू

कार्यवाह : श्री. वि. त्र्यं. ताटके
माजी मुख्याध्यापक, मॉडर्न हायस्कूल, पुणे.

सोसायटीच्या संस्था

(१) मॉडर्न हायस्कूल	(स्थापना १९३४)
(२) प्राथमिक विद्यामंदिर	(स्थापना १९३६)
(३) सर ससून डेव्हिड होस्टेल	(स्थापना १९४०)
(४) मुलींचे हायस्कूल	(स्थापना १९४६)
(५) मॉडर्न हायस्कूल, गणेशखिंड	(स्थापना १९६६)
(६) मुलींचे वसतिगृह	(स्थापना १९६८)
(७) शिशुमंदिर	(स्थापना १९६८)
(८) आर्ट्स सायन्स व कॉमर्स कॉलेज	(स्थापना १९७०)

प्रोग्रेसिव्ह एज्युकेशन , सोसायटी, मॉडर्न हायस्कूल, मुलींची शाळा, प्राथमिक विद्यामंदिर इत्यादी संस्थांसंबंधी माहिती खाली दिली आहे.

(१) सोसायटीची स्थापना : प्रोग्रेसिव्ह एज्युकेशन सोसायटीची स्थापना १६ मे १९३४ रोजी अक्षय्य तृतीयेच्या सुमुहूर्तावर झाली व लगेच मॉडर्न हायस्कूल ही प्रशाला ४ जून १९३४ रोजी सुरू करण्यात आली.

(२) उद्देश : जात, गोत, धर्म, पंथ, गरीब, श्रीमंत यांसारखे भेदाभेद न करता उत्तमोत्तम विद्यार्थी तयार करणे व त्यातून स्वावलंबी, सुसंस्कृत व कार्यक्षम नागरिक निर्माण करणे हे हेतू या संस्थेने प्रारंभापासून आपल्या डोळ्यांपुढे ठेवले आहेत.

(३) संस्थेचा विकास : मॉडर्न हायस्कूलकरिता शिवाजीनगरमध्ये जंगलीमहाराज रस्त्यावरील सध्याची जागा संस्थेने खरेदी केली. त्यावर सुमारे साडेपाच लक्ष रुपये खर्चून संस्थेने मॉडर्न हायस्कूल, मुलींची शाळा, व 'प्राथमिक विद्यामंदिर' यांसाठी प्रशस्त इमारती बांधल्या. शाळेच्या पश्चिमेस असलेल्या दगडांच्या खाणीची साडेसात एकर जागा संस्थेस सरकारकडून मिळाली. तिचे विस्तीर्ण क्रीडांगणात रूपांतर करण्यासाठी सुमारे चाळीस हजार रुपये संस्थेने खर्च केले. क्रीडांगण व मुख्य इमारत यांमधील तीन एकर जागा संस्थेने ५५,००० रुपयांस नंतर विकत घेतली. त्यावर मुलांच्यासाठी ३२,००० रुपये व मुलींच्यासाठी १,५०,००० रुपये खर्चून वसतिगृहे बांधण्यात आली. आठ वर्षांपूर्वी शाळेच्या दक्षिणेकडील जागा सुमारे १,२५,००० रुपयांस संस्थेने विकत घेतली व तेथे मुलींच्या शाळेसाठी स्वतंत्र सुसज्ज प्रयोगशाळा व इतर खोल्या सुमारे १ लक्ष ४० हजार रुपये खर्चून बांधल्या.

१९६६ साली चतुःशृंगीच्या पायथ्याशी संस्थेस ६ एकर जागा मिळाली व तेथे एक नवीन हायस्कूल सुरू करण्यात आले. त्याचे बांधकाम पुढील वर्षी सुरू करण्यात येईल. १९६८ साली शिशुमंदिर सुरू करण्यात आले. त्यालाही स्वतंत्र इमारतीची जरुरी आहे.

(४) विद्यार्थ्यांची संख्या : मॉडर्न हायस्कूलमध्ये आज १,८०० विद्यार्थी व मुलींच्या हायस्कूलमध्ये १,२०० विद्यार्थिनी शिक्षण घेत आहेत. प्राथमिक विद्यामंदिरात सध्या १,१०० मुले-मुली शिक्षण घेत आहेत. जागेच्या अभावी इयत्ता १ ली व २ री चे वर्ग नाइलाजाने सकाळी भरवावे लागतात; त्यामुळेच इतर शाळांच्या संख्येवर नियंत्रण घालणे संस्थेला भाग पडत आहे. संस्थेच्या या सर्व शाळांत एकाच आवारात सुमारे ४,२०० हून अधिक विद्यार्थि-विद्यार्थिनी आज शिक्षण घेत आहेत.

(५) शैक्षणिक प्रगती : प्रथम वर्षापासून शैक्षणिक क्षेत्रात शाळेने उज्ज्वल यश मिळविण्यास सुरुवात केली. या शाळेने शालांत परीक्षेत उत्तीर्णांचे प्रमाण सतत शे. ९५ अगर त्याहून अधिक ठेवले आहे. त्याचप्रमाणे या परीक्षेसाठी असलेली निरनिराळी बक्षिसे व शिष्यवृत्त्या एकापेक्षा अधिक वेळा मिळविण्याचा मानही संस्थेच्या दोन्ही शाळांनी मिळविला आहे. प्रथमपासूनच महाराष्ट्र राज्यातील अग्रेसर शिक्षणसंस्था म्हणून आमच्या दोन्ही शाळांची नावे सर्वांच्या तोंडी झाली आहेत.

(६) संस्थेचे वैशिष्ट्य : गेल्या ३५ वर्षांत या संस्थेने शिक्षणाचा व्याप वाढविला व त्या बाबतीत उल्लेखनीय असे भरीव कार्य करून महाराष्ट्रातील जनतेसमोर ठेविले आहे. 'मॉडर्न हायस्कूल' व आमच्या इतर संस्था म्हणजे शिस्त व उत्तम अभ्यास या आपल्या मनातील समीकरणाचा उल्लेख येथे केल्यास तो योग्यच होईल असा विश्वास वाटतो.

(७) संस्थेचे नवीन कॉलेज : जून १९७० पासून संस्थेने एक नमुनेदार आर्ट्स सायन्स व कॉमर्स कॉलेज काढले आहे. कॉलेजच्या नुसत्या बांधकामासाठीच आतापर्यंत सुमारे १२ ते १३ लाख रुपये खर्च आला आहे. कॉलेजची इमारत मॉडर्न हायस्कूलच्या पश्चिमेस असलेल्या खडकावर उभी आहे.

यावरून लक्षात येईल की पाल्य एकदा शिशुमंदिरात आला की, तो या संस्थेतूनच पदवीधर होऊन बाहेर पडावा ही अनेकांची अपेक्षा आता सफल होईल.

(८) विनंती : संस्थेच्या कार्याबद्दल आपल्या मनात आस्था व आपुलकी असणारच. संस्थेच्या वर दिग्दर्शित केलेल्या गरजा भागविण्याच्या दृष्टीने आपण स्वतःहून संस्थेस सढळ हाताने मदत करावी, तसेच इतरांनाही आर्थिक साहाय्य करण्यास प्रवृत्त करावे, अशी आपणांस अत्यंत कळकळीची विनंती आहे. आपणास संस्थेस पुढील प्रमाणे साहाय्य करता येईल.

(१) संस्थेच्या इमारतीस किंवा इमारतीच्या एखाद्या विभागाला आलेल्या खर्चाइतकी देणगी दिल्यास देणगीदाराच्या इच्छेप्रमाणे त्या इमारतीस किंवा इमारतीच्या विभागास नाव देण्यात येईल.

(२) रु. १,००० अगर त्याहून अधिक देणगी देऊन संस्थेचे पेट्रन होणे.

(३) रु. २५० किंवा त्याहून अधिक रकम देऊन संस्थेचे 'फेलो' होणे.

(४) रु. २५० पेक्षा लहान देणग्याही स्वीकारल्या जातील.

(५) आपल्या प्रिय व्यक्तीच्या स्मृत्यर्थ संस्थेस देणगी देऊन तिच्या व्याजातून गरीब व होतकरू विद्यार्थ्यांना मदत करणे.

(६) संस्थेस मुदतीच्या ठेवीच्या रूपाने कर्ज देणे. या कर्जाची मुदत ३ ते ५ वर्षे राहील व त्याला योग्य तो व्याज-दर दिला जाईल; व्याज प्रत्येक सहामाहीस दिले जाते.

याबाबत सेक्रेटरींची केव्हाही गाठ घ्यावी. देणग्या 'प्रोग्रेसिव्ह एज्युकेशन सोसायटी, पुणे ५' या नावे पाठवाव्यात. आपणा सर्वांच्या सक्रिय सहानुभूतीवर संस्थेची भावी प्रगती अवलंबून आहे.

त्रि. त्र्यं. ताटके
सेक्रेटरी : प्रो. ए. सोसायटी व
माजी मुख्याध्यापक, मॉडर्न हायस्कूल, पुणे ५.

With Best Compliments of

M/s. SANGHVI SURAJMAL & Co.

384, WETAL PETH, POONA-2.
(Tel : 22529)

WH ... ERS

Distri ... stries.

MODERN COLLEGE
POONA 5.

With Best Wishes to

1st NUMBER

of Modern College Magazine

From

M/s. J. SAMS & CO.

Dealers in Scientific & Laboratory Equipment & Chemicals

Please contact us at —

746, Bhagwat Building, Karve Road Corner,
POONA 4.